

Βασίλης Καρδάσης

ΑΠΟ ΤΟ **ΜΠΡΑΧΑΜΙ**
ΣΤΟΝ **ΑΓΙΟ ΔΗΜΗΤΡΙΟ**

Εικόνες από το παρελθόν

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Μια φορά κι έναν καιρό ένα φθινοπωριάτικο σούρουπο στην παραλία του Αγίου Κοσμά. φτάνει μία μαούνα μεθενίτικη. Είχε ξεκινήσει με την αυγή από το λιμανάκι του Αγίου Γεωργίου, επίνειο της Κουνουπίτσας μπορείς να το πεις, φορτωμένη ανθρώπους, γονείς και μικρά παιδιά, όλοι τους ανέκφραστοι και αμίλητοι. Δίπλα τους ακουμπισμένα κοφίνια και σακούλια, όλο το βιός. Αυτή τη φορά κουβαλάει Καραμπамπαίους, το Νίκο τον Καράμπамπα και όλο το ασκέρι του, γυναίκα και 6 παιδιά. Τι να περιμένει κανείς από τα Μέθανα; Πέτρα πάνω στην πέτρα. Φτώχεια και των γονέων, φτώχεια ατέλειωτη. Βρωμολίμνη, Κουνουπίτσα, Άγιοι Θεόδωροι, Μακρύλογγος, Μούσκα, Μεγαλοχώρι, Κυψέλη, Καμένη Χώρα, ίδια κι απaráλλαχτα παντού.

Μια βάρκα γεμάτη όνειρα και προσδοκίες, ανησυχίες και αγωνία. Ποιος θα τους περιμένει, τι θα βρουν, που θα περάσουν τη νύχτα με τόσα παιδιά. Για αύριο, έχει ο Θεός, μέρα ξημερώνει. Τον τόπο προορισμού τον ξέρουν, το Μπραχάμι, εκεί δεν μένουν και οι άλλοι, οι συγγενείς και συμπατριώτες; Όλοι δικοί, φίλοι, γνώριμοι. Τους περιμένει ο Τάσος ο Μαλτέζος, συγγενής φευγάτος πιο πριν από τα Μέθανα, να τους πάει στο κτήμα του Πετούση.

Έτσι θα μπορούσε να ξεκινήσει η ιστορία του δήμου Αγίου Δημητρίου, του Μπραχαμίου για τους παλιούς κατοίκους. Σαν παραμυθάκι, κουβάρι που ξετυλίγεται μέσα στο χρόνο. Εικόνες από το παρελθόν, ζωντανές αναμνήσεις, άνθρωποι, οικογένειες, σχέσεις, γη, δουλειά. Πιο πολύ ανάγκη για επιβίωση, πάθος για τη ζωή.

Εσωτερική μετανάστευση την είπαν κάποιοι στα κατοπινά χρόνια, βίαιος ξεριζωμός από τη γενέθλια γη θα έλεγα. Εγκαταλείπουν μαζικά σχεδόν, χωριά και οικισμούς της χερσονήσου των Μεθάνων. Αλλά πού να φτάσει η γη για όλους. Ορεινή η χερσόνησος σε όλη της την έκταση. Λίγα λιόδεντρα, λίγες αμυγδαλιές και συκιές, ακόμη λιγότερα αμπέλια και ελάχιστο στάρι. Νερό ούτε για δείγμα. Μια πηγή στην Κάτω Μούσκα, ποιος να προλάβει. Ζει κανείς με τόσο λίγα; Δικαίωμα στη φτώχεια, αυτό μόνο.

Αφήνουν πίσω τους γονείς, αδέρφια, συγγενείς. Και να πεις ότι είναι μαθημένοι στην περιπέτεια; Το αντίθετο. Κλειστή κοινωνία αρβανίτικης προέλευσης, εσωστρεφής, συντηρητική. Η σχέση τους με τη θάλασσα κατά συνέπεια είναι ανύπαρκτη σχεδόν. Παραδοσιακή νοοτροπία των κλειστών κοινωνιών, των Αρβανιτών ακόμη περισσότερο. Άνθρωποι γεροί, δυνατοί, ευνοημένοι από τη δούλεψη της γης, άνθρωποι που αναζητούν και βρίσκουν την άκρη, που έμαθαν να κερδίζουν με κόπο τη ζωή, προοδευτικοί μπορείς να τους χαρακτηρίσεις. Αψείς στη συμπεριφορά τους, έτσι είναι άλλωστε όλες οι κλειστές κοινωνίες, αυτοί που ζουν μακριά από τη διευρυμένη αγορά, το εκτεταμένο εμπόριο. Αλλά και ήσυχoi, χωρίς φασαρίες, τσακωμούς και τα σχετικά.

Στην ουσία οι Μεθενίτες στις αρχές του 20ού αιώνα ζουν απομονωμένοι από τους γείτονες της κοντινής ενδοχώρας της Αργολίδας. Η διαμόρφωση του εδάφους κάνει απροσπέλαστες περιοχές που απέχουν μόλις λίγα χιλιόμετρα. Συνεπώς η αναχώρηση από τη γενέτειρα, η φυγή προς το μέλλον, είναι μονόδρομος, και περνάει από τη θάλασσα. Πράγματι η διαδρομή από τα μεθενίτικα μικρολίμανα μέχρι τον Άγιο Κοσμά με τη σκούνα είναι συντομότερη έναντι κάθε άλλης προς τα μέρη του Μωριά. Η θάλασσα, τόσο ξένη κι απόμακρη για τις μεθενίτικες οικογένειες, θα γίνει η δίοδος μετακίνησης, η έξοδος προς το μέλλον, προς μία νέα περιοχή, το Μπραχάμι. Πριν από τους Καραμπамπαίους είχαν προηγηθεί κι άλλοι πολλοί Μεθενίτες, και μετά απ' αυτούς θα έλθουν

επίσης πολλοί, κατά μία έννοια οι Μεθενίτες θα γίνουν η σημαντικότερη μερίδα των οικιστών του Μπραχάμιου.

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: ΜΕΘΑΝΑ

Η χερσονήσος των Μεθάνων, επιμήκης, βραχώδης και ηφαιστιογενής, έχει συνδέσει περισσότερο το όνομά της με τα ιαματικά λουτρά, τις θειούχες πηγές, οι οποίες σχηματίστηκαν από τις εκρήξεις του ηφαιστείου που βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά της χερσονήσου. Η Βρωμολίμνη των παλαιότερων -εξαιτίας της έντονης μυρωδιάς των θειούχων πηγών- η πόλη των Μεθάνων του σήμερα, αποτελεί ακόμη στην εποχή μας πόλο έλξης για παραθεριστές. Στο εσωτερικό της χερσονήσου βρίσκεις μικρά χωριά στις παρειές του ορεινού όγκου που κυριαρχεί. Μικροί οικισμοί σε μικρή απόσταση, η οποία ωστόσο δεν φαίνεται να διευκόλυνε την εσωτερική μετακίνηση των κατοίκων στο παρελθόν, προφανώς λόγω της φυσικής διαμόρφωσης του εδάφους. Κύριο χαρακτηριστικό λοιπόν η φυσική απομόνωση των οικισμών, γεγονός που έκανε δυσκολότερη την επιβίωση των κατοίκων.

Μόνη διέξοδος, όχι όμως και ικανή όπως αποδείχθηκε, η ενασχόληση με τη γη. Οι κάτοικοι των χωριών πρέπει να έδωσαν πολλά, να δούλεψαν σκληρά και επί μακρόν για την εκχέρσωση της άγονης γης. Να ξεστρεμματίσουν που λέμε, να ξεριζώσουν με τον κασμά κοτρώνες και βράχους. Ο Οβίδιος αναφερόμενος στα Μέθανα έγραψε στις *Μεταμορφώσεις*: «Όχι μακριά από την Τροιζήνα υπάρχει ένα βουνό που ποτέ δεν φύτρωσε δέντρο», συσχετίζοντας με ποιητικό ύφος τη δράση του ηφαιστείου και τη φυσιογνωμία της χερσονήσου.

Αλλά η έλλειψη νερού, κυρίως αυτή, έλλειψη που έκανε το πότισμα δύσκολο, αν μη τι άλλο περιόριζε σημαντικά τις δυνατότητες επέκτασης των καλλιεργειών. Η επιλογή στα λιόδεντρα, τις αμυγδαλιές, τις συκιές, καλλιέργειες που δεν απαιτούν πολύ πότισμα δηλαδή, προέκυψε ακριβώς εξαιτίας της έλλειψης νερού. Κι όσο οι

οικογένειες μεγάλωναν, όσο αυξάνονταν τα μέλη τους, ενώ την ίδια στιγμή η καλλιεργούμενη έκταση παρέμενε σχετικά σταθερή, επιβεβαιώνονταν οι αδήριτες συνέπειες της πολιτικής οικονομίας: Υποαπασχόληση των χωρικών, μείωση του οικογενειακού εισοδήματος κατ' άτομο. Κατά συνέπεια η γεωφυσική διαμόρφωση της χερσονήσου, οι βραχώδεις εκτάσεις και η έλλειψη νερού, εξαφάνιζαν τις δυνατότητες επιβίωσης των νοικοκυριών.

Όταν το λάδι και οι ελιές έπαψαν να επαρκούν στη φάση διεύρυνσης των νοικοκυριών, όταν τα αμύγδαλα και τα σύκα, που κατά κύριο λόγο προωθούνταν σε γειτονικές αγορές, δεν πρόσφεραν σημαντικές εισροές στο οικογενειακό εισόδημα, τα νοικοκυριά βρέθηκαν σε πραγματικό αδιέξοδο. Είναι η μοίρα κάθε κλειστής κοινωνίας με δεδομένες παραγωγικές δυνατότητες όταν ο πληθυσμός παρουσιάζει αυξητικές τάσεις. Μόνη δίοδος διαφυγής σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι η εσωτερική ή εξωτερική μετανάστευση. Αυτό έκαναν και οι μεθενίτες χωρικοί. Κουνουπίτσα, Άγιοι Θεόδωροι, Μακρύλογγος, Άνω και Κάτω Μούσκα, Καμένη Χώρα, περισσότερο αυτά τα χωριά της ορεινής ενδοχώρας, αλλά ακόμη και η Βρωμολίμνη, η πρωτεύουσα του ιαματικού τουρισμού, διοχέτευσαν εκατοντάδες κατοίκους στις περιοχές της Αττικής και κυριότερα στο Μπραχάμι.

Γιατί στο Μπραχάμι προκύπτει εύκολα το ερώτημα. Θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε, αφού προηγουμένως δώσουμε μία εικόνα της φυσιογνωμίας της ιδιοκτησίας γης στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Αττικής στο 19^ο αιώνα.

ΜΠΡΑΧΑΜΙ

Η διαμόρφωση και η εξέλιξη της ιδιοκτησίας της γης στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής έχει την αφετηρία της στην τεράστιας σημασίας απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες με το Πρωτόκολλο της 3^{ης}/15^{ης} Φεβρουαρίου 1830 που υπέγραψαν στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου, επέτρεψαν στους παλαιούς οθωμανούς κατόχους να πωλήσουν τις γαίες της Αττικής και της Βοιωτίας¹. Αυτή η απόφαση έδωσε την ευκαιρία σε ξένους και έλληνες επενδυτές να βρεθούν ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων, ενώ συγχρόνως αποστέρησε από το νεοσύστατο ελληνικό κράτος τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τη γη της Αττικοβοιωτίας προτάσσοντας το δημόσιο συμφέρον.

Στην τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας ιδιοκτήτης μιας μεγάλης περιοχής, αυτής των Κάτω Τραχώνων που περιέκλειε και το Μπραχάμι φέρεται ο οθωμανός Χαμζά, μουφτής, θρησκευτικός ηγέτης, της Αθήνας. Οι απόγονοί του, οι γιοί του συγκεκριμένα, ήταν ανάμεσα σε εκείνους τους οθωμανούς που μετά το Φεβρουάριο του 1830 διαπραγματεύθηκαν την πώληση των ιδιοκτησιών. Οι αγοραστές των κτημάτων δεν μπορούσε να είναι άλλοι από εκείνους που είχαν συσσωρεύσει ικανά κεφάλαια στην προεπαναστατική περίοδο. Κι αυτοί κατά κύριο λόγο ήταν οι εμποροκαρaboκύρηδες της ναυτιλίας του Αιγαίου προεξαρχόντων των Υδραίων και των Χίων, κι ακόμη κεφαλαιούχοι από τα παραδοσιακά εμπορικά κέντρα της Βαλκανικής, εκεί δηλαδή που είχε ακμάσει ο έλληνας έμπορος των προεπαναστατικών χρόνων. Από την Κωνσταντινούπολη

¹ . Η πληρέστερη μελέτη πάνω σ' αυτό το ζήτημα και μοναδική στο είδος της –απ' όσο γνωρίζουμε- έχει δημοσιευθεί σχετικά πρόσφατα από τον Θ. Δρίκο, *Οι πωλήσεις των οθωμανικών ιδιοκτησιών της Αττικής 1830-31*, Δήμος Γλυφάδας-εκδ. Τροχαλία, Αθήνα 1994. Ο συγγραφέας πραγματοποίησε έρευνα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους όσο και σε ιδιωτικά αρχεία. Να συμπληρώσουμε ότι το Πρωτόκολλο αφορούσε σ' εκείνες τις περιοχές που κατείχαν οι Τούρκοι την εποχή της αποχώρησής τους.

ήταν οι Φενερλήδες, οι Ραγκαβήδες, από τις παροικίες της Μολδοβλαχίας ήταν οι πρίγκηπες Καντακουζηνός, Καρατζάς και Βότζαρης, από την Ύδρα ο Ιωάννης Μιαούλης και ο Δημήτριος Θεοδωράκης, από τη Χίο οι Σκυλίτσηδες κι ο Κοντόσταυλος, από τους Ηπειρώτες μεγαλεμπόρους προερχόταν ο Ανδρέας Λουριώτης. Οι πανίσχυροι δημογέροντες της Αθήνας έμειναν στο μεγαλύτερο βαθμό έξω από τις εκτεταμένες αγοραπωλησίες. Μόνο ο Ζαχαρίτσας βρέθηκε να κατέχει ικανή ακίνητη περιουσία, από τους υπόλοιπους ελάχιστοι μπόρεσαν να αποκτήσουν περιορισμένη ιδιοκτησία.

Και ξένοι αρκετοί βέβαια, πρόσωπα γνωστά από τη συμμετοχή τους στα δρώμενα της Επανάστασης ή στον κοινωνικό βίο της πρωτεύουσας στη διάρκεια της οθωνικής περιόδου. Ο Τζωρτζ Φίνλεϋ, ο σκωτσέζος φιλέλληνας που εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα στους χρόνους της Επανάστασης και στη συνέχεια ανέπτυξε ενεργό ρόλο στο περιθώριο της βασιλικής αυλής, ή στους προθαλάμους των υπουργείων, είτε ακόμη στο πλευρό των διπλωματικών αποστολών, απέκτησε σημαντικές εκτάσεις στα Λιόσια, στο Μενίδι και σε άλλα μέρη της Αθήνας. Η γνωστή Δούκισσα της Πλακεντίας προτίμησε να αγοράσει περιβόλια και ελαιοχώρα της Αττικής². Ο πρόξενος της Αυστρίας Γρόπιους. Στη Βοιωτία μεγάλος ιδιοκτήτης φέρεται ο κωνσταντινουπολίτης πολιτικός με έντονη παρουσία στις Εθνοσυνελεύσεις του Αγώνα, ο Δρόσος Μανσόλας³, ενώ στην Εύβοια είναι γνωστή σε όλους η απέραντη ιδιοκτησία της βρετανικής οικογένειας του Νόελ Μπαϊήκερ, με τις δυσάρεστες συνέπειες μέχρι πρόσφατα.

Η κατάληξη είναι αναμενόμενη. Οι μεγαλοϊδιοκτήτες της αττικής γης, όσοι βρέθηκαν με κεφάλαιο την επαύριο του Αγώνα της Ανεξαρτησία διαφέντευαν τον τόπο. Κατά συνέπεια φυσική και η στενοχώρια των πρωταγωνιστών της

² . Βλ. στο ίδιο, σ. 71-76. Για την υπόθεση του Φίνλεϋ βλ. επίσης J.M. Hussey, *The Journals and Letters of George Finlay*, vol. 1, Porphyrogenitus, Λονδίνο 1995, σποραδικά.

³ . Τούτο ευθέως προκύπτει από σχετικές αναφορές του G. Eichthal, *Οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα μετά το 1821*, 2^η έκδ., επιμ. Θ.Χ. Παπαδόπουλος, εκδ. Μπάιρον, Αθήνα 1974, σ. 67-68 και αλλαχού. Ο Μανσόλας ήταν αποκλειστικός ιδιοκτήτης του 1/3 της περιοχής της Φθιώτιδας Αγία Μαρίνα.

Επανάστασης. Ας παρακολουθήσουμε τον καταλυτικό λόγο του Μακρυγιάννη: «Κι όποτε απόσταινα έκλαιγα βλέποντας τα μέρη εκείνα οπού πολεμούσαμεν με τόση Τουρκιά και πληγωνόμαστε και σκοτωνόμαστε –και σ’ αυτήνη τη γης οπού ζυμώσαμεν με το αίμα μας θέλουν να μας θάψουν αδίκως και παράωρα όσοι μας κάναν σίγρι [αγνάντευαν] από μακριά, όταν κιντυεύαμεν. Μας πήραν την ματοκυλισμένη μας γης, την αγόρασαν από ‘να γρόσι το στρέμμα, και βάλαν εμάς με τα’ αλέτρι και τραβούμεν το γενί και βγάνομεν των συγγενών μας τα κόκκαλα. Και οι αφεντάδες μας περπατούνε με τις καρότζες τους, και οι αγωνισταί δεν έχουν ούτε γουμάρι»⁴.

Το σημερινό Μπραχάμι ανήκε πλέον σε μεγαλοϊδιοκτήτες γης, κατά το μεγαλύτερο μέρος του στον Ανδρέα Λουριώτη. Ο Ανδρέας Λουριώτης (1789-1854), μία αμφιλεγόμενη προσωπικότητα που είχε συμμετάσχει στη σύναψη των εξωτερικών δανείων του Αγώνα του 1824 και 1825. Ανάμιξη που είχε συνοδευτεί με αρνητικά σχόλια σε βάρος του για ιδιοποίηση ενός μέρους των δανείων⁵. Τώρα ο Λουριώτης γινόταν κάτοχος μιας τεράστιας έκτασης με επίκεντρο τους Τράχωνες, αλλά που συμπεριλάμβανε και το νοτιοανατολικό μέρος του Μπραχαμίου.

Το τσιφλίκι που αγόρασε ο Λουριώτης απαιτούσε εργατικά χέρια, την εποχή που ο πληθυσμός της Αθήνας και της Αττικής ήταν ελάχιστος, ακόμη και σε σύγκριση με τα προεπαναστατικά χρόνια. Οι Αθηναίοι είχαν εγκαταλείψει μαζικά την περιοχή στη διάρκεια του Αγώνα. Δειλά-δειλά επανέκαμπταν κατά την περίοδο του Κυβερνήτη Καποδίστρια. Βέβαια η προοπτική της μεταφοράς της έδρας του βασιλείου στην πόλη που διατηρούσε την αίγλη του αρχαιοελληνικού πολιτισμού θα επιταχύνει την προσέλευση κατοίκων. Ωστόσο πράγματι ο πληθυσμός της Αθήνας την εποχή των πωλήσεων των οθωμανικών κτημάτων ήταν πολύ μικρός

⁴ *Μακρυγιάννη Απομνημονεύματα*, εισαγ.-σχόλια Σπ. Ασδραχά, εκδ. Α. Καραβία, Αθήνα χ.χ., σ. 359

⁵ . Βλ. Ενδεικτικά μόνο Γ. Γαζής, *Λεξικόν της Επανάστασεως και άλλα έργα*, εκδ. Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1971, σ. 88.

για να αλλάξει το χαρακτήρα της αγροτικής οικονομίας της ευρύτερης περιοχής. Το μαρτυρούν όλοι ανεξαιρέτως οι περιηγητές που κατέγραφαν τις παραστάσεις τους από τα συνεχή ταξίδια τους στην προσπάθειά τους να ανιχνεύσουν τις αρχαίες τοποθεσίες, αλλά και για προφανείς ιδιοτελείς σκοπούς. «Αλλά πώς ερημώθηκε η δόλια η Αττική από τον πόλεμο!» ομολογεί με εμφανή απογοήτευση ο Λουδοβίκος Ρος στις 20 Δεκεμβρίου του 1832⁶.

Η εμφάνιση των Μεθενιτών

Το πότε και γιατί εμφανίστηκαν οι Μεθενίτες στην περιοχή που μας ενδιαφέρει, είναι σαφές ότι απαιτεί μία σειρά υποθέσεων. Με όσα ήδη αναφέραμε οι Μεθενίτες αντιμετώπιζαν πρωτογενή προβλήματα απασχόλησης και συντήρησης εξαιτίας της φυσιολογικής αύξησης του πληθυσμού τους, αλλά και του περιορισμένου όσο και άγονου εδάφους. Η έξοδος από τη γενέθλια γη ήταν συνεπώς επιβεβλημένη. Οι πληροφορίες μας λένε ότι Μεθενίτες κολίγοι δούλευαν το 1836 στα κτήματα του μεγαλοϊδιοκτήτη Ανδρέα Λουριώτη στη θέση Πυρναρή (ανήκει σήμερα στη Γλυφάδα) στους Τράχωνες. Είναι βάσιμο να υποθέσει κανείς ότι ο Λουριώτης είχε μεταφέρει οικογένειες από τα Μέθανα μετά τα 1830, όταν δηλαδή κατάφερε να αποκτήσει την εκτεταμένη γη. Αναφέρονται τα ονόματα Γιάννης Γκίκας, Μήτρος Νικολάου, Σπύρος Αθανασίου και Σταμάτης Ιωάννου, όλοι καταγόμενοι από τα Μέθανα⁷. Για να αξιοποιηθεί η ιδιοκτησία του Λουριώτη, οι κολίγοι έπρεπε να δουλέψουν σκληρά. Όργανο, σπορά, βοσκή αιγοπροβάτων. Δημητριακά ήταν η κύρια παραγωγή. Και ήταν γεροί και παστρικοί στη δουλειά τους οι Μεθενίτες, όπως άλλωστε όλοι οι αρβανίτικης καταγωγής αγρότες.

⁶ . Λ. Ρος, *Αναμνήσεις και ανακοινώσεις από την Ελλάδα 1832-33*, μετάφ. Α. Σπήλιου, επιμ. Τ. Βουρνά, εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1976, σ. 185.

⁷ . Βλ. Θ. Δρίκος, *ό.π.*, σ. 63 και 109.

Η ονομασία του χωριού

Η ονομασία Μπραχάμι απαντάται σε δύο τοποθεσίες της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας. Τόσο στον τόπο που στη συνέχεια εξελίχθηκε στο δήμο Αγίου Δημητρίου, όσο και σε οικισμό του δήμου Αμαρουσίου, περιοχή που βρίσκεται στα νότια του δήμου πλησίον της εκκλησίας του Αγίου Θωμά. Στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα –απ’ όσα τουλάχιστον στοιχεία καταφέραμε να συγκεντρώσουμε- η ονομασία είναι κοινή για τις δύο τοποθεσίες. Είναι απολύτως λογικό λοιπόν, να θεωρεί βάσιμα κανείς ότι η ονομασία απολείπεται από την πρόσφατη στους χρόνους εκείνους, περίοδο της Τουρκοκρατίας. Όταν ο βρετανός ταξιδιώτης Christopher Wordsworth σε μία από τις πολλές περιηγήσεις που πραγματοποίησε στην Αττική στο διάστημα 1832-33, επισκέφθηκε τα προάστια βόρεια της πόλης των Αθηνών, το Μαρούσι, την Κηφισιά και το Ηράκλειο, επισήμανε στις σημειώσεις του: «Μερικά από τα υπόλοιπα χωριά που φαίνονται στη διαδρομή είναι το Καλογρέσι [Καλογρέζα], κάτω από το Λυκαβηττό (;) και σε κατεύθυνση προς τα βορειοανατολικά, το Μπραχάμι, δέκα λεπτά νοτιοδυτικά του Πελλικού και το Λογοθέτη δέκα λεπτά νότια από το Μπραχάμι»⁸. Το Νοέμβριο του 1835 όταν η βαυαρική Αντιβασιλεία όρισε με Βασιλικό Διάταγμα τη διοικητική διαίρεση της επαρχίας Αττικής, συμπεριέλαβε το Μπραχάμι με 7 κατοίκους στο δήμο Αμαρουσίου.

Λίγο αργότερα στις 16 Δεκεμβρίου του 1836 ο σκωτσέζος George Finley, ο αγοραστής μεγάλων εκτάσεων γης στην Αττική, έγραψε στον παλαιό φίλο του

⁸ . C. Wordsworth, *Αθήνα-Αττική, το ημερολόγιο ενός οδοιπορικού*, μετάφρ. Τίνα Χανδρά, Εκάτη, Αθήνα 1999, σ. 278, σημ. 1.

άγγλο τοπογράφο και περιηγητή William Martin Leake, τον πρόδρομο της γεωγραφίας του ελληνικού χώρου: «Στους λόφους πίσω από το Καλαμάκι [Kallimaki στο πρωτότυπο] υπάρχουν πολλοί πυρόλιθοι και ένας τύμβος μεταξύ αυτού και του Μπραχαμίου [Birhami στο πρωτότυπο] -4 ιερά κτίρια με μεγάλους όρθιους κυβόλιθους, κοντά στο Μπραχάμι άλλος ένας δήμος. Στο λόφο που λέγεται Πανί, πάνω από την περιοχή Τράχωνες, σε μια κορυφογραμμή, υπάρχει ένας σημαντικός ναός. Η κορυφή του λόφου έχει χρησιμοποιηθεί ως λατομείο. Στο ακρωτήριο του Αγ. Κοσμά άλλος ένας δήμος.»⁹. Είναι προφανές ότι ο Finley αναφέρεται στο Μπραχάμι της περιοχής των Τραχώνων, το Μπραχάμι που αφορά εμάς.

Μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα λοιπόν οι ξένοι ταξιδιώτες επισκέπτονται δύο διαφορετικά μέρη, το ένα βόρεια της πόλης των Αθηνών και το άλλο στη νοτιοδυτική Αττική εντυπώνοντας την ονομασία Μπραχάμι. Η ίδια η Διοίκηση του νεοσύστατου κράτους ορίζει Μπραχάμι τον οικισμό του Αμαρουσίου. Σε κάθε περίπτωση και εκ των υστέρων κρίνοντας, η ονομασία που διατηρήθηκε επί μακρόν μέσα στο χρόνο είναι του Μπραχαμίου των Τραχώνων, ο σημερινός Άγιος Δημήτριος.

Σαν παραμύθι ...

Η προέλευση του ονόματος είναι περισσότερο συγκεχυμένη, απ' όσο ευρέως πιστεύεται. Η απόδοση της λέξης σε κάποιον **Μπραχάμ πασά** είναι το προφανές και ο συνήθης ισχυρισμός πολλών παλαιών κατοίκων. Είναι σίγουρο όμως ότι αυτή η εκδοχή προκύπτει από την άγνοια και όχι από την εμπειριστατωμένη

⁹ . Hussey, J.M., edit., *The Journals and Letters of George Finley*, vol. II, Porphyrogenitus, Λονδίνο 1995, σ. 534 (μετάφρ. δική μου).

γνώση του πράγματος. Είναι δηλαδή ένας αληθοφανής, πλην όμως ελάχιστα τεκμηριωμένος ισχυρισμός.¹⁰

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να σταθούμε στην αξιόλογη προσπάθεια που ξεκίνησε πριν από 25 χρόνια περίπου στην τοπική εφημερίδα *Ελεύθερη Γνώμη* που εξέδιδε ο Μάκης Παπούλιας, προσπάθεια που αποσκοπούσε στη συγκέντρωση πληροφοριών για την ιστορία του Μπραχαμίου. Με συνεντεύξεις από γηραλέους Μπραχαμιώτες, γόνους των παλαιών οικιστών, η εφημερίδα επιχείρησε να προσεγγίσει μέσω μαρτυριών την ιστορική διαδρομή της περιοχής.

Ο Γεώργιος Χρήστου Τζανέτος έδωσε τη δική του εκδοχή για την ονομασία του τόπου και την εξέλιξη της γαιοκτησίας. Ας μεταφέρουμε αυτούσια την αφήγησή του, όπως καταγράφηκε στην εφημερίδα¹¹:

«Προ του 1821 ήταν ο Μπραχάμ Πασάς, ο οποίος κατείχε ολόκληρη την περιοχή, η οποία είχε όρια προς βορρά την οδό Βουλιαγμένης, βορειοδυτικά το ρέμα που πήγαινε στο Έδεμ, νοτιοανατολικά επίσης είχε το όριο των Τραχώνων και κατέβαινε μέχρι το Πανί και συνέχεια μέχρι τη θάλασσα. Πλούσιο το βιός του και οι εκτάσεις που κατείχε δεν τις έφτανε το μάτι του ανθρώπου. Ο Πασάς είχε σαν στενό του βοηθό στις καλλιέργειες τον Γεώργιο Αναστ. Τζανέτο. Απ' ότι θυμάμαι από τους προγόνους μου τον Πασά είχε συγκινήσει η προσήλωση του Τζανέτου στα απέραντα κτήματα και στη φροντίδα τους και ελέγετο ότι ήταν της απολύτου εμπιστοσύνης του. Όταν ετελείωσε ο πόλεμος, ήλθε ένα Αγγλικό Υπερωκεάνειο (sic) στο Νέο Φάληρο και περισυνέλεγε Τούρκους προέδρους, Μουχτάρηδες και Πασάδες. Ως η περιοχή ήτο έρημος, ο Γ. Τζανέτος μ' έναν ημίονον παρέδωσε τον Πασά εις το Αγγλικό Υπερωκεάνειο, εκείνος δε του παρεχώρησε το ήμισυ της

¹⁰ . Και εν προκειμένω καλό είναι να ανακαλέσουμε στην επικαιρότητα τη φράση ενός παλαιού ερευνητή των τοπωνυμίων: «Η τάσις της εις φυλάρχους ή χωροδεσπότας αναγωγής των ξένων και των αμφιβόλου ετυμολογίας τοπωνυμίων, ως είπομεν και άλλοτε, έβλαπεν υπερβολικώς την τοπωνυμικήν έρευναν, διότι παρέτρεψε τους ερευνητάς από της αναζητήσεως του ορθού». Βλ. Π.Α. Φουρικής, «Συμβολή εις το τοπωνυμικόν της Αττικής», *Αθηνά*, 41 (1929), σ. 124.

¹¹ . *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 10, 25 Οκτωβρίου 1976, σ. 1, δημοσίευμα με τίτλο «Το Μπραχάμι έχει ιστορία;».

εκτάσεως. Ο Γεώργιος Τζανέτος κατήγετο εκ Μεθάνων ως και η σύζυγός του. Είχαν αποκτήσει έξι τέκνα. Δύο υιούς, τον Αναστάσιον και Αντώνιον Τζανέτον και τέσσαρας θυγατέρας, αι οποίαι ήλθον εις γάμον η πρώτη με τον Αθηναίον Συντηλήν, η δεύτερη με τον Αθηναίον Αναγνώστου, η Τρίτη με τον Κωνσταντίνον Πέτρου ή Κωτσίπετρον και η τέταρτη με τον Μιχ. Στρατηγόν. Έκτοτε λοιπόν ήρχοντο εκ Μεθάνων και εξ άλλων περιοχών κάτοικοι οι οποίοι αγόραζαν από τας θυγατέρας του Γ. Τζανέτου τα κτήματα, τα οποία ο γέρος τα είχε διανείμει εξ ίσου σε όλα τα παιδιά. Και έτσι εγκατασταθήκανε στο Μπραχάμι ο Γεώργ. Γεωργίου ή Τσινιάρης, ο οποίος απέκτησε πολλά παιδιά. Επίσης οι οικογένειες Γ. Παπαϊωάννου, Π. Ζαχαριά, Κυριάκου Στριγγάρη, Σταμ. Τριανταφύλλου, Γεωργ. Τριανταφύλλου, Σταμ. Τσορού, Νικ. Αναστ. Τριανταφύλλου και άλλες, όλες από τα Μέθανα».

Ένας γλυκός μύθος, ένα όμορφο αναντίρρητα παραμυθάκι καταχωρισμένο στην άγραφη ιστορία, αυτή που μεταδίδεται προφορικά από γενιά σε γενιά, που συντηρεί μνήμες και εκτρέφει ιδεολογήματα. Τόσο ξένο ωστόσο από την ιστορική τεκμηρίωση. Διότι εννοείται ότι οι Τούρκοι δεν αποχώρησαν κάτω από τέτοιες διαδικασίες, αναφερθήκαμε ήδη σ' αυτό το ζήτημα. Και η αττική γη δεν παραχωρήθηκε, αλλά πουλήθηκε από τους τούρκους ιδιοκτήτες και μάλιστα με την κάλυψη των Μεγάλων Δυνάμεων. Και τέλος-τέλος ο Γεώργιος Τζανέτος είναι ένας από τους έξι Μπραχαμιώτες που αναφέρονται ως αγοραστές γης στο Μπραχάμι το έτος 1841 [βλ. παρακάτω διανεμητήριο συμβόλαιο].

Όμως είναι εμφανές ότι η έλλειψη γραπτών τεκμηρίων οδηγεί εύλογα και εύκολα στη συγκρότηση του μύθου. Η μυθοπλασία είναι η τελική διέξοδος στις κοινωνίες που επιχειρούν να βρουν το νήμα της ύπαρξής τους. Κι εννοείται βεβαίως ότι στον μύθο παρεισφρύνουν και πραγματικά, αληθινά στοιχεία.

Όπως προκύπτει λοιπόν από υλικό που απόκειται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους¹² κάποιος Μπρεχάμ Εμίζης εμφανίζεται ως κάτοχος ιδιοκτησιών στην περιοχή Χαλανδρίου στην περίοδο πριν την Επανάσταση. Ο γιος του με το ίδιο όνομα και οι εγγονές του είχαν μεταφερθεί –προφανώς μετά την ίδρυση του κράτους- στο Μισίρι (Αίγυπτο). Είναι η μοναδική επίσημη αναφορά σε παλαιό έγγραφο που αναφέρεται στη συγκεκριμένη ονομασία, απ' όπου είναι πιθανό να προέρχεται το Μπραχάμι ως τοπωνύμιο.

Βεβαίως αυτή η εκδοχή συμπίπτει με την τάση των περισσότερων και παλαιότερων ιστορικών της πόλης των Αθηνών, που συσχέτισαν την ονομασία Μπραχάμι με κάποιο τουρκικό όνομα. Οι πιο σύγχρονοι ιστορικοί αναπαράγουν τις ήδη διατυπωμένες παλαιές απόψεις.

Ο Σπυρίδων Λάμπρος σε δημοσίευσή του στα 1896¹³ βάζει τα θεμέλια. Αποδίδει το όνομα του χωριού σε τουρκικό όνομα, όπως άλλωστε και το Χασάνι. Με έμμεσο αλλά σαφή τρόπο ο Λάμπρος αποκλείει την εβραϊκή προέλευση του ονόματος.

Σε άλλη δημοσίευσή του ο Σπυρίδων Λάμπρος¹⁴ συμπεριέλαβε ονόματα Τούρκων της Πελοποννήσου. Χαρακτηριστικά αναφέρονται Ημπραήμη, Ηπρεήμη και Μπρεϊμι, όλοι μουσουλμάνοι αξιωματούχοι της Πελοποννήσου.. Στην ίδια δημοσίευση αναφέρεται και τουρκικόν όνομα Χασάνη.

Λίγα χρόνια μετά τον Σπ. Λάμπρο, ο Ιωάννης Σαρρής επιχείρησε να καταγράψει και να ερμηνεύσει τοπωνύμια της Αττικής με δημοσίευσή του στο περιοδικό *Αθηνά*¹⁵. Απέδωσε το όνομα Μπραχάμι στο τουρκικό όνομα Πεχράμ, ενώ το Χασάνι σε κτήμα κάποιου Χασάν. Ο πολύς Δημήτριος Καμπούρογλου στα 1920

¹² . Γ.Α.Κ., Αρχείο Μικτής Οθωμανικής Επιτροπής, Σύμμεκτα, κατάστιχο φ. 38-39. Τα έγγραφα μας παραχωρήθηκαν ευγενικά από τον Θωμά Δρίκο, τον οποίο από τη θέση αυτή ευχαριστώ.

¹³ . Σ.Π. Λάμπρος, «Η ονοματολογία της Αττικής», *Παρνασσός*, Επετηρίς, 1, 1896, σ. 156-192.

¹⁴ . Σ.Π. Λάμπρος, «Ελληνικά έγγραφα εν τω Αρχείω της Βενετίας εν οίς και έγγραφα Τούρκων Αρχόντων ελληνιστί», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος*, τόμ. 4, 1892, σ. 635-652.

¹⁵ . Ι. Σαρρής, «Τοπωνύμια της Αττικής», *Αθηνά*, 40 (1928), σ. 156.

σημειώνει στην εισαγωγή¹⁶ του *Αναδρομάρη της Αττικής*: «Μας χαιρετούν κάτω από τα πέτρινα σαρίκια των ο Μπραχάμης και ο Χασάνης», ενισχύοντας την άποψη περί ονομάτων που ανήκαν σε Τούρκους της παλιότερης εποχής.

Και η *Κηφισσιά*, τοπική εφημερίδα των βορείων προαστίων που ερευνά τα τοπωνύμια της περιοχής στα 1927 επαναλαμβάνει το προφανές: ο Μπραχάμαγας έδωσε το όνομά του στο Μπραχάμι του Μαρουσίου¹⁷. Τι πασάς, τι αγάς, αξιωματούχοι είναι και οι δύο.

Την εβραϊκή προέλευση του ονόματος Μπραχάμι, χωρίς ωστόσο να παραπέμπει στις αναγκαίες αναφορές, υιοθέτησε ο Κώστας Μπίρης, ο σημαντικότερος πρόσφατος μελετητής της ιστορίας των Αθηνών: «Παλαιά τοπωνυμία προκύψασα πιθανώς από Εβραϊόν ιδιοκτήτην Αβραάμ».¹⁸

Για το Χασάνι μιλήσαμε ήδη. Όλες οι πηγές συγκλίνουν ότι το όνομα της περιοχής προήλθε από κάποιον Τούρκο με το όνομα Χασάν. Η περιοχή, παραλιακή ζώνη στην ουσία, συμπεριλήφθηκε στα όρια του δήμου Αθηναίων με το Βασιλικό Διάταγμα της 30ής Αυγούστου 1840, μαζί με τον Καρά (Ηλιούπολη) και τους Τράχωνες¹⁹. Για το Σπιθάρι οι απόψεις συγκρούονται. Ο παλαιότερος Σαρρής ισχυρίστηκε ότι στην αρβανίτικη γλώσσα σπιθάρι σημαίνει τη μικρή δεξαμενή που δημιουργείται ανάμεσα σε πέτρες, όπου διατηρείται για μικρό διάστημα ποσότητα ύδατος²⁰. Ο Μπίρης από την πλευρά του αντιτείνει ότι πρόκειται για την παραμόρφωση αρχαίου ελληνικού τοπωνυμίου (εις Πιθάρι)²¹.

¹⁶ . Δ.Γ. Καμπούρογλους, *Ο Αναδρομάρης της Αττικής*, α' έκδ. 1920, ανατ. Δ.Ν. Καραβίας, Αθήνα 1996, σ. 9.

¹⁷ . *Κηφισσιά*, αρ. 105, 5 Ιουν. 1927, σ. [1].

¹⁸ . Κ.Η. Μπίρης, *Αι τοπωνυμια της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών*, Δημοσιεύματα Αρχαιολογικού Δελτίου, αρ. 17, Αθήνα 1971

¹⁹ . Βλ. σχετικά Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *Οι Δήμαρχοι των Αθηνών (1835-1907)*, α' έκδ. 1907, ανατ. Δήμος Αθηναίων, Αθήνα 2001, σ. 136.

²⁰ . Ι. Σαρρής, «Τοπωνύμια της Αττικής», *Αθηνά*, 40 (1928), σ. 142.

²¹ . Κ.Η. Μπίρης, *Αρβανίτες, οι Δωριείς του νεώτερου Ελληνισμού*, 4^η έκδ., Μέλισσα, Αθήνα 1998, σ. 326.

Η ονομασία Καλογήρους, πασίγνωστη περιοχή στον πληθυσμό της Αθήνας, αναφέρεται στην πλατεία απ' όπου ξεκινούν τα όρια του δήμου Αγίου Δημητρίου. Για τους περισσότερους εικάζεται ότι η ονομασία προήλθε από την ύπαρξη των αδελφών Τριανταφύλλου, μεθενίτικης παλαιάς οικογένειας, που παντρεύτηκαν ηλικιωμένοι και συνεπώς για πολλά χρόνια εθεωρείτο ότι θα μείνουν γεροντοπαλλήκαρα, γι' αυτό και Καλογέροι. Άλλοι μιλούν για τέσσερα κι άλλοι για πέντε αδέρφια. Και ο Κώστας Μπίρης και ο Γιάννης Καιροφύλας, υιοθετούν πάντως το συγκεκριμένο ισχυρισμό για τους Τριανταφυλλαίους²². Με την εκδοχή αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση ο Γ.Θ. Μαλτέζος, μελετητής της ιστορίας των Αθηνών, που αποδίδει την ονομασία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας²³.

²² . Κ. Μπίρης, *Αι τοπωνυμίες Αθηνών και περιχώρων των*, Αθήνα 1971, σ. 45, όπου αναφέρεται σε ρέμα ή γέφυρα Καλογήρων. Επίσης Γ. Καιροφύλας, *Τοπωνύμια της Αθήνας, του Πειραιά και των περιχώρων*, Φιλιππότης, Αθήνα 1995, σ. 27.

²³ . Ενδεικτικά βλ. Γ.Θ. Μαλτέζος, *Μνημεία Τουρκοκρατίας Αθηνών*, έκδ. Χ. Σπανού, Αθήνα 1960, σ. 54. Ο ίδιος αναφέρει το ρέμα που ξεκινούσε από την πλατεία Καλογήρων, τη σημερινή οδό Παπαναστασίου δηλαδή, ως Γρηάς το Πήδημα, ονομασία που συναντάται και σε άλλες περιοχές της χώρας.

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Η εργασία στη γη ήταν η κύρια απασχόληση των χωρικών του Μπραχαμίου. Και ήταν φυσικό άλλωστε. Η γη, χέρσα έστω, ήταν απλόχερα παρούσα. Ακόμη κι αν ανήκε σε μεγαλοϊδιοκτήτες, οι χωρικοί είχαν την επιλογή να δουλέψουν κολλίγοι στα ξένα κτήματα. Το συμβόλαιο που ακολουθεί, είναι από τα παλαιότερα που έτυχε να περιέλθει στα χέρια μας. Αναφέρεται σε οικογένειες των πρώτων οικιστών, και συνεπώς είναι απολύτως ενδιαφέρον.

Αριθ. 999²⁴

Την δεκάτην έκτην Μαΐου του χιλιοστού οκτακοσιοστού τεσσαρακοστού τρίτου έτους ημέραν Κυριακήν της εβδομάδος εις Αθήνας εν τω επί της οδού του Ανάλου γραφείω ενώπιον εμού του συμβολαιογράφου Αθηνών Κωνσταντίνου Πιτάρη (;) κατοίκου της πόλεως ταύτης και των μαρτύρων Γεωργίου Σουρμελή και Θεοδώρου Μαρκάκη κτηματιών αμφοτέρων κατοίκων Αθηνών πολιτών Ελλήνων γνωστών μου εμφανισθέντες οι Γεωργοί κύριοι Γεώργιος Τσανέτος, Αργύριος Κυριακού, Γιάννης Παππά Δημητρίου, Παναγιώτης Μαρούγκας, Κωνσταντίνος Πέτρου και Μιχαήλ Πέτρου Στρατηγός κάτοικοι άπαντες του χωρίου της Αττικής Μπραχάμι, άπαντες ομολόγησαν ως έπεται.

Όντες συνιδιοκτήται κατ' ίσα μερίδια των εκ στρεμμάτων τετρακοσίων εννενήκοντα αριθ. 490 αγρών σποράδην κειμένων εις το αυτό χωρίον Μπραχάμη, και των εν αυτοίς οικοδομών παντοίου είδους και του δικαιώματος του αντλείσθαι ύδωρ, δι' εαυτούς και τα ζώα των από το παρακείμενον τοις αυτοίς αγροίς φρέαρ, περιοριζομένων δε των αναφερθέντων αγρών από τα ιδιόκτητα του Γεωργάκη Τσανέτου, Καπανδριώτου και Νέστορος μεσημβρινώς, του Σκην αρκτικώς και δυτικώς, κατά την οδόν ανατολικώς, περιελθόντων δε προς αυτούς εξ αγοράς, παρά του κυρίου Ιακώβου Ερρίκου Σκην,

²⁴ . Το συμβόλαιο που δημοσιεύουμε εδώ μας παραχωρήθηκε ευγενικά από τους αδελφούς Κωνσταντίνου Στρατηγού, τους οποίους και ευχαριστούμε. Οι ίδιοι μας έδωσαν και σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή στο Μπραχάμι των περασμένων δεκαετιών.

δυνάμει του υπ' αριθμόν τετρακόσια εννεήκοντα επτά της τρίτης Μαρτίου του έτους χίλια οκτακόσια τεσσαράκοντα ενός, πωλητηρίου εγγράφου γενομένου ενώπιόν μου, και έχοντες μέχρι τούδε αδιανεμήτους τους περί ών ο λόγος αγρούς και οικοδομάς, οικίας αυτοβούλως διανείμουν αυτά σήμερα. Και έλαβεν έκαστος εξ αυτών, το έν έκτον εκ των αναφερθέντων αγρών και οικοδομών, ήτοι ο κύριος Γεώργιος Τσανέτος, το έν έκτον εις λαχίδια των αγρών και το έν έκτον των οικοδομών, πλησίον Μιχάλη Στρατηγού, Πανούση Μαρούγκα, Αργύρη Κυριακού, Κωνσταντή Πέτρου, Μιχάλη Στρατηγού, Ιωάννη Παππά Δημητρίου.

Ο Αργύρης Κυριακού το έν έκτον εις λαχίδια ωσαύτως των αγρών και το έν έκτον των οικοδομών, πλησίον του Τσανέτου, Μιχάλη Στρατηγού, Κωνσταντή Πέτρου, Ιωάννη Παππά Δημητρίου, Πανούση Μαρούγκα. Προς τούτοις έλαβεν ο αυτός Αργύρης Κυριακού και το εξ ενός περίπου στρέμματος αμπέλιον, το προς το μεσημβρινόν μέρος του χωρίου, όρια έχον του Πέτρου Τσορού, Γιάννη Παππά Δημητρίου και Πανούση Μαρούγκα, το οποίον ο κος Σκην εχάρησεν προς αυτόν ιδιαίτερος.

Ο Γιάννης Παππά Δημητρίου το έν έκτον εις λαχίδια των αναφερθέντων αγρών και των οικοδομών, πλησίον Κωνσταντή Πέτρου, Πανούση Μαρούγκα, Μιχάλη Στρατηγού και Κωνσταντή Πέτρου.

Ο Κωνσταντής Πέτρου το έν έκτον εις λαχίδια ωσαύτως των αναφερθέντων αγρών και το έν έκτον εκ των οικοδομών, πλησίον Ιωάννου Παππά Δημητρίου, Πανούση Μαρούγκα, Αργύρη Κυριακού και Γεωργίου Τσανέτου.

Και ο Μιχάλης Στρατηγός το έτερον έν έκτον των αγρών εις λαχίδια και των οικοδομών, πλησίον Αργυρού Κυριάκου και Γεωργίου Τσανέτου, Κωνσταντή Πέτρου, Ιωάννου Παππά Δημητρίου, Πανούση Μαρούγκα.

Διανείμαντες ως ερρέθη τα αναφερθέντα χωράφια και οικοδομάς απεκατεστάθησαν τέλειοι ιδιοκτήται και ολοσχερείς κάτοχοι, έκαστος του οποίου [δυσανάγνωστη λέξη], ούτοι τε και μετ' αυτούς οι κληρονόμοι των, δυνάμενοι διαθέσαι αυτό του λοιπού ως βούλονται, κτήμα ιδιοκτήτου αναφέρεται.

Εγένετο η παρούσα πράξις και αναγνωσθείσα ευκρινώς εις επήκοον των διαληφθέντων και των μαρτύρων υπεγράφη παρ' αυτών και εμού.

Προσκληθέντες οι Γιάννης Παππά Δημητρίου, Παναγιώτης Μαρούγκας, Κωνσταντίνος Πέτρου και Μιχαήλ Πέτρου Στρατηγός να υπογράψουν ωμολόγησαν άγνοιαν γραμμάτων. [Έπονται οι υπογραφές].

Το συγκεκριμένο συμβόλαιο που συντάχθηκε μόλις 4 μήνες πριν την Επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου έχει σαφή ιστορική αξία, καθότι υποδεικνύει απαντήσεις και προκαλεί ενδιαφέροντα ερωτήματα. Έξι παλιοί Μπραχαμιώτες – εύκολα αναγνωρίζει κανείς ονόματα όπως Γεώργιος Τζανέτος (προφανώς ο αναφερόμενος παραπάνω γενάρχης των Τζανετέων στο Μπραχάμι) και Μιχαήλ Στρατηγός- φέρονται να αγόρασαν το 1841 490 στρέμματα από τον Βαυαρό Ιάκωβο Ερρίκο Σκην. Με τη συμβολαιογραφική πράξη γίνεται η διανομή της γης σε ίσα μέρη. Ο Κωνσταντίνος Πέτρου, όνομα που σήμερα δεν συναντάται ευρέως στην περιοχή, είναι πρόγονος του κατοπινού γνωστού δημοτικού παράγοντα Γιάννη Ζαχαριά. Πέθανε σε ηλικία 86 ετών την 1^η Δεκεμβρίου 1898²⁵

Πάντως η ιδιόκτητη γη ήταν προφανώς και ευλόγως ανεπαρκής για τις πρώτες οικογένειες των οικιστών. Συνεπώς και οι ανάγκες διατροφής ήταν μεγαλύτερες από την προσφορά των μικρών ιδιοκτησιών. Είναι αξιοσημείωτο ότι αρκετοί οικιστές αναγκάστηκαν να πουλήσουν πατρώνια γη στα Μέθανα προκειμένου να εξασφαλίσουν έστω και μικρό τεμάχιο στην περιοχή εγκατάστασής τους. Ο Γιάννης Δήμας κάτοικος Τραχώνων στα 1846 πουλάει στον Βασίλη Γκίκα 2 στρέμματα αμπελώνες στην Παλιά Μούσκα στα Μέθανα έναντι 40 δραχμών. Με ολόκληρο το ποσό που εξασφάλισε αγόρασε 1 στρέμμα στη θέση Βουρλοπόταμος στο Παλαιό Φάληρο²⁶. Με άλλα λόγια φαίνεται ότι το 1846 η αξία

²⁵ . Όπως προκύπτει από το Βιβλίο Θανάτων της Εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου.

²⁶ . Γ.Α.Κ., *Αρχείο Κ. Κοκίδου*, φάκ. 141. Σύμφωνα με μεταγενέστερη αναφορά του Δ.Γ. Καμπούρογλου, *Ο αναδρομάρης ... ό.π.*, σ. 139, στο Βουρλοπόταμο έβγαινε καταπληκτικής ποιότητας κρασί από τους ονομαστούς ροδίτες του. Ο Γ. Καιροφύλλας, *Τοπωνύμια της Αθήνας, του Πειραιά και των περιχώρων*, Φιλιππότης, Αθήνα 1995, σ. 12, επισημαίνει ότι στην περιοχή αυτή που εντοπίζεται στα όρια της

της στρεμματικής μονάδας ήταν διπλάσια στην Αθήνα σε σχέση με καλλιεργήσιμη γη στην Παλιά Μούσκα. Είναι γεγονός ότι η ταχεία αστική ανάπτυξη της πρωτεύουσας συνέβαλε στην αύξηση της αξίας της γης.

Αλλά η στενότητα της γης προκύπτει ευθέως και από το ακόλουθο περιστατικό που δημοσίευσε η αθηναϊκή εφημερίδα *Αιών* στις αρχές του 1884²⁷: «Εν Μπραχαμίου χθες δύο γυναίκες ήρισαν ένεκα θυμαρίων τινών, η δ' ετέρα εξ αυτών επλήγωσε την άλλην δια δήγματος κατά το πρόσωπον και κατά τον αντίχειρα της δεξιάς χειρός, όν σχεδόν απέκοψεν. Η παθούσα Αικατερίνη Τσουρού [βλ. Τσορού] κατήγγειλεν ενώπιον του αγροτικού υπαστυνόμου την δια του τρόπου τούτου τραυματίσασα αυτήν Βασιλικήν Σκούρτη παπαδιάν ενεργείται δε παρ' αυτού η δέουσα ανάκρισις». Η φιλονικία «ένεκα θυμαρίων τινών» παραπέμπει εμφανώς στην πίεση εξεύρεσης των αναγκαιούντων του βίου. Μικρή έως ανύπαρκτη ιδιοκτησία, έλλειψη σταροχώραφου, εύκολα τσακώνεσαι για τα θυμάρια.

Από τις μαρτυρίες που διαθέτουμε προκύπτει ευθέως ότι η μικρή ιδιοκτησία, ο μικρός κλήρος δηλαδή, κυριαρχούσε στην περιοχή του σημερινού Δημαρχείου, ήτοι στην περιοχή που βρίσκεται ανάμεσα στη στάση Σχολείου και τα Καραμπαμπέικα. Μέσα στα όρια όμως του χωριού υπήρχε και η μεγάλη ιδιοκτησία, κυρίως αυτή του γαιοκτήμονα Ανδρέα Λουριώτη. Η ιδιοκτησία Λουριώτη και όπως αυτή μετεξελίχθηκε, ανήκε στο νότιο μέρος προς τη θάλασσα. Η θέση της ιδιοκτησίας Λουριώτη φωτίζεται εμμέσως από διανεμητήριο συμβόλαιο με ημερομηνία 20 Ιανουαρίου 1887 που ευγενικά μας παραχώρησε ο Γεώργιος Χ. Τζανέτος. Στην περιγραφή της υπ. αριθμ. 31 ιδιοκτησίας αναφέρεται: «αγρόν εκ στρεμμάτων βασιλικών έξ κειμένου εις θέσιν Τσουκάλη, συνορευόμενον ανατολικώς και μεσημβρινώς με αγρόν Λουριώτου ...». Η

σημερινής Αμφιθέας, υπήρχαν μέχρι το 1970 καλλιέργειες λαχανικών. Άλλη ονομασία του Βουρλοπόταμου είναι Ρέμα Ξηροτάγαρου.

²⁷ . *Αιών*, αρ. 4460, 28 Απρ. 1884, σ. 3

συγκεκριμένη περιγραφή ευθέως παραπέμπει στην παραδοχή ότι η ιδιοκτησία Λουριώτη έκειτο εντός των σημερινών συνόρων του Αγίου Δημητρίου, και συγκεκριμένα στις νοτιοανατολικές περιοχές του Δήμου.

Στην ουσία η πλειονότητα των κατοίκων της Αττικής είχε μεταβληθεί σε κολίγους στα κτήματα των μεγαλοϊδιοκτητών. Όργανα, σπορά χωραφιών, αλώνισμα, ιδού οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται μέσα στη μεγαλοϊδιοκτησία. Τα πράγματα δεν διαφοροποιήθηκαν ούτε με την είσοδο στον 20ό αιώνα. Ο Νίκος Καράμπαμπας ερχόμενος το 1905 από τα Μέθανα εγκαταστάθηκε οικογενειακώς στο κτήμα του Πετούση στους Τράχωνες. Εκεί βρισκόταν και το μεγάλο αγρόκτημα του Γερουλάνου. Ο κεφαλονίτης γιατρός με τη σπουδαία καριέρα Μαρίνος Γερουλάνος αγόρασε στις 26 Μαρτίου 1918 –όπως μαρτυρεί ο ίδιος- το κτήμα από τον Εθνικό Στόλο, όπου είχε περιέλθει από κληροδότημα. Να ήταν ο Πετούσης ο δωρητής; Να ήταν η χήρα Λουριώτη; Δεν είναι εύκολο να μαθευτεί. Δυστυχώς ο Γερουλάνος στα δημοσιευθέντα απομνημονεύματά του είναι χαρακτηριστικά φειδωλός στις πληροφορίες που δίνει για τη γαιοκτητική του ιδιότητα στους Τράχωνες²⁸. Γνωρίζουμε ότι ο γιος του Ιωάννης ανέλαβε τη διαχείριση του κτήματος στα 1929. Η έλλειψη νερού και το άγονο του εδάφους, στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ευρύτερη περιοχή του Μπραχαμίου συμπεριλαμβανομένου, οδήγησαν σε εναλλακτικές επιχειρηματικές στοχεύσεις. Όλες οι προσπάθειες της οικογένειας λοιπόν στόχευσαν στη βιομηχανοποίηση του γάλακτος. Τότε για πρώτη φορά στα σπίτια της Αθήνας έγινε διανομή αποστειρωμένου γάλακτος σε φιάλες. Η τελική αποτυχία αποδίδεται από τον Μαρίνο Γερουλάνο στο σκληρό ανταγωνισμό της ΕΒΓΑ που ακριβώς την ίδια περίοδο μπήκε στην αγορά των γαλακτοκομικών προϊόντων.

²⁸ . Βλ. Τις ελάχιστες πληροφορίες από το έργο Μ. Γερουλάνος, *Αναμνήσεις (1867-1957)*, εκδ. Καστανιώτη, 3η έκδ., Αθήνα 1996, σ. 326-329.

Πολλοί Μπραχαμιώτες δούλεψαν σκληρά στο κτήμα του Γερουλάνου. Κολλίγοι δουλεύοντας στο αγρόκτημα, είτε εκτρέφοντας τις αγελάδες, είτε στο σιτάρι, στο σανό, στο αμπέλι του μεγαλογιατρού. «Ο αφέντης ήταν καλός», έτσι έχει μείνει στη συνείδηση παλαιών Μπραχαμιωτών με τους οποίους μιλήσαμε²⁹, ο Γερουλάνος. Ο ίδιος ο ιδιοκτήτης γράφει χαρακτηριστικά: «Από κοινωνικής απόψεως και ο Χανς [ενν. Τον υιό του Ιωάννη] ευρεθείς εις το περιβάλλον του κτήματος, πλείστα προσέφερον, φροντίζων πάντοτε το προσωπικόν του και τους εις το κτήμα εργαζόμενους. Αναφέρω μόνον την συμμετοχήν του προσωπικού εις όλας τας μεγάλας εορτάς, το Νέον Έτος, το Πάσχα και άλλας και τα δώρα τα οποία προσεφέροντο εις μικρούς και μεγάλους»³⁰. Οι πληροφορίες του Γερουλάνου μιλούν για 30 οικογένειες με σύνολο 70-80 εργάτες που διέμεναν και δούλευαν στο κτήμα. Ας κρατήσουμε την επισήμανση του γιατρού: «... εξακολουθώ να θεωρώ την απόκτησιν του κτήματος οικονομικώς ως αποτυχίαν κοινωνικώς όμως ότι επαρκώς απέδωσεν, παρ' όλας τας δυσχερείας και κόπους».

Εκτός του Γερουλάνου και οι Πλακιώτες Αθηναίοι, Αρβανίτες Γκάγκαροι, ο Λίντης, ο Τατάκης, ο Τοτόμης μεταξύ άλλων ήταν οι ιδιοκτήτες μεγάλης έκτασης αγροτεμαχίων μέσα στα σύνορα του Μπραχαμίου. Αυτό προκύπτει εμμέσως και από συμβόλαια που περιήλθαν στα χέρια μας από παλιές οικογένειες οικιστών του χωριού³¹.

Μητσονάνος³² και Παυλής
Κι από πίσω ο Μπαγλατζής
Παν να πάρουν το Χασάνι

²⁹ . Βλ. συζήτηση με μπαρμπα-Βασίλη Μπαγλατζή.

³⁰ . Σ. Γερουλάνος, *ό.π.*, σ. 328.

³¹ . Για παράδειγμα βλ. Το διανεμητήριο συμβόλαιο που μας παραχώρησε ο Γ.Χ. Τζανέτος, στις γραμμές του οποίου αναγράφονται τα ονόματα Τοτόμη και Τατάκη.

³² . Μητσονάνος ήταν το παρατσούκλι του Δημήτρη Κουτσούκου, Μπραχαμιώτη που καταγόταν από τα Κιούρκα της Αττικής.

Απ' το γέρο-Καραγιάννη

Αυτό το τραγουδάκι θυμάται ο Κώστας Λέκκας που τραγουδούσε ο παππούς του, όταν στη δεκαετία του 1920 οι παραχωρήσεις των γαιών του Καραγιάννη ή Καραγιαννόπουλου στο Χασάνι απέφεραν σε πολλούς Μπραχαμιώτες ιδιόκτητες εκτάσεις γης.

Η πρόσκτηση μεγάλης έκτασης γαιών αλλά και η ενοποίηση κατατεμαχισμένων ιδιοκτησιών από τους Μπραχαμιώτες πρέπει να αναζητηθεί στη δεκαετία του 1930. Τότε έγινε η περίφημη ανταλλαγή των ιδιοκτησιών με τον Γερουλάνο. Συγκεκριμένα το 1932 στη σημερινή περιοχή Αγίου Κωνσταντίνου αντηλλάγησαν κτήματα μεταξύ του Γερουλάνου και γνωστών οικογενειών Μπραχαμιωτών προκειμένου να ενοποιηθούν οι εκτάσεις. Έμειναν γνωστά ως τα ανταλλάξιμα κτήματα. Η αναλογία ήταν 5 στρέμματα χωράφι για 1 στρέμμα αμπέλι. Και ήταν λογικό. Το αμπέλι είναι καλλιέργεια έντασης εργασίας, δηλαδή η παραγωγική διαδικασία απαιτεί υψηλή συμμετοχή του παράγοντα εργασία. Σκληρή δουλειά με απλά λόγια και υψηλή παραγωγικότητα ήταν επόμενο να ανταλλάσσεται με μεγαλύτερες εκτάσεις χωραφιών.

Πέρα από τα ανταλλάξιμα που περιήλθαν στην κατοχή τους μετά το 1932 οι Μπραχαμιώτες χωρικοί άρχισαν τις συνεχείς αγορές εκτάσεων από παλαιούς ιδιοκτήτες. Πρέπει βεβαίως να υπογραμμίσουμε ότι η τιμή αγοράς της γης δεν ήταν υψηλή, κι αυτό διότι η μοναδική εκμετάλλευση της γης επικεντρωνόταν στην καλλιέργεια και στο προϊόν. Το Μπραχάμι δεν έχει μπει ακόμη στη φάση της αστικής αξιοποίησης της ακίνητης ιδιοκτησίας, γεγονός που δεν θα προκύψει νωρίτερα από τη δεκαετία του 1960. Είναι χαρακτηριστικό για να διαπιστώσουμε την τιμή της γης ότι σύμφωνα με πληροφορίες που μας έδωσε ο Νίκος Καράμπαμπας το σφάξιμο ενός γουρουνιού απέδιδε 10 στρέμματα γης σ' αυτή την περίοδο. Αυτό και μόνο υπογραμμίζει τη σχετική αφθονία της γης έναντι της

σπανιότητας ζωϊκού κρέατος. Μέσα από τέτοιες συνθήκες ο Βασίλης Καράμπαμπας όταν πέθανε σε ηλικία μόλις 39 ετών άφησε στα παιδιά του περιουσία 125 στρεμμάτων στην ευρύτερη περιοχή που κάλυπτε το χωριό Μπραχάμι.

Πού επικέντρωσαν την παραγωγή τους οι Μπραχαμιώτες; Στο σανό κατά κύριο λόγο, μη μας εκπλήσσει αυτό. Το σανό ήταν όπως η βενζίνη σήμερα. Όλες οι μεταφορές γινόντουσαν με τα κάρα, έτσι κάθε γωνία της Αθήνας είχε σανοπωλείο, τεράστιο αποθηκευτικοί χώροι για την πώληση του σανού. Έβγαζαν και σιτάρι για τη διατροφή τους έβγαζαν και κριθάρι, αλλά το σανό ήταν που έφερνε τα πολλά λεφτά.

Πέρα από τους κολλίγους, πέρα από τους μικροκαλλιεργητές ή τους μεγαλύτερους ιδιοκτήτες γης, τους γεωργούς κάθε είδους δηλαδή, αρκετοί Μπραχαμιώτες, σαφώς λιγότεροι ωστόσο σε σχέση με τους απασχολούμενους στις καλλιέργειες, ασχολήθηκαν με την κτηνοτροφία, τη βοσκή των προβάτων.

Στην ίδια περίοδο πάντως, δηλαδή στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, περισσότεροι κάτοικοι επιδόθηκαν στη μεταφορά απορριμμάτων του δήμου Αθηναίων. Οι νότιες παρυφές του χωριού φαίνεται ότι αποτέλεσαν τον τόπο συλλογής και καύσης των απορριμμάτων. Επιχείρηση αρκούντως επικερδής για όσους διέθεταν κάρα και ενδιαφέρονταν να τα χρησιμοποιήσουν στη μεταφορά τους³³. Αυτονόητο βέβαια είναι ότι ο όγκος των απορριμμάτων ήταν ασύγκριτα χαμηλότερος σε σχέση με σήμερα, κι αυτό όχι λόγω του μικρού πληθυσμού της πόλης. Κυρίως και αρχικώς πρέπει να συνυπολογίσουμε τις τεράστιες δυνατότητες ανακύκλωσης των απορριμμάτων. Τα λιγοστά υπόλοιπα των τροφίμων (αποφάγια, φλούδες, κόκαλα) ήταν η καταλληλότερη τροφή για τα κατοικίδια ζώα, τα οποία βεβαίως αφθονούσαν σε όλα τα σπίτια. Επιπλέον η

³³ . Η σταθερή έλλειψη κάρων ήταν το πρόβλημα στην καθαριότητα της Αθήνας επί πολλά έτη. Βλ. σχετικά τις πληροφορίες που δημοσιεύει ο Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *ό.π.*, σ. 473-475.

έλλειψη πλαστικής ύλης και αλουμινίου στην εποχή που αναφερόμαστε, μείωνε σημαντικά τις μη ανακυκλώσιμες ύλες, συνεπώς και τα προβλήματα της συλλογής των απορριμμάτων. Έτσι μόνο οφείλει κανείς, με προσέγγιση στα πραγματικά δεδομένα εκείνης της περιόδου, να εξετάσει τις ιστορικές πληροφορίες και αναφορές του τύπου *το Μπραχάμι ήταν σκουπιδοτόπος, ή οι Μπραχαμιώτες ήταν σκουπιδιάρηδες*. Αυτά όχι με διάθεση απόκρυψης μιας πραγματικής εικόνας του παρελθόντος, αφού στο τέλος-τέλος θα ήταν αδιανόητο να στραφούμε εναντίον οποιασδήποτε επαγγελματικής δραστηριότητας, αυτό μόνο ως ρατσισμός μπορεί να εκληφθεί, αλλά με πρόθεση να είμαστε κατά το δυνατό ακριβείς και αξιόπιστοι στις εκτιμήσεις μας.

Τα κάρρα, οι μεταφορές, τελικά απέβησαν συν τω χρόνω μια διευρυμένη επιχειρηματική δραστηριότητα για πολλούς Μπραχαμιώτες. Στη διάρκεια του μεσοπολέμου οι κάτοικοι θα επωφεληθούν τα μέγιστα από δύο σημαντικές εξελίξεις που θα σημειωθούν στην οικοδομική δραστηριότητα της Αθήνας και των συνοικιών της πρωτεύουσας. Πρώτα απ' όλα είναι η εισαγωγή της αστικής δόμησης στην πόλη. Πολυκατοικίες θα κάνουν την εμφάνισή τους στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας και θα αλλάξουν τη φυσιογνωμία της. Από την άλλη πλευρά η έλευση των προσφύγων της Μικρασίας μετά την καταστροφή του 1922 έκανε επιτακτική την ανάγκη στέγασης μεγάλων μαζών που συσσωρεύθηκαν στις εργατικές συνοικίες της Αθήνας. Η οικοδομική δραστηριότητα στο μεσοπόλεμο θα πάρει εκρηκτικές διαστάσεις, ενώ συγχρόνως και δικαιολογημένα θα ευνοήσει όσους ασχοληθούν με τον κλάδο των κατασκευών.

Αυτή την εποχή λοιπόν, την πρόσφορη στις οικοδομικές εργασίες, πολλοί Μπραχαμιώτες εγκατέλειψαν σε μεγάλο βαθμό τη μεταφορά απορριμμάτων και στράφηκαν στις μεταφορές οικοδομικών υλικών. Κατά την πιστή έκφραση του Νίκου Καράμπαμπα «οι Μπραχαμιώτες παράτησαν τα σκουπίδια και δούλεψαν στις κατεδαφίσεις». Πράγματι βασική εργασία έγινε η αποκομιδή και μεταφορά

μπαζών από την κατεδάφιση των παλαιών κτισμάτων της Αθήνας. Παράλληλα μετέφεραν και άμμο για το χτίσιμο. Μάλιστα οι πληροφορίες αναφέρουν ότι έκλεβαν άμμο από τα ρέματα και τις παραλίες. Βλέπετε δεν υπήρχαν ακόμη πολλά νταμάρια στις γειτονικές περιοχές της Αττικής και η κερδοσκοπία απαιτούσε την εξαντλητική χρήση της επιχειρηματικής ευφυΐας. Για παράδειγμα οι Καραμπαμπαίοι αναδείχθηκαν σε ικανούς εργολάβους. Αυτοί κατηύθυναν τα συνεργεία: τους Ναξιώτες που ήταν δεξιότεχνες στο δούλεμα της τσάπας, τους Τηνιακούς που ήταν καλοί τουβλάδες, τους Σαντορινιούς που ήταν ικανοί σοβατζήδες. Ο Βασίλης Καραμπαμπας με τα αδέρφια του έγιναν εργολήπτες του Δημοσίου. Ανέλαβαν μεγάλες δουλειές, πράγμα που υποδεικνύει ότι είχαν καταφέρει να φτιάξουν καλό όνομα στην πιάτσα των εργοληπτών. Για παράδειγμα έκαναν τη διευθέτηση του χώρου μπροστά στον Άγνωστο Στρατιώτη, στο κτίριο της Βουλής, έφτιαξαν τη Ρωμαϊκή Αγορά και τον Στρατώνα. Αλλά και άλλοι, όπως ο Τάσος Κάκκαρης έφτιαξε το γήπεδο του Παναθηναϊκού στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας πριν τον πόλεμο. Ο Δημήτρης Τσορός δούλευε κάρο με αμμοχάλικο στη διάνοιξη της Βουλιαγμένης.

Οι караγωγείς ήταν πολλοί. Ανάμεσά τους ο Κώστας Στρατηγός που δούλευε στις κατεδαφίσεις, ο μπαρμπα-Βασίλης ο Μπαγλατζής κι άλλοι πολλοί. Και επειδή τα κάρα με την εντατική χρήση τους απαιτούσαν συχνή επιδιόρθωση δημιουργήθηκε η απαραίτητη υποδομή στην κοντινή περιοχή. Στο πεταλωτήριο του Κουτεντάκη (οδός Καφαντάρη) πήγαιναν τα ζώα για πετάλωμα. Στο καροποιείο που βρισκόταν στην πλατεία Καλογήρων όχι μόνο κατασκευάζονταν καινούργια κάρα, αλλά γίνονταν και επισκευές.

Όλοι οι караγωγείς λίγο πριν τον πόλεμο επένδυσαν σημαντικές περιουσίες στις μεταφορές, αγοράζοντας φορτηγά αυτοκίνητα. Το Μπραχάμι και αρκετοί Μπραχαμιώτες πρωτοπόρησαν στις οικοδομικές μεταφορές με τα νέα μέσα. Ανατρεπόμενα φορτηγά που διευκόλυναν αφάνταστα τις μεταφορές αμμοχάλικου

και μπαζών και βέβαια ανέβασαν στα ύψη τα κέρδη των επιχειρηματιών. Ο Μπαγλατζής ήταν ιδιοκτήτης φορτηγού ήδη από το 1935, ο Κώστας Στρατηγός το 1938, τότε και ο Δημήτρης Τσορός, τότε και οι Καραμπαμπαίοι.

Η επόμενη μεγάλη επαγγελματική επιλογή των Μπραχαμιωτών ήταν οι αστικές συγκοινωνίες. Λεωφορειούχοι δηλαδή, ιδιοκτήτες των πολλών Scania και Volvo που όργωσαν τους δρόμους της πρωτεύουσας στη μεταπολεμική περίοδο. Από τους πρώτους που μπήκαν στα λεωφορεία ήταν ο Δημήτρης Τσορός. Αγόρασε 3 γκαζοζέν αμέσως μετά τον πόλεμο, αυτοκίνητα με πλάγια καθίσματα σε σκεπασμένη με κουκούλα καρότσα. Τα αντικατέστησε το 1958 με τρία Scania. Ηλιούπολη, Άγιος Παντελεήμονας, Δάφνη, Αγ. Ιωάννης, Άγιος Αρτέμιος, γνωστές αγαπημένες ασταμάτητες διαδρομές που απέφεραν πολλά κέρδη. Η αλλαγή των όρων μεταφοράς και των επαγγελματικών ασχολιών έφερε εύλογα και τις συμπληρωματικές δραστηριότητες. Εκεί που στους Καλογήρους ήταν το καροποιείο ο Δημήτρης Τσορός έστησε ένα βενζινάδικο το 1949. Το αναφέρουμε γιατί ήταν το πρώτο που δούλεψε στην περιοχή. Και από ωράριο; Τρισήμισυ το πρωί με 11 το βράδυ. Η ζήτηση για βενζίνη είχε αρχίσει να μεγαλώνει. Ο γιος του Νίκος Τσορός που έζησε από μέσα στην υπόθεση των αστικών λεωφορείων, μιας και δούλεψε πολλά χρόνια ως οδηγός στα λεωφορεία της οικογένειας μας είπε χαρακτηριστικά «τα λεωφορεία βγάζανε λεφτά και οι Μπραχαμιώτες έγιναν εφοπλιστές της ξηράς». Στα λεωφορεία μπήκαν κι άλλοι Μπραχαμιώτες εκτός των Τσορέων, ανάμεσά τους ο Σκούρτης, ο Γκιώνης κ.ά.

Μαγαζιά

Το Μπραχάμι ποτέ δεν υπήρξε μια μεγάλη αγορά. Κι ο λόγος είναι προφανής. Η έλλειψη αστικών ή μεσοαστικών στρωμάτων στην τοπική κοινωνία έκανε μάλλον αχρείαστη την αγορά. Ο κόσμος προμηθευόταν τα αναγκαία για τη διατροφή του

από τις ιδιόκτητες καλλιέργειες και τις κάθε είδους οικογενειακές ασχολίες. Έτσι μέχρι τα 1900 περίπου το χωριό δεν διέθετε κανένα μαγαζάκι. Μόνο όταν ορισμένοι Μπραχαμιώτες άρχισαν να ξεφεύγουν από τις συνήθειες της αυτοκατανάλωσης αγαθών και πολλαπλασιάστηκαν οι ανάγκες των οικογενειών τους, τότε δηλαδή που έγινε επιτακτική η ανάγκη για αλεύρι, λάδι, φασόλια, είδη που δεν παρήγαγε η περιοχή, τότε λοιπόν η λύση βρέθηκε στα μπακάλικα της Πλάκας, της οδού Κοραή ή πλησιέστερα στο Βαριώτη, κοντά στο Α΄ Νεκροταφείο. Από εκεί προμηθεύονταν είδη γενικού εμπορίου φορτώνοντας το γαϊδουράκι. Στο Μπραχάμι το πρώτο μαγαζί που γνωρίζουμε ότι λειτούργησε, ήταν το μπακάλικο του Τζανέτου κοντά στην εκκλησία το 1902-3, ένα κατάστημα που διατηρήθηκε μέχρι πολύ πρόσφατα.

Ένα μαγαζί που κέρδιζε ανέκαθεν την προτίμηση των Μπραχαμιωτών ήταν εκείνο στη γωνία των οδών Πανεπιστημίου και Κοραή, ένα από τα παλαιότερα κτίσματα του ιστορικού κέντρου της Αθήνας. Είτε με το μουλάρι, είτε πεζή εκεί πήγαιναν για ψώνια, ή ακόμη και για να επισκεφθούν το σπίτι του Δημητρίου Ράλλη στον πρώτο όροφο του ιδίου κτίσματος., Παραδοσιακοί συντηρητικοί ψηφοφόροι οι Μπραχαμιώτες ήταν υποστηρικτές της οικογένειας Ράλλη.

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Τα Μέθανα πρόσφεραν κατά συνέπεια τις οικογένειες των πρώτων οικιστών του Μπραχαμίου. Οι περισσότεροι προέρχονταν από τα μικρά χωριουδάκια της χερσονήσου, οι σαφώς λιγότεροι από τη Βρωμολίμνη, τη σημερινή πόλη των Μεθάνων. Ο παρακάτω πίνακας συντάχθηκε με βάση τις χιλιάδες των ονομάτων που είναι καταγεγραμμένα στα Βιβλία Ληξιαρχείου του Δήμου Μεθάνων, ο οποίος πλέον περιλαμβάνει το σύνολο των οικισμών της χερσονήσου. Είναι προφανές ότι η αναφορά των τόπων προέλευσης σημαίνει τις περιπτώσεις όπου

εμφανίζεται πλήθος εγγραφών και όχι μεμονωμένες περιπτώσεις. Θα πρέπει συνεπώς να διαβαστεί με αυτή τη δέσμευση.

<u>Ονόματα</u>	<u>Προέλευση</u>
Γκίκας	Κουνουπίτσα-Μακρύλογγος-Μεγαλοχώρι-Κυψέλη
Γκιώνης	Κουνουπίτσα-Κυψέλη-Άγ. Θεόδωροι
Δεδεγκίκας	Κουνουπίτσα
Δήμας	Μέθανα
Καράμπαμπας	Κουνουπίτσα-Άγ. Θεόδωροι-Κυψέλη
Λέκκας	Άγ. Θεόδωροι-Κυψέλη
Μαλτέζος	Κυψέλη-Μέθανα
Μπέτσης	Κουνουπίτσα-Μακρύλογγος-Καμένη Χώρα-Μαγαλοχώρι
Μπόγρης	Κουνουπίτσα-Μεγαλοχώρι
Πάλλης	Κουνουπίτσα-Μακρύλογγος
Παππαϊωάννου	Μέθανα-Κουνουπίτσα
Παυλής	Κυψέλη-Μέθανα
Σταματίου	Κουνουπίτσα-Μέθανα
Στρατηγός	Κουνουπίτσα
Στριγγάρης	Κουνουπίτσα
Τζανέτος	Μέθανα
Τριανταφύλλου	Κουνουπίτσα-Καμένη Χώρα
Τσορός	Κουνουπίτσα
Φλαμπούρης	Κουνουπίτσα-Μακρύλογγος
Χούντας	Κουνουπίτσα
Ψυχογιός	Κυψέλη-Μέθανα-Άγ. Θεόδωροι

Πηγή: *Αρχείο Δήμου Μεθάνων*. Ο πίνακας συντάχθηκε με τη βοήθεια υπαλλήλων του Δήμου τους οποίους και ευχαριστώ.

* Τα Μέθανα είναι η παλιά Βρωμολίμνη, η Κυψέλη η παλιά Κοσώνα, ο Μακρύλογγος η παλιά Άνω Μούσκα.

Από τα ονόματα που συναντά κανείς ευρύτατα ανάμεσα στους πρώτους οικιστές του Μπραχαμίου απουσιάζουν τέσσερις τουλάχιστον οικογένειες. Προφανώς αυτές δεν είχαν προέλθει από τα χωριά της χερσονήσου των Μεθάνων. Πρόκειται για τους Τρακαδαίους, τους Σκουρταίους, τους Μπαγλατζαίους και τους Κακαραίους.

Οι πληροφορίες μας γι' αυτές τις οικογένειες στηρίζονται στις αφηγήσεις των παλαιών κατοίκων που συναντήσαμε, καθώς και σε στοιχεία που αποκομίσαμε από συμπληρωματικές πηγές. Εν προκειμένω οι πληροφορίες για τους Τρακαδαίους αναφέρουν ότι προήλθαν από το Μαρούσι. Πράγματι από τη σχετική βιβλιογραφία της ιστορίας του Αμαρουσίου επιβεβαιώνεται η ύπαρξη του ονόματος στην περιοχή³⁴. Από την άλλη πλευρά τα ονόματα Σταμάτης, Μήτρος και Νικόλαος Τρακάδας αποδίδονται σε κολλίγους των Τραχώνων και της Γλυφάδας στα κτήματα του αρχικού ιδιοκτήτη Λουριώτη³⁵ και αργότερα του Πετούση στα 1831.

Για τους Σκουρταίους που σύμφωνα με τον παλαιό μελετητή Π. Φουρική³⁶ η λέξη στα αρβανίτικα σημαίνει *κοντός*, οι πληροφορίες είναι περισσότερο συγκεκριμένες. Ο Γ.Χ. Τζανέτος στην *Ελεύθερη Γνώμη* διετύπωσε την άποψη ότι η οικογένεια του γεννήτορα Αναστασίου Σκούρτη προήλθε από την Κηφισιά³⁷. Ο μπαρμπα-Βασίλης Μπαγλατζής μας διαβεβαίωσε ότι προέρχονται από τη Βάρη, ο δε Κώστας Λέκκας από τα Μέθανα. Όμως το όνομα συναντάται και στο Μαρούσι³⁸. Ωστόσο στο Μαρούσι και σε σχετικό κατάλογο που έχει δημοσιευθεί πρόσφατα από τα Αρχεία του Δήμου, περιλαμβάνονται και άλλα ονόματα οικογενειών που συναντά κανείς και στο Μπραχάμι. Για παράδειγμα Δήμας, Κουτσούκος, Λέκκας, Μαγγίνας, Μαυροβουνιώτης, Τσεβάς.

Η έρευνα στα αρχεία του Δήμου φώτισε σε μεγάλο βαθμό τις πληροφορίες μας για την οικογένεια Μπαγλατζή. Η πρώτη αναγραφή του ονόματος με αριθ. Οικογενειακής μερίδας 498 γίνεται για τον Μπαγλατζή Χρήστο του Δημητρίου και της Ελευθερίας. Εμφανίζεται γεννημένος στη Βάρη το 1880 και παντρεμένος στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου με την Ιωάννα Γ. Γκιώνη. Ένα απ' αυτά τα

³⁴ . Τ.Ε. Πολιτόπουλος, *Μαρουσιώτικα*, Μαρούσι 1996, σ. 405.

³⁵ . Βλ. σχετικές αναφορές στο Θ. Δρίκο, *ό.π.*, σ. 67 και 103-104.

³⁶ . Π. Φουρικής, *ό.π.*, σ. 160-161

³⁷ . *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 10, 25 Οκτωβρίου 1976, σ. 1, όπου αναφέρεται

³⁸ . . Τ.Ε. Πολιτόπουλος, *ό.π.*, σ. 399.

παιδιά είναι και ο σήμερα επιζών Βασίλης Μπαγλατζής, ο οποίος μας επιβεβαίωσε την προέλευση της οικογένειας από τη Βάρη.

Εκεί που το Δημοτολόγιο δεν μας επέτρεψε να σχηματίσουμε σαφή εικόνα είναι στην περίπτωση της οικογένειας Κάκαρη. Η αρχική αναγραφή αναφέρεται στον Αναστάσιο Κάκαρη του Βασιλείου, γεννημένο το 1889 στο Μπραχάμι και παντρεμένο με τη Ζωή Μουρίκη. Συνεπώς δεν είναι δυνατό να διακριβώσουμε με αξιοπιστία την προέλευση της οικογένειας Κάκαρη. Ορισμένοι ωστόσο συνομιλητές μας υποστήριξαν ότι η ρίζα της καταγωγής τους βρίσκεται στον Μαραθώνα, πληροφορία την οποία απλώς αναπαράγουμε χωρίς δυνατότητα διασταύρωσης.

Η εκκλησία, ο οικισμός που αναπτύχθηκε γύρω από αυτήν, ήταν φυσιολογικά ο αρχικός ιστός του χωριού. Ξεκινώντας από την πλατεία Καλογήρων με αραιή βεβαίως δόμηση ο επισκέπτης έφτανε στη σημερινή οδό Καράμπαμπα (Δημαρχείο), όπου πλήθαιναν οι οικοδομές συγκροτώντας ένα ενιαίο σύνολο δομημένου χώρου που άγγιζε στο τέλος του τη σημερινή οδό 25^{ης} Μαρτίου. Αυτό ήταν το Μπραχάμι στην περίοδο του Μεσοπολέμου. Ωστόσο οι πληροφορίες λένουν ότι η διάνοιξη και η συντήρηση δρόμων στο χωριό έγιναν αρχικώς επί της δευτέρας δημαρχίας του Σπυρ. Μερκούρη στο δήμο Αθηναίων (1903-1907). Στην περίοδο αυτή εκδηλώνεται το ενδιαφέρον της δημοτικής αρχής και των υπηρεσιών του δήμου προς το Μπραχάμι³⁹. Φυσικά δεν μιλάμε για ασφαλτόστρωση, αλλά για ισοπέδωση, επιχωμάτωση, χαλικόστρωση αφού αξίζει να επισημανθεί ότι η ίδια η πόλη της Αθήνας δεν διέθετε ασφαλτοστρωμένους δρόμους στην αρχή του 20ού αιώνα. Η μαρτυρία του Γεωργίου Χ. Τζανέτου, όπως την κατέγραψε στο παρελθόν η *Ελεύθερη Γνώμη* συνάδει με τους ισχυρισμούς των πηγών μας: «ο δρόμος που είναι σήμερα η Αγίου Δημητρίου

³⁹ . Βλ. Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *ό.π.*, σ. 463.

ήτανε στρωμένος με πέτρα από το διπλανό ποτάμι. Πολύ τους βοήθησε σ' αυτό το έργο ο υπουργός Μερκούρης»⁴⁰.

Κι όπως σε όλα σχεδόν τα ελληνικά τοπωνύμια επικράτησαν δύο ευκρινώς διαφορετικές ονομασίες. Οι κάτοικοι αναφέρονταν στο Πάνω Μπραχάμι, την περιοχή που σήμερα περιλαμβάνει τη στάση Σχολείου (ΙΚΑ) μέχρι περίπου το Δημαρχείο, προκειμένου να το διαχωρίσουν ευκρινώς από το Κάτω Μπραχάμι, που ήταν ο οικισμός γύρω από την εκκλησία. Στο πάνω χωριό κατοικούσαν οι Δημαίοι, οι Τρακαδαίοι, οι Μουρικάιοι, οι Γκιώνηδες, οι Καραμπαμπαίοι και ψηλότερα οι Κακαραίοι. Στο κάτω χωριό στον κλοιό γύρω από την εκκλησία οι Τσοραίοι, οι Στριγγαράιοι, οι Τζανεταίοι, οι Σκουρταίοι, οι Γκικαίοι, οι Στρατηγαίοι και οι Μπαγλατζήδες.

Το χωριό με τους μικρούς χωμάτινους δρόμους, στενόσοκακα λαβυρινθώδους μορφής, που οδηγούν στα σπίτια. Τα σπίτια στο Μπραχάμι χτίστηκαν κατά το πρότυπο των περισσότερων σπιτιών στα αρβανιτοχώρια⁴¹. Είναι χαρακτηριστική η ομοιότητα των αρβανίτικων οικισμών. Μία περιήγηση στα χωριά των Μεθάνων είναι ικανή να υποδείξει τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά ενός αρβανίτικου οικισμού. Το ίδιο μπορεί κανείς να παρατηρήσει με μία απλή επίσκεψη στα χωριά των Μεσογείων στην Αττική. Δυστυχώς σήμερα στο Μπραχάμι δεν απέμειναν παρά ελάχιστα λείψανα της παλιάς αρχιτεκτονικής των σπιτιών. Οι πληροφορίες μας συνεπώς στηρίζονται στην προσωπική παρατήρηση, αλλά πολύ περισσότερο στις συνεντεύξεις με παλαιούς κατοίκους.

Κάθε ανεξάρτητη κατοικία περικλείεται από ψηλό μαντρότοιχο, συνήθως από ξερολιθιά. Η μοναδική είσοδος στο εσωτερικό μέρος της κατοικίας, στην αυλή κατ' ουσία, προϋποθέτει το πέρασμα από τη μεγάλη βαριά ξύλινη πόρτα που ασφαλίζεται με τους σιδερένιους σύρτες, ράβδους στεριωμένους στα αντικρυστά

⁴⁰ . *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 11, 30 Νοεμβρίου 1976, σ. 2.

⁴¹ . Βλ. σχετικές πληροφορίες στο Κ.Η. Μπίρης, *Αρβανίτες ... ό.π.*, σ. 310-311.

τοιχία. Μαντρότοιχος και αυλόπορτα αποτρέπουν όχι μόνο την είσοδο στον απρόσκλητο επισκέπτη, αλλά ακόμη και τη ματιά του περιέργου περαστικού του δρόμου. Η αποθέωση του αθέατου και απόρρητου ιδιωτικού. Εκατέρωθεν της κεντρικής εισόδου συμβαίνει συχνά να συναντάς βαριές πέτρες που χρησιμεύουν για καθίσματα. Είναι η απαραίτητη ‘υποδομή’ που εξυπηρετεί την κοινωνικοποίηση των οικογενειών στις γειτονιές του χωριού.

Αυτή η τυπολογία της αρχιτεκτονικής των οικημάτων συμπίπτει απόλυτα σχεδόν με τις πληροφορίες που διαθέτουμε για το Μπραχάμι. Πολλές πληροφορίες μιλούν για την ύπαρξη μιας μεγάλης μάντρας στη θέση της σημερινής πλατείας Αγίου Δημητρίου, εντός της οποίας βρίσκονταν πολλά σπίτια προστατευμένα. Η Βασιλική Λεφάκη-Κουτσούκου είχε περιγράψει παλαιότερα στις στήλες της *Ελεύθερης Γνώμης*⁴² ως εξής την εικόνα του χωριού γύρω από την εκκλησία. «Μάντρα στην ουσία δεν υπήρχε, ήταν οι ‘πλάτες’ των σπιτιών. Ήταν χτισμένα όλα γύρω-γύρω, άλλα διόροφα, αλλά ισόγεια, πολύ λίγα είχανε παράθυρο προς τα έξω. Είχανε ένα πορτάκι μικρό και βγαίνανε προς τα έξω. Κλείνανε το πορτάκι το βράδυ, κι ασφαλίζανε τη μεγάλη ξύλινη πόρτα. Τους θυμάμαι όλους που είχανε τα σπίτια στη μάντρα τη μεγάλη. Ήταν οι Τζανετέοι, οι Στριγγαρέοι, οι Τσιναρέοι κ.ά.».

Στην αυλή δεν περνά απαραίτητος ο θολωτός φούρνος, απαραίτητος για το ψωμί που ψήνει η νοικοκυρά προκειμένου να καταναλωθεί στη διάρκεια της εβδομάδας. «Στο φούρνο ψήνανε το ψωμί τους όλοι. Φαγητά σπάνια ψήνανε. Τα Χριστούγεννα και το Πάσχα ψήνανε κανά μισό αρνί» λέγει πάλι η Βασιλική Λεφάκη-Κουτσούκου. Σε λίγα σπίτια υπάρχουν και πηγάδια, σε κεντρικό σημείο της αυλής. Τυχεροί μπορούν να χαρακτηρισθούν, όπως θα δούμε παρακάτω, οι κάτοικοι που τα σπίτια τους ευνοήθηκαν να βρουν νερό σε μικρή απόσταση από την επιφάνεια.

⁴² . *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 12, 20 Δεκεμβρίου 1976, σ. 2.

Στα υπόστεγα είναι οι χώροι αποθήκευσης. Τσάπες, φτυάρια, κασμάδες, όλα τα αγροτικά εργαλεία και μαζί ξύλα και λεπτά ξερόκλαδα για το τζάκι και το φούρνο αποθηκεύονται με φροντίδα και τάξη. Δεν λείπουν προφανώς τα ζώα: μουλάρια, γαϊδούρια, κότες, κατσίκες βρωμίζουν ενδεχομένως την αυλή, αλλά είναι απαραίτητα στις γεωργικές εργασίες και στην καθημερινή διατροφή.

Η όψη της πέτρινης μονοκατοικίας είναι εξαιρετικά απλή. Πάντοτε ασπρισμένη, χάρη της καθαριότητας. Ξεχωρίζουν τα μικρά παράθυρα με ξύλινα παραθυρόφυλλα. Το σπίτι με ξύλινο ή πλακόστρωτο πάτωμα συνήθως, με κασέλες, με γιούκο για τις μπαντανίες, τα σεντόνια και τα παπλώματα, για τα στρωσίδια και τις κουρελούδες, πολύτιμα προϊόντα του αργαλειού. Στο χειμωνιάτικο είναι ο χώρος που περνάει η οικογένεια τις περισσότερες ώρες στο σπίτι. Κυριαρχεί το τζάκι, το χαμηλό στρογγυλό τραπέζι, τα ράφια (σαν εσωτερικά παράθυρα) με τα σκεύη, ο τοίχος με τα κρεμασμένα κουζινικά. Από τα δοκάρια κρέμονται τσανάκες, μυζήθρες, κοφίνια. Το βαρέλι με το κρασί και το λάδι συνιστούν αναγνωρίσιμα αντικείμενα στο χώρο. Στα περισσότερα σπίτια το εσωτερικό αποτελείται από μία τεράστια κάμαρα, όπου η μία πλευρά προσφέρεται για κουζίνα-τραπεζαρία και η άλλη για τον ύπνο. Μόνο στα σπίτια των περισσότερο εύπορων θα συναντήσει κανείς ξεχωριστή κάμαρα για τους γονείς και μία για όλα τα παιδιά. Τα παιδιά που παντρεύονται κάθονται απαραίτητως στο δικό τους σπίτι, φεύγουν δηλαδή από την πατρική κατοικία⁴³. Εννοείται βέβαια ότι όσο περνούσε ο καιρός, βελτιώνονταν οι συνθήκες του βίου και οι χωρικοί απολάμβαναν καλύτερη ζωή. Τα περισσότερα σπίτια του Μπραχαμίου στο Μεσοπόλεμο διέθεταν πάνω από μία κάμαρα, ένα από δείγμα ουσιαστικής βελτίωσης των όρων ζωής.

⁴³. Η αφήγηση του Νίκου Καράμπαμπα ήταν ιδιαίτερος αποκαλυπτική σ' αυτό το σημείο, γι' αυτό και τον ευχαριστούμε προσωπικά.

Το διαιτολόγιο ήταν λιτό, όπως βεβαίως ήταν για τη μεγαλύτερη μερίδα του ελληνικού πληθυσμού. Ψωμί, ελιές, κρασί, φασόλια, κρεμμύδια και σκόρδα. Τα αυγά, το τυρί, σπανιότερα το κρέας, αποτελούσαν κατά το μάλλον το διαιτολόγιο των πλουσιότερων οικογενειών.

Η κατανάλωση του νερού ήταν ασφαλώς το ζητούμενο. Ειπώθηκε ήδη ότι το Μπραχάμι, χωριό και πόλη αργότερα συγκροτημένα πάνω σε ξερό έδαφος, δεν ευνοήθηκε από τη φύση στο υδάτινο περιβάλλον. Λιγοστοί οι υδάτινοι όγκοι του υπεδάφους, έκαναν δύσκολη την εξεύρεση του νερού. Και το νερό ήταν χρειαζόμενο σε όλες τις λειτουργίες του νοικοκυριού αλλά προπάντων για πόσιμο. Έτσι σε ελάχιστες αυλές σπιτιών έβρισκες πηγάδια. Τα λίγα σπίτια που διέθεταν πηγάδια ήταν εξαίρεση στον κανόνα και ασφαλώς πλεονεκτούσαν στη δυνατότητα εξυπηρέτησης ανθρώπων και ζώων. Γενική ωστόσο ήταν η τάση στο χωριό, -κάτι που άλλωστε έχει παρατηρηθεί και σε άλλα μέρη που γνώρισαν παρόμοιες συνθήκες πριν την εγκατάσταση κεντρικού δικτύου ύδρευσης-, της αλληλεγγύης προς τους γείτονες. Η αυλόπορτα των σπιτιών που είχαν την τύχη να διαθέτουν πηγάδι ήταν ανοιχτή σε όλους. Γνωρίζουμε ότι προπολεμικά οι κάτοικοι της περιοχής ήταν υποχρεωμένοι να προμηθεύονται νερό από τρία μεγάλα πηγάδια. Το ένα, γνωστό με την ονομασία του Μπόγρη, στη σημερινή πλατεία Κύπρου, ανήκε στους Μπόγρηδες, γνωστή μεθενίτικη οικογένεια παλαιών οικιστών. Το δεύτερο ήταν στη νησίδα μπροστά από την παλαιά κατοικία του Γιάννη Τρακάδα, εκεί που στεγάστηκε για ορισμένο χρόνο η Αστυνομία. «Νερό παίρναμε από το πηγάδι που ήταν από το σημερινό Ηρώων απέναντι, μ' ένα μαρμάρينو στόμιο και απ' τα σχοινιά είχε γίνει δάχτυλα-δάχτυλα το μάρμαρο, νόμιζες πως τόχε κόψει μηχανή» λέει η Βασιλική Λεφάκη-Κουτσούκου. Το τρίτο στην αρχή της οδού Αναπαύσεως δεξιά, στη θέση πίσω από το περίπτερο που λειτουργεί σήμερα. Μόνο το τελευταίο πηγάδι ήταν φτιαγμένο ψηλότερα από το έδαφος για να φορτώνουν εύκολα στα ζώα το νερό

για το σπίτι. Οι περισσότεροι κάτοικοι με στάμνες και αργότερα με κασσιτερένιους ντενεκέδες πήγαιναν κι έρχονταν αδιάκοπα, στην προσπάθειά τους να καλύψουν τις αυξανόμενες ανάγκες των οικογενειών. Και είναι σαφές ότι όσο αυξανόταν ο πληθυσμός, τόσο το πρόβλημα γινόταν μεγαλύτερο. Πολύ μεγαλύτερο μετά την έλευση κατοίκων από τις περιοχές της επαρχίας, το γενικευμένο φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης που έπληξε την ελληνική επαρχία μετά το 1950 και οδήγησε σε τεράστιες αλλαγές στο ανθρωπογενές περιβάλλον της πρωτεύουσας και του Μπραχαμίου συμπεριλαμβανομένου. Ο κόσμος που συσσωρεύτηκε αναγκάστηκε να αγοράζει μεγάλες ποσότητες νερού από τις γνωστές υδροφόρες, οχήματα με βυτίο νερού, ιδιωτικές επιχειρήσεις ύδρευσης που προμήθευαν νερό σε ελλειμματικές περιοχές. Το πρόβλημα λύθηκε οριστικά το 1959. Τότε έγιναν τα έργα για την υδροδότηση της πόλης.

Ο ηλεκτροφωτισμός, οικιακός και δημόσιος, ανήκει στην ίδια κατηγορία προβλημάτων υποδομών του Μπραχαμίου, που λύθηκε το 1959. Τα σπίτια ανά περιοχή εντάχθηκαν στο έργο και μέσα σε λίγους μήνες απόλαυσαν το δημόσιο αγαθό. Η προηγούμενη κατάσταση, γνωστή σε πολύ κόσμο που είχε τη σχετική εμπειρία σε χωριά και πόλεις της παλιάς Ελλάδας, είχε ως μοναδικό μέσο οικιακού φωτισμού τις λυχνίες πετρελαίου, τις γνωστές μας λάμπες με το φυτίλι. Κρεμασμένες στο καρφί του τοίχου ή ακουμπισμένες πάνω στο τραπέζι σημάδεψαν την προ του ηλεκτρισμού εποχή. Κόσμος που μεγάλωσε με το φως τους, που συζήτησε, που σπούδασε ...

Στο παρελθόν ο δημόσιος φωτισμός της πρωτεύουσας γινόταν με φωταέριο που προμήθευε η γνωστή επιχείρηση της Αθήνας. Στο Μπραχάμι ο Ελευθέριος Γκιώνης, ο «Μαρίνος» για τους παλιούς, είχε αναλάβει με αμοιβή εννοείται, να ανάβει λίγο πριν σκοτεινιάσει τους λαμπτήρες που ήταν σε κεντρικά σημεία της πόλης. Με τη σκάλα στον ώμο τον θυμούνται οι παλιοί Μπραχαμιώτες να κάνει

καθημερινά το ίδιο δρομολόγιο κατεβαίνοντας τον κεντρικό δρόμο, τη σημερινή Αγίου Δημητρίου, για να ανέβει ψηλά και να ενεργοποιήσει τον κεντρικό φωτισμό. Μας διηγήθηκαν ένα ανέκδοτο με τον Ελευθέριο Γκιώνη, ένα ανέκδοτο που υποδεικνύει τα αφελή πολιτικά ήθη της προπολεμικής εποχής, αλλά και τα γνήσια αισθήματα των λαϊκών ανθρώπων. Καθότι φανατικός φιλοβασιλικός είχε προφανή και εύλογη έχθρα προς τον συνονόματό του φιλελεύθερο πολιτικό από την Κρήτη, τον Βενιζέλο. Κάποια ημέρα οργισμένος από την ατυχία του να έχει το ίδιο όνομα με τον ορκισμένο εχθρό του, αποφάσισε να υιοθετήσει το όνομα του γαϊδάρου του, το «Μαρίνος», γεγονός που απαίτησε και από τους κατοίκους του Μπραχαμίου, γνωστούς, φίλους και αγνώστους. Έκτοτε όλος ο κόσμος τον αποκαλούσε Μαρίνο.

Ο ηλεκτροφωτισμός και η ύδρευση εντάσσονται στα περίφημα έργα υποδομών των κυβερνήσεων Καραμανλή, έργα που γνώρισε η Ελλάδα με εντυπωσιακή καθυστέρηση σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, κάτι που ωστόσο δεν εμπόδισε τις τότε κυβερνήσεις να προβάλλουν και να πανηγυρίσουν με υπερβολικό τρόπο. Τα έργα πραγματοποιήθηκαν στην αρχική φάση της δημαρχίας του Στ. Δρακάκη στο δήμο Αγίου Δημητρίου. Και για να είμαστε δίκαιοι οι ενέργειες της τότε δημοτικής αρχής σαφώς διευκόλυναν την εκτέλεση των έργων.

Τα ανθρωπογεωγραφικά όρια του Μπραχαμίου, και είναι προφανές ότι εδώ δεν αναφερόμαστε μόνο στο δομημένο οικιστικό χώρο, αλλά συμπεριλαμβάνουμε και τις ιδιοκτησίες των χωρικών, ήταν πολύ πιο εκτεταμένα από τα σημερινά διοικητικά όρια που έχει ο Δήμος Αγίου Δημητρίου. Και είναι πάντως σίγουρο ότι το Μπραχάμι στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, τότε δηλαδή που εξανεμίζεται και η μεγάλη ιδιοκτησία, απότοκος της ιδιοκτησίας Λουριώτη, περιλάμβανε κτήματα που ανήκαν στο Σπιθάρι (Χαραυγή), στους Τράχωνες, στο Χασάνι (περιοχή

αεροδρομίου Ελληνικού), στον Άλιμο, στο Καλαμάκι, στο Βουρλοπόταμο (Φάληρο), στο Κατσιπόδι (ρέμα σημερινής οδού Παπαναστασίου). Αυτό και μόνο υποδεικνύει ότι οι χωρικοί που έμεναν στα σπίτια του χωριού, όφειλαν να διανύσουν ικανή απόσταση μέχρι όπου φτάσουν στις καλλιέργειές τους. Κι όσοι διέθεταν ζώα, ήταν από τους τυχερούς. Όμως τα ζώα, ακόμη κι αν υπήρχαν στην οικογένεια, δεν επαρκούσαν για τη μεταφορά του συνόλου των προσώπων. Οι άντρες και οι νεαροί, δηλαδή οι πιο πολλοί ανάμεσα στους καλλιεργητές, πήγαιναν μέχρι τα απομακρυσμένα χωράφια τους με τα πόδια. Και είναι βέβαιο ότι σ' αυτή τους την κοπιαστική μετακίνηση, όφειλαν να μη λαμβάνουν υπόψη τις καιρικές συνθήκες, το σκοτάδι, το κακοτράχαλο των μονοπατιών που σχηματίζονταν ανάμεσα στα χωράφια. Οι Μπραχαμιώτες ένα πράγμα ήξεραν καλά, την αγροτική εργασία, την καλλιέργεια της γης, αυτή η γη τους έθρεψε και τους έκανε νοικοκυραίους. Η δουλειά λοιπόν δεν σήκωνε αστεία και υποχρέωση όλων των ανθρώπων του νοικοκυριού ήταν η κατάκτηση αξιοπρεπών όρων αναπαραγωγής των μελών. Συνεπώς οι ενδοοικογενειακοί θεσμοί, η επιδίωξη κοινωνικής ανέλιξης και καταξίωσης, η κοινωνική αξιοπρέπεια, όλα τούτα τα στοιχεία της νεοελληνικής ηθογραφίας δεν επέτρεπαν άλλες λύσεις. Το παιδί ακολουθούσε από μικρό, από τα 9-10 χρόνια τον πατέρα στο χωράφι, μάθαινε δίπλα του τις αγροτικές εργασίες, το όργωμα, τη σπορά, το θέρισμα, τη βοσκή των προβάτων. Έχουμε να κάνουμε με μία απολύτως αγροτική κοινωνία, αυτή ήταν η κοινωνία του Μπραχαμίου μέχρι σχεδόν το Μεσοπόλεμο.

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Το Μπραχάμι δομείται γύρω από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, φαινόμενο που σηματοδοτεί το σύνολο σχεδόν των οικισμών στην Ελλάδα, ή σε χώρες, όπου η εκκλησία συνιστά την κυρίαρχη κοινωνική λειτουργία. Όσον αφορά στα ερωτηματικά για την επιλογή του ονόματος του συγκεκριμένου Αγίου στον οποίο αφιερώθηκε η εκκλησία, οι πληροφορίες μας δεν βοηθούν στην απάντηση. Ίσως η πιο αληθοφανής εικασία είναι εκείνη που έθεσε υπόψη μας ο Κώστας Λέκκας. Οι οικιστές που κατάγονταν από τους Αγίους Θεοδώρους των Μεθάνων, έδωσαν στην εκκλησία το όνομα της εκκλησίας του χωριού τους. Πράγματι στους Αγίους Θεοδώρους υπάρχει εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Δημήτριο. Αυτό μοιάζει σαν σοβαρή πιθανότητα. Όπως και να έχουν τα πράγματα η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου σημάδεψε με την ύπαρξή της το προάστιο, σε βαθμό που μετά τον πόλεμο το Μπραχάμι έπαψε να αναφέρεται ως επίσημη ονομασία και στη θέση του μπήκε ο Άγιος Δημήτριος.

Η θέση της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου ήταν από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής της στη θέση που βρίσκεται σήμερα, στο κεντρικότερο σημείο του τότε χωριού. Ωστόσο η ακριβής ημερομηνία ίδρυσης δεν μπορεί να εντοπιστεί. Από συμπληρωματικά μεν, αδιάσειστα δε στοιχεία, προκύπτει ευθέως ότι η εκκλησία ίσως να προϋπήρχε του 1874. Κι αυτό γιατί στο Βιβλίο Γεννήσεων-Βαπτίσεων της Εκκλησίας βρίσκονται καταχωρισμένες βαπτίσεις του συγκεκριμένου έτους. Συνεπώς εύλογα υποθέτουμε ότι η εκκλησία είτε λειτουργούσε ορισμένα χρόνια πριν, είτε το 1874 είναι ο πρώτος χρόνος λειτουργίας της.

Εφημέριος ήταν ο Γεώργιος Σκούρτης, ιερέας που κατείχε τη θέση ανάμεσα στα έτη 1874 και 1904, οπότε και απεβίωσε. Ο ιερέας φέρεται να διέμενε στον Καρά. Από τα στοιχεία που κατορθώσαμε να αντλήσουμε από τα αρχεία της Εκκλησίας προκύπτει ότι ο Γεώργιος Σκούρτης είχε παντρευτεί τη Βασιλική. Είχε

γιο φοιτητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών –πράγμα εξαιρετικά σπάνιο για την εποχή- τον Νικόλαο που πέθανε σε ηλικία μόλις 23 ετών. Ο ίδιος τελούσε όλα τα μυστήρια στην εκκλησία. Όλες οι βαπτίσεις, όλοι οι γάμοι κι όλοι οι θάνατοι φέρουν την υπογραφή του.

Στο μυστήριο της βάπτισης από τον εφημέριο Γ. Σκούρτη μυήθηκαν παιδιά που διέμεναν και σε άλλες περιοχές εκτός από το Μπραχάμι. Από το βιβλίο προκύπτει ότι βαπτίστηκαν παιδιά από τους Τράχωνες, το Χασάνι, και τον Καρά. Απλή διαπίστωση είναι η υψηλή θνησιμότητα στην παιδική ηλικία. Είναι απόλυτα χαρακτηριστικό ότι στο διάστημα 1898-1903 (26 Ιουλ.) μέχρι την εποχή του θανάτου του εφημέριου δηλαδή, από τους 78 θανάτους που έχουν καταχωρισθεί στο Βιβλίο της εκκλησίας 39 αναφέρονται σε παιδιά κάτω των 5 ετών, ήτοι ποσοστό ακριβώς 50%.

Εναργέστερη εικόνα μπορούμε να σχηματίσουμε στην αμέσως επόμενη περίοδο, οπότε ο διάδοχος του Γ. Σκούρτη εφημέριος, ο καταγόμενος εκ Μάνης Παναγιώτης Τζαννέας (ανέλαβε κατά δήλωσή του στις 21 Μαΐου 1906) έκρινε σκόπιμο να αναγράφει στις παρατηρήσεις, στο περιθώριο του Βιβλίου Καταχώρισης των Θανάτων την αιτία θανάτου. Στον επιμελή χαρακτήρα του καλλιγράφου και ορθογράφου συγχρόνως Μανιάτη παπά, οφείλουμε τον εντοπισμό των αιτιών θανάτου, συνεπώς έμμεσα και των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων του Μπραχαμίου στα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα.

Από τις 10 Ιουνίου 1906 μέχρι τις 14 Ιουνίου 1910 λοιπόν, ο Τζαννέας κατέγραψε 61 συνολικά θανάτους. Απ' αυτούς οι 33 θάνατοι, ποσοστό 54% αφορούν σε παιδιά ηλικίας κάτω των 5 ετών. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο θάνατος του παιδιού προήλθε από ατροφία, τυφοειδή νόσο, φυματίωση, μηνιγγίτιδα. Τα πολύ υψηλά ποσοστά παιδικής θνησιμότητας υποδεικνύουν με σαφήνεια μπορεί να πει κανείς, υψηλά επίπεδα ανέχειας και ελλείψεις στοιχειώδους υγειονομικής

περίθαλψης. Φτώχεια και ασθένειες έπλητταν το Μπραχάμι στις αρχές του 20ού αιώνα.

Αυτή δυστυχώς η διαπίστωση δεν αφορούσε αποκλειστικά τα μικρά παιδιά. Αφού και ανάμεσα στους υπολοίπους θανάτους που αναφέρονται ελάχιστοι οφείλονται στη γήρανση. Η φυματίωση έκανε πράγματι θραύση στις ηλικίες ανάμεσα στα 6 και στα 50 χρόνια.

Τα επίσημα τεκμήρια που διαθέτει το Αρχείο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου αναφερόμενα στις εργασίες επέκτασης του ναού είναι σχετικά νεότερα, συγκεκριμένα βιβλίο με τον τίτλο *Σκευοφυλάκιον* αναφέρεται στο Ιστορικό του Ναού και θέτει ως χρόνο ανέγερσης τη διετία 1895-1897. Το κόστος των εργασιών ανήλθε σε 15000 δρχ., χωρίς να συμπεριλαμβάνει εννοείται την προσωπική εργασία των κατοίκων. Το θεμέλιο λίθο έβαλαν ο μητροπολίτης Αθηνών Προκόπιος Οικονομίδης και ο δήμαρχος Αθηναίων Λάμπρος Καλλιφρονάς.

Ας παρακολουθήσουμε την περιγραφή του Γ.Χ. Τζανέτου⁴⁴ «Ο ναός ήτο τεσσάρων έως έξ τετραγωνικών μέτρων όπως ακριβώς ήταν τότε οι αγροτικές κατοικίες. Το 1898 ο Κων. Μ. Στρατηγός απεφάσισε να μεγαλώσει τον ναόν και κάλεσε συμπαραστάτες τον Νικ. Γ. Παπαϊωάννου και τον Χρ. Αντ. Τζανέτο ως επιτροπήν. Ο Κ. Στρατηγός συνεδέετο με τον Αναστ. Μαλαβάζον όστις εκείνην την εποχή είχεν άλογα και καρότσες δια την μεταφοράν υπουργών και υψηλών προσώπων της Αθηναϊκής Κοινωνίας. Του Μαλαβάζου την γνωριμία με τον υπουργόν Παιδείας και Θρησκευμάτων Λάμπρο Καλλιφρονά⁴⁵ εξεμεταλλεύθη ο

⁴⁴ . *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 10, 25 Οκτωβρίου 1976, σ. 3.

⁴⁵ . Εδώ ο Γ.Χ. Τζανέτος συγγέει προφανώς δύο διαφορετικές φάσεις της πολιτικής σταδιοδρομίας του Λάμπρου Καλλιφρονά. Αυτός ήταν δήμαρχος Αθηναίων στο διάστημα 1895-99, εξελέγη βουλευτής το 1902 και έγινε υπουργός Εκκλησιαστικών και Παιδείας στην κυβέρνηση του Δ. Ράλλη το 1905. Βλ. σχετικά τα της δημαρχίας του στο Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *ό.π.*, σ. 382-398 καθώς και σύντομο βιογραφικό σημείωμα στο *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη*, Αθήνα χ.χ.

Κ. Στρατηγός για να βοηθήσει και ενισχύσει οικονομικώς την ανέγερση νέου μεγαλύτερου ναού. ... Η επιτροπή με τους κατοίκους άρχισαν προσωπική εργασία μεταφέροντας αγγονάρια από τον Πειραιά και άλλα υλικά δομήσεως με μύριες δυσκολίες για τα μεταφορικά και τεχνικά μέσα της τότε εποχής. Ούτε νερό δεν υπήρχε στην πλατεία. Οι γυναίκες και οι κοπέλλες μετέφεραν νερό από το μεγάλο πηγάδι (στην αρχή της οδού Αναπαύσεως) σε στάμνες και ντενεκέδες και φυσικά με τα πόδια. Τελικώς δια την αποπεράτωση του ναού ο υπουργός έδωσε πίστωση 4000 δρχ. που μαζί με τη συνεισφορά των τριάντα κατοίκων, απέκτησε το Μπραχάμι ευρύχωρο ναό. Και από ευχαρίστηση προς τον υπουργό οι κάτοικοι ωνόμασαν και μίαν οδόν ως οδόν Λάμπρου Καλλιφρονά».

Τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας επιβεβαιώνουν σε μεγάλο βαθμό τους ισχυρισμούς του Γ.Χ. Τζανέτου. Πράγματι φαίνεται ότι σχηματίστηκε επιτροπή για την εποπτεία της συγκέντρωσης των χρημάτων. Στο σχετικό βιβλίο όμως αναφέρονται οι: Γ. Σκούρτης, ιερέας, Κωνσ. Στρατηγός, Γεώρ. Τζανέτος, Σταμ. Σκούρτης και Πέτρ. Ζαχαριάς. Επίτροποι του ναού την ίδια περίοδο ήταν οι Γεώρ. Α. Γκιώνης και Σωτήρ. Τριανταφύλλου. Στους δωρητές χρημάτων αναφέρονται ο Δήμος Αθηναίων, άπαντες οι κάτοικοι Μπραχαμίου και ο Γεώργιος Τατάκης. Τα εγκαίνια του ναού έγιναν το 1907 από τον ίδιο τον δήμαρχο Αθηναίων, τον Σπυρίδωνα Μερκούρη. Σ' αυτή τη φάση των εγκαινίων εφημέριος ήταν ο Παναγιώτης Τζαννέας και επίτροποι του ναού ήταν ο Ιωάννης Α. Γκιώνης, ο Αργ. Στριγγάρης, ο Μιχαήλ Στρατηγός και ο Ιωάννης Ζαχαριάς.

Τα εγκαίνια του νέου ναού στα 1907 πρέπει να ήταν σπουδαίο γεγονός για το μικρό χωριό. Κι αυτό γιατί από τη στενόχωρη εκκλησία των 4-6 τετρ. μέτρ. το Μπραχάμι διέθετε ευρύχωρη και λειτουργική εκκλησία.

Στις 20 Δεκεμβρίου 1913 ανέλαβε εφημέριος ο Γεώργιος Μακρόπουλος. Οι παλιοί Μπραχαμιώτες με τους οποίους συνομιλήσαμε επαναλάμβαναν ότι επρόκειτο για έναν άγιο άνθρωπο. Γλυκός, στοργικός, μα πάνω απ' όλα

φιλόανθρωπος σε μια εποχή που η φτώχεια ήταν γενικευμένη δυστυχία στον εργατόκοσμο του Μπραχαμίου. Στην πολύχρονη παρουσία του ως εφημέριος του ναού Αγίου Δημητρίου, η παρέμβαση του εκκλησιαστικού συμβουλίου (εφημέριου και επιτρόπων) στα καθημερινά ζητήματα που προέκυπταν για το χωριό ήταν άμεση και αποτελεσματική. Πολλοί τον θυμούνται να κοντοστέκεται στη διαδρομή για το σπίτι του, να βγάζει το μαντήλι του διπλωμένο με τα λίγα κέρματα και να δίνει χρήματα από το περίσσειμά του σε ανήμπορους και φτωχούς του οικισμού. Εγκατέλειψε τα εφημεριακά του καθήκοντα στις 4 Απριλίου 1950, υπηρετώντας το εκκλησίασμα του Μπραχαμίου 37 συνεχή χρόνια.

Στη διάρκεια της εφημερίας του παπα-Γεώργη οι προσπάθειες του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου –προφανώς με τη συμπαράσταση και συνδρομή των πιστών- για τον εξωτερικό και εσωτερικό καλλωπισμό του Ναού, οι εργασίες επισκευής στον Ναό και στο Νεκροταφείο έγιναν απολύτως εμφανείς. Τέτοια έργα παρουσιάζονται σε πίνακα που ακολουθεί και περιλαμβάνει το χρονολόγιο των δραστηριοτήτων των κατά καιρούς Εκκλησιαστικών Συμβουλίων του Ναού.

Όχι μόνο αυτό όμως, αλλά επιπλέον η βελτίωση των οικονομικών του ναού οδήγησε και σε μεγαλύτερες απαιτήσεις του επιπέδου των ιεροψαλτών. Με στόχο την τέρψη των ψυχών των εκκλησιαζομένων και την τόνωση των θρησκευτικών συναισθημάτων τους είχε προσληφθεί ήδη από το 1837 καλλίφωνος δεξιός ιεροψάλτης, ο φοιτητής της Θεολογικής σχολής Θεόδωρος Θαλασσινός. Φρόντισε μάλιστα το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο να αυξήσει το μισθό του από 500 σε 700 δραχ., πράγμα που δείχνει την ικανοποίηση για το έργο του ψάλτη. Πρόβλημα ωστόσο δημιουργήθηκε στο πρόσωπο του αριστερού ψάλτη. Οι επιτροπαι Κων. Στριγγάρης, Γ.Χ. Τζανέτος, Αλέξ.Δ. Τριανταφύλλου θεωρούσαν ανεπαρκή τον επί 20μηνο ψάλτη Κ. Μακουλίδης, και πήραν την απόφαση να προχωρήσουν στην αντικατάστασή του με τον δάσκαλο του δημοτικού σχολείου του Μπραχαμίου Χρ. Σιμιτζή. Ο παπα-Γεώργης Μακρόπουλος μαζί με τον

επίτροπο Δ. Στεφανάκη θεωρούσαν αντίθετα άριστο τον Κ. Μακουλίδη, και απέδιδαν τη δυσαρέσκεια προς το πρόσωπό τους, στο ότι «ψάλλει βυζαντινά». Το περιστατικό υποδεικνύει με αρκούσα σαφήνεια, τη δημοκρατικότητα της λειτουργίας του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου. Η αρχή της πλειοψηφίας επιβλήθηκε τελικά στη γνώμη ενός αξιοσέβαστου και ευρέως αποδεκτού από την κοινή γνώμη του χωριού παπά.

Το θέμα των ψαλτών ήταν δικαιολογημένα μείζονος σημασίας, όπως άλλωστε είναι για κάθε ορθόδοξη εκκλησία. Στις 30 Νοεμβρίου 1941 αποφασίστηκε να δοθεί η θέση του αριστερού ψάλτη στον Ανδρέα Μακρόπουλο⁴⁶, φοιτητή της Θεολογικής σχολής, και γιο του εφημέριου παπα-Γεώργη.

Στις αρχές του 1947 οι επίτροποι του Ναού της Αγίας Βαρβάρας (Κατσιπόδι-σήμερα Δάφνη) αμφισβήτησαν τα όρια ανάμεσα στις δύο ενορίες. Το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο του Αγίου Δημητρίου τοποθετήθηκε στο ζήτημα, συμπεριλαμβάνοντας το Σπιθάρι στην ενορία του Αγίου Δημητρίου. Το ενδιαφέρον βρίσκεται στη φράση του παπα-Γεώργη Μακρόπουλου που αναφέρεται στο μέγεθος του πληθυσμού: «Η παλαιά ενορία Αγίου Δημητρίου έχει την σήμερα 374 οικογενείας ...», που υποδηλώνει συνολικό πληθυσμό άνω των 1500 ατόμων.

Στις 4 Φεβρουαρίου 1953, ο παπα-Γεώργης Μακρόπουλος απεβίωσε. Είχε όμως παραιτηθεί ήδη από το 1950 από τα καθήκοντα του εφημέριου λόγω γήρατος. Σε ένδειξη ελάχιστης τιμής το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο αποφάσισε να επωμισθεί τα έξοδα της κηδείας του σεβάσμιου γέροντα. Παρέδωσε σύμφωνα με το πρωτόκολλο παραδόσεως που είθισται να τηρείται σ' αυτές τις περιπτώσεις, το Αρχείο του Ναού, το οποίο με προσήλωση είχε συγκροτήσει ο ίδιος, και το οποίο τόσο σημαντικό είναι για τον σύγχρονο ερευνητή. Εφημέριος ανέλαβε ο ιερέας

⁴⁶ . Και βέβαια πρόκειται για τον επιζώντα σήμερα ιερέα παπα-Αντρέα Μακρόπουλο, τον οποίο συναντήσαμε και μας μετέδωσε χρήσιμες πληροφορίες. Του ευχόμαστε υγεία και μακροήμευση.

Χαράλαμπος Λιάρος, για το διάστημα 1950-1953 καθότι στη συνέχεια μετατέθηκε σε άλλη ενορία. Να σημειωθεί ότι στο μεταξύ ο Ανδρέας Μακρόπουλος, ο κάποτε ψάλτης, χειροτονήθηκε διάκονος στις 5 Αυγούστου 1951 και πρεσβύτερος στις 18 Οκτωβρίου 1952, ακολουθώντας πιστά το δρόμο του παπα-Γεώργη. Από τα Πρακτικά του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου προκύπτει ότι ήταν πάνδημη απαίτηση η χειροτονία του παπα-Ανδρέα, αναγνωρίζοντας έτσι το έργο του πατέρα του. Ο παπα-Ανδρέας ανέλαβε πρόεδρος του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου τον Ιούλιο του 1953 και διατήρησε τη θέση αυτή μέχρι το 1960, οπότε πρόεδρος έγινε ο αρχιμανδρίτης Κάλλιστος Λαβδάκης, μετέπειτα ο πρεσβύτερος Δημήτριος Δρίτσας (1962) για να επανέλθει στη θέση του προέδρου με την ιδιότητα του πρωτοπρεσβύτερου ο παπα-Ανδρέας Μακρόπουλος το 1966. Δύο χρόνια αργότερα κι αυτόν τον αντικατέστησε ο παπα-Μαρίνος Γεωργακόπουλος, πατέρας του σημερινού μητροπολίτη Δημητριάδος Ιγνατίου.

Μετά τον πόλεμο η έλευση των νέων κατοίκων από την επαρχία δημιούργησε εύλογες ανάγκες ίδρυσης νέων εκκλησιών. Στα 1960 λειτουργούσαν ήδη ως παρεκκλήσια –ήτοι εξαρτώμενες από τον Ναό του Αγίου Δημητρίου- οι ναοί της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παναγίτσα) στη συνάντηση των οδών Παπάγου και Βουλιαγμένης, του Αγίου Βασιλείου στην ομώνυμη συνοικία ανατολικά του δήμου, και των Αγίων Κωνσταντίνων και Ελένης (ο γνωστός σαν Ναός Αγίου Κωνσταντίνου) στη νοτιοανατολική περιοχή της συνοικίας. Σταδιακά τα παρεκκλήσια αποσχίστηκαν και συγκρότησαν νέες ενορίες.

Δραστηριότητες του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του Ναού

1924, 13 Δεκ.	Το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο αναλαμβάνει τη δαπάνη επισκευής των δρόμων που οδηγούν στην Αγία Βαρβάρα (Παλαιού Φαλήρου), για να διευκολυνθούν οι κάτοικοι που θα μεταβούν να συνεορτάσουν στο πανηγύρι της εκκλησίας
1924, 10 Οκτ.	Εγκρίνεται προϋπολογισμός για την εκτέλεση έργων στην εκκλησία του Αγίου Κοσμά
1928, 26 Φεβ.	Αποφασίζεται η αγορά καμπάνας για τον ναό των Ταξιαρχών (Νεκροταφείο), επισκευές στον Ναό, καθώς και του μαντρότοιχου του Νεκροταφείου
1928, 27 Μαΐου	Εγκρίνεται η εισφορά ποσού από το Ταμείο του Ναού για τη βοήθεια των σεισμοπλήκτων της Κορίνθου
1929, 25 Φεβ.	Αποφασίζεται να εκποιηθεί ιδιόκτητο ακίνητο 560 πήχεων στο Καλαμάκι –είχε περιέλθει στην εκκλησία από δωρεά της Μαρίας Αλεξίου Τρακάδα-, προκειμένου να εξευρεθούν οι πόροι για την επέκταση του χώρου του Νεκροταφείου
1931, 20 Φεβ.	Αποφασίζεται η είσπραξη δικαιώματος κηδείας των ξένων ενοριτών, ύψους 40 δρχ., ως μόνιμο έσοδο του Ταμείου του Ναού, και με την υποχρέωση να συντηρείται εξ αυτού ο χώρος του Νεκροταφείου
1931, 28 Ιουν.	Αποφασίζεται η αγιογράφηση της Πλατυτέρας των Ουρανών στον Ναό. Το έργο ανατίθεται στον πτυχιούχο του Πολυταχνείου Σαράντη Παλάκο με προϋπολογισμό εκτέλεσης 8.000 δρχ.
1933, 1 Ιαν.	Συμπαρίσταται και ενισχύει την πρωτοβουλία του Συλλόγου Νέων να πραγματοποιήσει λαχειοφόρο αγορά με στόχο τη συλλογή χρημάτων για τον εσωτερικό και εξωτερικό ηλεκτροφωτισμό της εκκλησίας
1934, 3 Ιουλ.	Αποφασίζεται η κατασκευή μαρμάρινου τέμπλου. Τη δαπάνη αναλαμβάνει το Κοινοτικό Συμβούλιο
1934, 4 Νοεμ.	Αποφασίζεται η επισκευή της στέγης του Ναού
1935, 1 Νοεμ.	Αποφασίζεται η επισκευή της στέγης του ναού των Ταξιαρχών (Νεκροταφείο)
1940, 17 Νοεμ.	Αποφασίζεται να διατεθεί το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του Ναού στο ελληνικό κράτος «δι' απάσας τας ανάγκας της Πατρίδος» ήτοι: 54 ομολογίες του δανείου του 1922, 20 ομολογίες του δανείου του 1926 και το ποσό στην κατάθεση ταμειυτηρίου ύψους 3.229,50 δρχ.
1941, 18 Φεβ.	Διατίθεται επιπλέον ποσό ύψους 5.000 δρχ. για τους ίδιους λόγους
1947, 14 Σεπ.	Αποφασίζεται η επισκευή της στέγης του ναού των

	Ταξιαρχών (Νεκροταφείο)
1949, 30 Μαρ.	Αποφασίζεται η κατασκευή γυναικωνίτη για την πληρέστερη εξυπηρέτηση των πιστών
1949, 6 Σεπ.	Αποφασίζεται να γίνει αγιογράφηση του τρούλλου με εικόνες των 4 ευαγγελιστών. Η εργασία ανατίθεται στον Κων. Αντωνιάδη.
1951, 13 Μαρ.	Αποφασίζεται το βάψιμο της εκκλησίας, εσωτερικά και εξωτερικά
1952, 17 Φεβ.	Διαπιστώνεται η ανάγκη επέκτασης του Ναού και αποφασίζεται η σύσταση ερανικής επιτροπής για τη συγκέντρωση χρημάτων από το εκκλησίασμα. Συμμετέχουν 24 ενορίες
1952, 23 Μαρ.	Αποφασίζεται να ανατεθεί η προμελέτη επέκτασης του Ναού στον μηχανικό Γαβ. Γαβριηλίδη, μειοδότη του διαγωνισμού
1953, 21 Ιουν.	Συυγκροτείται νέα ερανική επιτροπή για τη συγκέντρωση χρημάτων με σκοπό την επέκταση του ναού. Συμμετέχουν 30 ενορίες
1953, 13 Σεπ.	Κατατίθεται ο θεμέλιος λίθος της επέκτασης του Ναού
1954, 28 Ιουν.	Αποφασίζεται να πραγματοποιηθεί λαχειοφόρος αγορά για την οικονομική ενίσχυση του έργου
1958, 20 Απρ.	Αποφασίζεται να κατασκευαστεί γραφείο ιερέων του Ναού
1960, 18 Μαΐου	Τοποθετείται τηλέφωνο στον Ναό
1960, 12 Ιουλ.	Προτείνεται η μετατροπή του σχεδίου ρυμοτομίας γύρω από τον χώρο του Ναού, προκειμένου να διευκολυνθεί το έργο της επέκτασής του
1960, 1 Οκτ.	Αποφασίζεται η απαλλοτρίωση των κτισμάτων στην πίσω πλευρά του Ναού
1965, 11 Αυγ.	Αποφασίζεται να δαπανηθεί ποσό για την αποπεράτωση του ημιτελούς κωδωνοστασίου του Ναού
1966, 30 Ιαν.	Καθορίζονται τα όρια της ενορίας του Ναού
1966, 16 Δεκ.	Ο πρόεδρος του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου παπα-Ανδρέας Μακρόπουλος προτείνει την ανέγερση νέου μεγαλοπρεπούς ναού
1967, 20 Ιαν.	Κατασκευάζεται νέο παγκάρι στον Ναό από τον ξθολογλύπτη Δημ. Γιατρά
1968, 15 Απρ.	Κατασκευάζεται εξομολογητάριο στο Γυναικωνίτη. Είναι δωρεά του τότε εμφανισθέντος συλλόγου «Χριστιανική Ένωση κυριών Αγίου Δημητρίου»
1968, 28 Μαΐου	Αγοράζεται παγκάρι για τον Ναό του Νεκροταφείου

1969, 29 Μαΐου	Αρχίζουν ενέργειες και παραστάσεις προς τη Δημοτική αρχή για την επίτευξη του στόχου της ανέγερσης νέου Ναού
1971, 17 Μαρ.	Καθορίζεται ο χώρος ανέγερσης νέου Ναού στο εγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο του Ο.Τ. 415

Εφημέριοι της Εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου

1874-1904	Γεώργιος Σκούρτης
1906-1913	Παναγιώτης Τζανέας
1913-1950	Γεώργιος Α. Μακρόπουλος
1950-1953	Χαράλαμπος Λιάρος
1952	Ανδρέας Γ. Μακρόπουλος
1953	Ιωάννης Σταυριανόπουλος
1960	Κάλλιστος Λαβδάκης
1962	Δημήτριος Δρίτσας
1968	Μαρίνος Γεωργακόπουλος
1969	Χαράλαμπος Μπαμπίλης

Επίτροποι της Εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου

	Γεώρ. Τζανέτος, Ιωάν. Στρατηγός, Κων. Αλ. Τρακάδας, Νικ. Τζανέτος
	Αργ. Στριγγάρης, Ιωάν. Α. Γκιώνης, Μιχ. Κ. Στρατηγός, Ιωάν. Ζαχαριάς
	Δημ. Χούντας, Δημ. Γεωργίου, Δημ. Δεδεγκίικας, Νικ. Ψυχογιός
1912-1915	Παναγ. Γ. Τζανέτος, Δημ. Γεωργίου, Αντών. Σ. Τριανταφύλλου, Σταμ. Τριανταφύλλου
1915-1918	Χρ. Μπαγλαντζής, Αλέξ. Δ. Τζανέτος, Χρ. Ψυχογιός, Κυρ.Α. Στριγγάρης
1918-1921	Αλέξ. Δ. Τζανέτος, Κυρ.Α. Στριγγάρης, Βασ.Δ. Γκιώνης, Χρ.Κυρ. Σταματίου
1821-1924	Αναστ.Α. Μαλτέζος, Χρ.Κ. Στρατηγός, Χρ. Θεοφ. Τρακάδας, Γεώρ.Δ. Δεδεγκίικας, Βασ.Κ. Γκιώνης
1924-1927	Σταμάτιος Ι. Τρακάδας, Ιωάννης Τσορός

1927-1930	Κωνστ. Σκούρτης, Αναστ.Δ. Τζανέτος
1930-1933	Ευάγ.Σπ. Σταματίου, Κων.Μ. Στρατηγός, Χρήσ.Κ. Τρακάδας, Γεώρ.Β. Κάκαρης
1933-1936	Ευάγ.Σπ. Σταματίου, Δημ. Στεφανάκης, Δημ.Χρ. Τζανέτος, Νικ. Γκιώνης
1936-1939	Δημ. Στεφανάκης, Κωνσ.Α. Στριγγάρης, Γεώρ.Χ. Τζανέτος, Αλέξ.Δ. Τριανταφύλλου
1939-1942	Δημ. Στεφανάκης, Δημ. Νικολάκης, Αντ. Κανάκης, Βασ. Ζαβιτσιάνος*
1942-1945	Δημ. Στεφανάκης, Ιωάννης Σταμ. Τρακάδας, Κωνσ. Σκούρτης, Αλέξ. Καράμπαμπας

* Στις 6 Απριλίου 1941 το Εκκλησιαστικό συμβούλιο ζήτησε την άδεια της Αρχιεπισκοπής να αναπληρώσει τους επιστρατευμένους Αντ. Κανάκη και Δημ. Νικολάκη με τους Κων.Σταμ. Σκούρτη και Κων.Μιχ. Στρατηγό, προκειμένου να εξυπηρετείται η λειτουργία του Ναού. Όπως προκύπτει το αίτημα έγινε δεκτό.

ΠΗΓΗ: Ιστορικό Αρχείο Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου, *Σκευοφυλάκιον*

Νεκροταφείο

Εν Αθήναις σήμερον την δεκάτην εννάτην του μηνός Νοεμβρίου ημέραν Πέμπτην του χιλιοστού οκτακοσιοστού ογδοηκοστού πρώτου έτους εν τη επί της οδού Αρείου Πάγου οικία Κων/νου Λαγάνα όπου εκλήθην ενώπιον εμού του συμβολαιογράφου και κατοίκου Αθηνών Γρηγορίου Μπουρνιά και των γνωστών μοι μαρτύρων Φιλίππου Μαρτίνου οινοπώλου και Λεωνίδα Μπήλιου οινοπνευματοπώλου κατοίκων αμφοτέρων Αθηνών πολιτών Ελλήνων εχόντων τα νόμιμα προσόντα και μη εξαιρετέων ενεφανίσθησαν οι γνωστοί μοι Μιχαήλ Στρατηγός γεωργοκτηματίας και Σταμάτιος Γεωργίου γεωργός κάτοικοι του χωρίου Μπραχάμη Αθηνών και συνωμολόγησαν τα εξής: ο μεν Μιχαήλ Στρατηγός ωμολόγησεν ότι εξ αγοράς παρά [κενό] έχει προ τεσσαρακονταετίας εις αποκλειστικήν κυριότητα και κατοχήν τον αγρόν κείμενον εις θέσιν του χωρίου Μπραχάμη περιβολάκι ή κολώνα εκτάσεως στρέμματος ενός και ημίσεως και είναι συνορευόμενον προς ανατολάς με οδόν, δύοσιν με Δημήτριον Α. Τζανέτον άρκτον με Κωνσταντή Πέτρου και Νότον Νικόλαον Παππά Ιωάννου. Τον αγρόν τούτον και δια ψυχικόν edώρησε σήμερον δια δωρεάς και αμετακλήτου μεταξύ ζώντων εις τον Ναόν του

Αγίου Δημητρίου του χωριού Μπραχάμη ίνα χρησιμεύση ως Νεκροταφείον του χωριού Μπραχάμη και άνευ απαιτήσεως παντός επί των του δωρηθέντος αγρού τίτλων δικαιώματος της κυριότητος και κατοχής αντικατέστησε δυνάμει του παρόντος κύριον και κάτοχον τον Ναόν του Αγίου Δημητρίου δυναμένου του Ναού να διακατέχη, νέμεται και διαθέτη τον αγρόν τούτον κατά πλήρες ιδιοκτησίας δικαίωμα. Ο δε Σταμάτιος Γεωργίου ενεργών επί των πραγμάτων ως επίτροπος του ειρημένου Ναού ωμολόγησεν ότι εδέχθη την δωρεάν ταύτην του αγρού και παραλαβών τον αγρόν υπό την κατοχήν και κυριότητά του ως επίτροπος τον ειρημένον αγρόν εδέχθη πάντα τα ανωτέρω εκτεθέντα.

..... Οι συμβαλλόμενοι ωμολόγησαν άγνοιαν γραμμάτων.

Έπονται υπογραφές-

Ιδού λοιπόν ο Μιχαήλ Στρατηγός του 1843 38 χρόνια αργότερα γίνεται δωρητής του χώρου στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, προκειμένου να διαμορφωθεί το νεκροταφείο του χωριού. Το παρόν συμβόλαιο αδιαμφισβήτητα χρήζει ιδιοκτήτη του χώρου του νεκροταφείου την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου. Από την ανάγνωση των Πρακτικών του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου προκύπτουν συχνά αποφάσεις που σχετίζονται με έργα επέκτασης, κατασκευής και επισκευής του χώρου. Επισημαίνουμε πάντως την απόφαση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της 28^{ης} Μαΐου του 1933. Μ' αυτή διαμαρτύρεται για τη «μυστικώ τω τρόπω» ιδιοποίηση του χώρου από τον πρόεδρο της Κοινότητας Χρήστο Τρακάδα, ο οποίος πήρε τα κλειδιά της εξώθυρας και όρισε υπάλληλο της κοινότητας για φύλακα. Το Συμβούλιο επισήμανε στην Αρχιεπισκοπή Αθηνών στην οποία προσέφυγε, ότι έγινε προσπάθεια αφαίρεσης των νομίμων δικαιωμάτων κυριότητας του χώρου του Νεκροταφείου. Στις 3 Ιουλίου 1933 ο αρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος παρακίνησε το Συμβούλιο να ακολουθήσει τη δικαστική οδό στη διεκδίκηση της κυριότητας του χώρου του Νεκροταφείου.

Δεν γνωρίζουμε αν δόθηκε και πώς συνέχεια στην αρχιεπισκοπική οδηγία. Το σίγουρο είναι, ότι 10 χρόνια αργότερα ο εφημέριος Γ. Μακρόπουλος ομολόγησε

ότι το Νεκροταφείο είχε μετατραπεί σε Κοινοτικό. Αυτό προκύπτει από τη μελέτη του Βιβλίου των Πρακτικών του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου. Η διατύπωση μάλιστα μάλλον λογικά οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα δύο μέρη είχαν συμφωνήσει σ' αυτή τη σημαντική αλλαγή του νομικού καθεστώτος του ενορικού νεκροταφείου: «προ 10ετίας ακριβώς το ημέτερον νεκροταφείον του χωρίου Αγίου Δημητρίου εγένετο Κοινοτικόν ...»⁴⁷.

⁴⁷ . Ιστορικό Αρχείο Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου, *Πρακτικά Εκκλησιαστικού Συμβουλίου*, οπισθογραμμένη σελίδα του αριθ. 139 πρακτικού, όπου αντίγραφο επιστολής που υπογράφει ο εφημέριος Γ. Μακρόπουλος, καθώς και στην ίδια σελίδα αντίγραφο επιστολής του αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσόστομου.

ΣΧΟΛΕΙΟ

Οι πληροφορίες που προκύπτουν από τα κατάστιχα του Α' Δημοτικού σχολείου συνεπάγονται ότι το σχολείο πρωτολειτούργησε την περίοδο 1913-14 σε κτίσμα που βρισκόταν στη νότιοανατολική πλευρά της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου. Επρόκειτο στην ουσία για χώρο που ήταν παραχωρημένος από την εκκλησία. Ένα οίκημα με δύο δωμάτια, με ξύλινο πάτωμα, με φθορές στους τοίχους και στις πόρτες. 80 παιδιά με χαρακτηριστική ισονομία στη συμμετοχή (41 αγόρια, 39 κορίτσια) ήταν τα πρώτα που γράφτηκαν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα των δασκάλων.

ΕΤΟΣ	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1913-14	80	41	39
1914-15	96	49	47
1915-16	117	67	50
1916-17	119	72	47
1917-18	105	53	52
1918-19	114	65	49
1919-20	115	65	50
1920-21	129	74	55
1921-22	133	80	53
1922-23	121	78	43
1923-24	127	71	56
1924-25	111	64	47
1925-26	118	67	51
1926-27	140	77	63
1927-28	146	84	62
1928-29	143	77	66
1930-31	202	88	114
1931-32	235	127	108
1932-33	301	168	133
1933-34	675	342	333
1934-35	258	129	129
1935-36	310	144	166
1936-37	338	176	162
1937-38	379	174	205
1938-39	350	167	183
1939-40	389	177	212

1940-41	387	193	194
1941-42	331	168	163
1942-43	276	141	135
1943-44	231	111	120
1944-45	255	116	139
1945-46	300	162	138

Πηγή: Αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Μπραχαμίου

Οι μαθητές των πρώτων χρόνων προέρχονται κατ' αποκλειστικότητα από το Μπραχάμι με την προσθήκη ορισμένων μαθητών που φέρονται να διαμένουν στους Τράχωνες. Πρόκειται προφανώς για τις οικογένειες των καλλιεργητών στις μεγάλες ιδιοκτησίες των Τραχώνων. Στην τάξη του 1913-14 διακρίνουμε ονόματα όπως Δήμας, Στρατηγός, Τριανατφύλλου, Σκαβάντζος, Στριγάρης, Μουρίκης, Γκιώνης, Τσορός, Παππαϊωάννου, Μπαγλατζής, Κόλλιας, Σταματίου, Λέκκας, Τζανέτος, Καραμπάμπας, Δεδεγκίκας, Τζανέτος, Τρακάδας, Ζαχαριάς, Γκίκας, Μαλτέζος, Ψυχογιός, Σαρδελάς και δημοδιδάσκαλο τον Στέφανο Ι. Κασιμάτη.

Σιγά-σιγά θα προστεθούν μαθητές από το Κατσιπόδι, τον Καρά, τον Αγιάνη, τη Βάρη, τα Μέθανα, το Κορωπί, το Κοντοπήγαδο, τα Καλύβια. Όλοι γνωστοί αρβανίτικοι οικισμοί της Αττικής.

Περαιτέρω προσεκτική ανάγνωση του Δυναμολογίου των Μαθητών οδηγεί σε πολύτιμα συμπεράσματα. Πρώτη γενική διαπίστωση στα προπολεμικά χρόνια είναι ότι οι εγγραφές των κοριτσιών γίνονται χρονικά νωρίτερα από τις αντίστοιχες των αγοριών. Πιο συγκεκριμένα στις περισσότερες των περιπτώσεων τα κορίτσια έχουν ολοκληρώσει τις εγγραφές το Σεπτέμβριο, ενώ τα αγόρια εξακολουθούν και εγγράφονται ακόμη και μετά την έναρξη των μαθημάτων. Η μία ερμηνεία είναι ότι το αλώνισμα κι ο τρύγος, γενικότερα οι γεωργικές εργασίες του Φθινοπώρου δέσμευαν δεκάδες νεαρούς, έτσι που η εγγραφή στο σχολείο γινόταν δευτερεύουσα κατά σειρά προτεραιότητα. Κατά δεύτερο λόγο είναι σίγουρο ότι για πολλές οικογένειες η είσοδος του αγοριού στις σχολικές αίθουσες

βρισκόταν υπό αίρεση κάθε φθινοπωρινή περίοδο, κατά την έναρξη δηλαδή των μαθημάτων. Πρόκειται για το δίλημμα της συνέχισης του σχολείου από τη μία με τα αμφίβολα οφέλη που συνείχε η περαίωση των εγκύκλιων σπουδών και από την άλλη της ένταξης στην αγροτική εργασία στο πλευρό του πατέρα με τις προφανείς θετικές συνέπειες. Η σχετική απόφαση από τον πατέρα-αρχηγό της εστίας αν μη τι άλλο καθυστερούσε να βγει, η τύχη των εργασιών του φθινοπώρου στην προκειμένη περίπτωση αποτελούσε κατά ορισμένο τρόπο το βαρόμετρο για την τελική κρίση υπέρ των γραμμάτων ή υπέρ της δουλειάς.

Αυτό γίνεται περισσότερο ευκρινές αν παρατηρήσει κανείς τη διακύμανση των εγγραφών μέχρι το 1925. Τα κορίτσια παρουσιάζουν εντυπωσιακή σταθερότητα στον αριθμό που κάθε χρόνο εγγράφονται στο σχολείο: οι τιμές κυμαίνονται ανάμεσα στους αριθμούς 47-55, ενώ αντίστοιχα οι εγγραφές των αγοριών παρουσιάζουν διάστημα τιμών ανάμεσα σε 49-80.

Το 1925 συνιστά κάτω από ορισμένους όρους μία χρονολογία-τομή για τις παρατηρήσεις μας. Για παράδειγμα εύκολα παρατηρεί κανείς στις γραπτές πηγές του Σχολείου, τον προσανατολισμό των επαγγελματιών του Μπραχαμίου. Αυτό υπαγορεύεται εμμέσως πλην σαφώς από το γεγονός ότι αυξάνονται κατακόρυφα οι караγωγείς. Χαρακτηριστικά το 1926-27 οι άρρενες γονείς των παιδιών που δήλωσαν επάγγελμα караγωγέως ανήλθαν σε 23 σε σύνολο 140 μαθητών, ποσοστό 15% του συνόλου, αναμφισβήτητα πολύ υψηλό. Επιπλέον την περίοδο 1925-26 έχουμε τις πρώτες εγγραφές μαθητών με προέλευση τη Μικρά Ασία. Παιδιά προσφύγων (Βαλεντία και Κυριακή Τζίτζιρα). Στα επόμενα χρόνια θα προστεθούν ο Ελευθεριάδης, ο Τηλιρίδης, ο Κατρακάζης και άλλα παιδιά μικρασιατικής καταγωγής.

Μετά το 1925 και ιδιαίτερα μετά το 1930 η κοινωνία της πόλης φαίνεται ότι αποκτάει πιο στέρεα κοινωνικά θεμέλια, τα κοινωνικά στρώματα παγιώνονται, αρχίζουν και ξεχωρίζουν οι πιο ευκατάστατες οικογένειες, ήτοι οι κτηματίες και

μικροεπιχειρηματίες από την κατώτερη κοινωνική τάξη, εκείνη των ακτημόνων καλλιεργητών.

Αυτοί οι κτηματίες και μικροεπιχειρηματίες φέρονται να πρωτοστάτησαν στην ίδρυση νέου μεγαλύτερου σχολείου στο Μπραχάμι. Πράγματι το σχολείο στο πλευρό της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου μεταφέρθηκε στο σημερινό Α΄ Δημοτικό σχολείο το 1928. Ο Θεόδωρος Τατάκης, απόγονος της οικογένειας των παλαιών ιδιοκτητών κτημάτων στο Μπραχάμι, αποφάσισε να δωρήσει στην Κοινότητα ένα τμήμα της ιδιοκτησίας του, για να κατασκευαστεί σχολείο. Γνωρίζουμε ότι οι τότε μαθητές αντέδρασαν με την έκφραση: «ου, τόσο μακριά θα πηγαίνουμε;». Η θέση του σχολείου φαινόταν ότι σχεδόν έβγαινε από τα όρια του χωριού. Μία ενδιαφέρουσα εκδοχή για τη διαδικασία κατασκευής του νέου σχολείου μας δίνει ο Γεώργιος Χρήστου Τζανέτος, σε παλαιά έκδοση της εφημερίδας *Ελεύθερη Γνώμη*⁴⁸. «Την ίδια περίοδο στο Μπραχάμι είχε δημιουργηθεί ένας σύνδεσμος που είχε σύμβουλο και εισέπραττε χρήματα για τη βοσκή των προβάτων και χρησιμοποιούσαν επί πληρωμή και αγροφύλακες. Όταν ο Γεωργικός Σύνδεσμος απόκτησε χρήματα ενδιαφέρθηκε να φτιάξει ένα μεγαλύτερο σχολείο. Ζήτησαν από τον Θ. Τατάκη –ο οποίος είχε πολύ μεγάλες εκτάσεις στο Μπραχάμι και ήταν κάτοικος Αθηνών- μία έκταση μέρος της οποίας πλήρωσαν όπου κτίσθηκε και το Πρώτο Δημοτικό σχολείο. Όλοι οι κάτοικοι προσέφεραν προσωπική εργασία μεταφέροντας αγκωνάρια, άμμο και νερό από το πηγάδι του Τατάκη, που ήταν 500 μέτρα πιο πέρα. Το 1928 με μία πίστωση που ενέκρινε ο υπουργός Παιδείας Κασσιμάτης τελείωσε το Σχολείο. Τότε εάν ενθυμούμαι καλά επικεφαλής στο Σύνδεσμο ήταν ο Αναστάσιος Μαλτέζος».

Πρώτος Διευθυντής του Δημοτικού σχολείου ανέλαβε ο Άγγελος Γραμμενίδης. Ακολούθησε το 1918 ο Ιωάννης Γιαννακάκος, ενώ το 1919 ανέλαβε τη διεύθυνση ο Δαφνής που παρέμεινε στη θέση επί 7ετία. Ήταν καλός και υπομονετικός μέσα

⁴⁸ . *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 11, 30 Νοεμβρίου 1976, σ. 2.

στην αυστηρότητά του με τα παιδιά. Πολλοί Μπραχαμιώτες έμαθαν γράμματα από τον Δαφνή, που δίδασκε σε όλες τις τάξεις του σχολείου. Οι πολύ παλιοί κάτοικοι τον θυμούνται να έρχεται με τα πόδια από τον Αγιάνη. Το 1926 ήρθε ο Β. Στάικος και το 1930 ο Αθανάσιος Δαρειώτης. Το 1940 σημειώθηκε μία πρωτοτυπία για τα δεδομένα της κλειστής ανδροκρατούμενης κοινωνίας της εποχής, αφού διευθύντρια ανέλαβε η Αίγλη Παπαδημητρίου. Η κατοχή που επακολούθησε πέραν των γνωστών συνεπειών της, απέφερε και τη διακοπή της φοίτησης πολλών μαθητών. Στο μαθητολόγιο του 1941 είναι εμφανής η δραματική αλλαγή που επήλθε. Πολλοί μαθητές ακολούθησαν τους γονείς τους, που επέλεξαν να εγκατασταθούν σε μέρη εκτός της πρωτεύουσας. Είναι ευνόητο και φυσιολογικό ότι η ανάγκη επιβίωσης υποσκέλισε τη μαθησιακή ανάγκη. Οι άνθρωποι ώφειλαν πρώτα να εξασφαλίσουν τη ζωή τους, και στα χωριά αυτό ήταν ευκολότερο.

Ο Μυρισιώτης διαδέχτηκε την Παπαδημητρίου στη θέση του διευθυντή. Γνωστή φυσιογνωμία στους περισσότερους Μπραχαμιώτες, ο οποίος είχε την ατυχία να είναι ... αριστερός, συνεπώς κρίθηκε επικίνδυνος για τη Δεξιά-νικήτρια παράταξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, και αντικαταστάθηκε το 1948 από τον Μ. Αγγελόπουλο.

Οι μετεμφυλιακές συνθήκες διαφοροποίησαν απολύτως την εικόνα του σχολείου. Όπως ήταν επόμενο η αθρόα προσέλευση πληθυσμών της επαρχίας στο Μπραχάμι άλλαξε τη σύνθεση του μαθητολογίου. Ο αριθμός των μαθητών αυξήθηκε, το ίδιο και οι δάσκαλοι. Σε μία τυχαία σελίδα του μαθητολογίου που επιλέξαμε, προκύπτει η εξής εικόνα:

Από 34 μαθητές και μαθήτριες εγγεγραμμένους μόλις 8 άτομα ανέφεραν προέλευση τον Άγιο Δημήτριο ή τη Δάφνη. Αντίθετα 7 μαθητές και μαθήτριες είχαν προέλευση τις επαρχίες του νομού Αρκαδίας Μεγαλόπολης και Γορτυνίας, κι αυτό αν μη τι άλλο υποδεικνύει ότι είχε ήδη ξεκινήσει η εσωτερική μετακίνηση

από τις επαρχίες και κυρίως την Αρκαδία. Είναι προφανές ότι αυτές οι προσελεύσεις θα βοηθήσουν το σχολείο να αλλάξει πολιτισμική όψη. Η είσοδος των νέων μαθητών θα επιφέρει και διείσδυση διαφορετικών ηθών, νοοτροπιών, πολιτισμικών προτύπων. Το σχολείο θα παίξει έναν καταλυτικό ρόλο στη δημιουργία μιας νέας πραγματικότητας: το εσωστρέφες Μπραχάμι του παρελθόντος θα αντικατασταθεί από την εξωστρέφεια που χαρακτηρίζει συνήθως τις μεταναστευτικές ομάδες. Οι μαθητές στο σχολείο δεν μεταφέρουν μόνο τα προβλήματα των γονιών: έλλειψη στέγης, δουλειά, απομάκρυνση από τη γενέθλια γη. Μεταφέρουν επίσης και με τον καλύτερο τρόπο παραστάσεις της προηγούμενης ζωής στον τόπο προέλευσης, εικόνες από τη φύση και το περιβάλλον, διευρυμένους γεωγραφικούς ορίζοντες. Κι αυτά ήταν ευδιάκριτα πλέον στο σχολείο του Αγίου Δημητρίου μετά το 1955.

Οι επεκτεινόμενες μαθησιακές ανάγκες θα πολλαπλασιάσουν και τις απαιτήσεις για νέα εκπαιδευτήρια. Η ιδιωτική σχολή του Παπαδόπουλου (σε πάροδο της Αλκινόου) θα μετατραπεί σε 2^ο Δημοτικό σχολείο πριν τη δικτατορία του 1967.

Η τομή βέβαια θα γίνει με την ίδρυση του Γυμνασίου Αγίου Δημητρίου το 1963. Με την 5409/6.12.1963 διαταγή της ΚΒ΄ Επιθεωρήσεως Αθηνών εγκρίθηκε η μεταγραφή από το Γυμνάσιο της Δάφνης στο νεοσύστατο Γυμνάσιο Αγίου Δημητρίου, των μαθητών που κατοικούσαν στον Δήμο Αγίου Δημητρίου.

Οι απόφοιτοι των δημοτικών σχολείων που πριν είχαν ως μοναδικές επιλογές να μεταβαίνουν στην Ευαγγελική της Νέας Σμύρνης, στη Γούβα ή στη Δάφνη, είχαν πλέον τη δυνατότητα να φοιτήσουν στη μέση εκπαίδευση μέσα στη συνοικία. Καθένας αντιλαμβάνεται λοιπόν πόσο καινοτομικό γεγονός ήταν στην πράξη η δημιουργία του Γυμνασίου.

392 μαθητές (159 αγόρια και 233 κορίτσια) με την κουκουβάγια στο πηλίκιο και τις μπλε ποδιές ενεγράφησαν στη σχολική χρονιά 1963 – 64 στο Γυμνάσιο, ένα

ακόμη δείγμα του πόσο είχε αυξηθεί ο πληθυσμός της πόλης , αλλά και του πόσο είχε αυξηθεί η ανάγκη των νέων της συνοικίας για γυμνασιακή εκπαίδευση.

Μαθητολόγιο του Γυμνασίου Αγίου Δημητρίου στο σχ. Έτος 1963 – 64

Τάξεις	Αριθμός Μαθητών
Α΄ τάξη	124
Β΄	87
Γ΄	59
Δ΄	47
Ε΄	32
ΣΤ΄	43

ΠΗΓΗ: Αρχείο Γυμνασίου Αγίου Δημητρίου

Διευθυντής του Γυμνασίου, γυμνασιάρχης δηλαδή, ορίστηκε εντελώς προσωρινά για διάστημα ενός μηνός (23.9-30.10.1963), ο καθηγητής Χρήστος Πολυχρονάκης αποσπασθείς από το Γυμνάσιο Ζωγράφου. Τη θέση του κατέλαβε ο Δημήτριος Χρονόπουλος που μπήκε επικεφαλής του Γυμνασίου, στο οποίο συνυπηρετούσαν οι εξής καθηγητές : Ανδρέας Αντωνόπουλος, Πολυχρονάκης Χρήστος, Γαλάτουλας Θεόδωρος, Αλεξανδράτου Περσεφόνη, Καλλιμάνης Παναγιώτης, Κεραμίδας Παναγιώτης, Μπούγαλης Δημήτριος, Μάρος Χρήστος και Αλωνιάτης Κυριάκος. Δέκα καθηγητές ήταν συνεπώς το προσωπικό του Γυμνασίου στην εναρκτήρια φάση της λειτουργίας του τον Ιανουάριο 1964.

Στον πίνακα που ακολουθεί εμφανίζονται οι Γυμνασιάρχες και Λυκειάρχες που υπηρέτησαν στο Γυμνάσιο – Λύκειο Αγίου Δημητρίου.

Πολυχρονάκης Χρήστος	23.9 – 1963 - 30.10.1963
Χρονόπουλος Δημήτριος	30.10.1963 – 5.10.1967
Παπανικολάου Γεώργιος	5.10.1967 – 30.11.1968
Σεργάκης Μιχαηλ	30.11.1968 – 30.11.1969

Κόρρας Αθανάσιος	30.11.1969 – 6.9.1971
Νινίκας Αριστείδης	6.9.1971 – 5.9.1974
Πλέσσας Βασίλειος	5.9.1974 – 23.9.1981

ΠΗΓΗ: Αρχείο Γυμνασίου Αγίου Δημητρίου

Το Γυμνάσιο άρχισε να λειτουργεί στο στενάκι Καλιφρονά αριθ.5, στο πλάι του φούρνου Μαλτέζου, σε κεντρικό δηλαδή σημείο του δήμου. Οι αίθουσες ήταν μοιρασμένες σε δύο αντικριστά κτίρια. Για προαύλιο και τις συναφείς ανέσεις που προσφέρουν τα σημερινά εκπαιδευτικά κτίρια ας μην μιλήσουμε καθόλου.

Η γυμναστική διεξαγόταν στον περίβολο του Νεκροταφείου. Στα 1976 το Νοέμβριο μήνα το Γυμνάσιο μετακινήθηκε στο σημερινό κτίριο επί της οδού Παπάγου 23.

Ένα κτήριο που ενώ θεωρήθηκε από άποψη αρχιτεκτονικής μελέτης πρωτοποριακό και μάλιστα ο αρχιτέκτονας βραβεύτηκε σε διεθνή διαγωνισμό, ας μας επιτραπεί η αντίρρηση ως προς τα υλικά κατασκευής, όπου η υπερβολική χρήση και παρουσία του μπετόν μάλλον αδίκησε εν τέλει την αρχιτεκτονική σύλληψη του σχεδιαστή.

Η επωνυμία του Γυμνασίου είναι λογικό ότι ακολούθησε τις ρυθμίσεις που κάθε φορά αποφάσιζε το υπουργείο Παιδείας. Έτσι μέχρι την 1.3.1965 διетήρησε την αρχική ονομασία Εξατάξιο Γυμνάσιο Αγίου Δημητρίου. Η μεταρρύθμιση της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου με το Ν.Δ 4379/1964 (υπ. Παιδείας Λ. Ακρίτας) το μετέτρεψε σε Τριτάξιο Γυμνάσιο και Τριτάξιο Λύκειο (1.3.1965 – 30.9.1967). Νέα αλλαγή από την κυβέρνηση της Δικτατορίας με τον Α.Ν.129/1967, όπου επαναφέρεται στην αρχική του επωνυμία Εξατάξιο Γυμνάσιο Αγίου Δημητρίου (30.9.1967 – 1972). Τα 4 επόμενα χρόνια θα λειτουργήσει ως Εξατάξιο Γυμνάσιο Αρρένων Αγίου Δημητρίου (1972 – 27.10.1972).

Μια ακόμη αλλαγή επέρχεται με το Π.Δ. 309/30.4.1976, με το οποίο μετονομάζεται σε Λύκειο Αρρένων Αγίου Δημητρίου (27.10.1976 – 28.7.1979). η σημερινή του ονομασία είναι 1^ο Λύκειο Αγίου Δημητρίου και είναι επιπλέον προϊόν της έστω και καθυστερημένης για τα δεδομένα των ανεπτυγμένων χωρών του εξωτερικού, απόφασης του υπουργείου Παιδείας αγόρια και κορίτσια να σπουδάζουν από κοινού στις αίθουσες των εκπαιδευτηρίων.

Ο ΓΑΜΟΣ

Ένας γάμος είναι από μόνος του μεγάλο γεγονός. Πολύ περισσότερο στις παραδοσιακού τύπου κοινωνίες, σ' αυτές που ανήκε το Μπραχάμι μέχρι τον πόλεμο. Ο γάμος απαιτούσε πρωταρχικά τη συμφωνία των δύο οικογενειών, η θέληση των υποψηφίων ήταν το παρεπόμενο! Υπό αυτή την έννοια πρέπει να εξεταστεί και η έλλειψη προγαμιαίων σχέσεων. Είναι βέβαιο λοιπόν ότι κορίτσια και αγόρια ήταν σχεδόν απομονωμένα, υπό την έννοια των σχέσεις συναναστροφής ανάμεσα στα διαφορετικά φύλλα. Τα νεαρά κορίτσια έβγαιναν στη βόλτα πάντα με τη συνοδεία αδελφών ή των γονέων, προστασία από τα αδιάκριτα μάτια υποψηφίων γαμπρών.

Η συμφωνία ανάμεσα στις δύο οικογένειες, το περίφημο λογοδέσιμο είχε λυσιτελή χαρακτήρα για το μέλλον των υποψηφίων νεονύμφων. Στην ουσία σήμαινε συμφωνία για ένωση περιουσιών, θεμελιώνει συγγενικές σχέσεις με τους συγκατοίκους του χωριού ή μακρινούς συγγενείς άλλων αρβανίτικων χωριών. Κατά συνέπεια ο γάμος εκ των πραγμάτων απηχούσε θεμιτές κοινωνικές και οικονομικές επιδιώξεις των δύο μερών και κατ' επέκταση των μελών της ευρύτερης κοινωνίας του Μπραχαμίου. Αντικείμενο της συμφωνίας ήταν η προίκα, που συνόδευε τη νύφη στην προοπτική του γάμου. Τα προικιά εννοείται ότι ήταν κινητά και ακίνητα αγαθά. Ρουχισμός, οικιακός εξοπλισμός, αγαθά απαραίτητα για το σχηματισμό του γιούκου. Από την άλλη πλευρά αμφότεροι οι γονείς φρόντιζαν να μεταβιβάσουν στα παιδιά ακίνητη περιουσία, κτήματα για καλλιέργεια, για αξιοποίηση. Το κείμενο που ακολουθεί, είναι ένα τυπικό στη γραφή και το περιεχόμενο προικοσύμφωνο που συνετάγη από Μπραχαμιώτες στις αρχές του περασμένου αιώνα.

Προικοσύμφωνον Δραχ. 9.000

Εν Αθήναις σήμερον την δεκάτην πέμπτην Νοεμβρίου του χιλιοστού εννεακοσιοστού εικοστού τρίτου έτους ημέραν Πέμπτην εν τω επί της οδού Πανδρόσου γραφείω μου ιδιοκτησία Αβραάμ Κωνσταντίνη ενώπιον εμού του Συμβολαιογράφου και κατοίκου Αθηνών Βασιλείου Δημητρίου Μπόσδα εδρεύοντος ενταύθα και του επί συμπράξει προσληθέντος συναδέλφου μου συμβολαιογράφου και κατοίκου Αθηνών Νικολάου Γ. Αναστασάκη εδρεύοντος ενταύθα γνωστού μου και μη εξαιρετέου ενεφανίσθησαν οι γνωστοί ημίν και μη εξαιρετέοι 1) Νικόλαος Βασιλείου Καράμπαμπα γεωργοκτηματίας κάτοικος Αθηνών (συνοικία Κατσιπόδι) 2) Παναγιώτα σύζυγος Νικολάου Καράμπαμπα τα οικιακά έργα μετερχομένη κάτοικος Αθηνών (συνοικία Κατσιπόδι) ήτις μη γνωρίζουσα την ελληνικήν διάλεκτον ομιλούσα δε την αλβανικήν τοιαύτην προσέλαβε ως διερμηνέα της εκλογής και εμπιστοσύνης τους τον Ανδρέαν Αντωνίου Ανδριανόν, έμπορον και κάτοικον Αθηνών, γνωστόν μοι χριστιανόν όν ώρκισα συμφώνως τω Νόμω άρθρω 340 της Πολιτικής Δικονομίας επί του Ιερού Ευαγγελίου ότι θέλη κάμη πιστήν και ακριβή διερμήνευσιν εκ της ελληνικής εις την αλβανικήν και τανάπαλιν του περιεχομένου του παρόντος και της θελήσεως της Παναγιώτας Καράμπαμπα. 3) Κωνσταντίνος Βασιλείου Κάκαρης, γεωργοκτηματίας κάτοικος Δήμου Αθηναίων και συνωμολόγησαν τα εξής: Ότι προκειμένου πρώτου νομίμου γάμου τελεσθησομένου προσεχώς μεταξύ του Κωνσταντίνου Κάκαρη και Σοφίας θυγατρός Νικολάου Βασιλείου Καράμπαμπα κατά τους κειμένους νόμους και τους θεσμούς της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας ο μεν πατήρ της μελλονύμφου ταύτης συνιστά υπέρ αυτής προίκα εν τω λόγω τούτω παραχωρεί και μεταβιβάζει εις τον Κωνσταντίνον Β. Κάκαρη τα εξής: ήτοι 1) διάφορα οικιακά πράγματα, ενδύματα, λευκόρρουχα και λοιπά οικιακής χρήσεως αντικείμενα παραδοθέντα τω προικολήπτη και εκτιμηθέντα από συμφώνου υπό των συμβαλλομένων δια δραχμάς τέσσαρας χιλιάδας. 2) παραχωρεί και μεταβιβάζει εις τον ίδιον λόγω προικός αδιατιμήτου (1) ένα αγρόν εκτάσεως έξ στρεμμάτων κείμενον εις θέσιν Κοπανά της περιφερείας

Αθηνών του Δήμου Αθηναίων συνορευομένην ανατολικά με αγνώστου ιδιοκτήτου, δυτικά με δρόμον, αρκτικά με κληρονόμων Φαμέλη και μεσημβρινώς με Γεωργίου Σαρδελλά ή Κλάπη εκτιμηθέν από συμφώνου υπό των συμβαλλομένων ουχί λόγω πωλήσεως ή υποθηκείσεως αλλ' απλώς και μόνον δια την επιβολήν του τέλους του χαρτοσήμου του παρόντος συμβολαίου δια δραχμάς χιλίας διακοσίας ως απορρέοντα εξ αγρού μεγάλης εκτάσεως περιελθόντος αυτώ εξ αγοράς δυνάμει του υπ' αριθ. 35994 της ογδότης Μαΐου του 1920 έτους συμβολαίου μου μεταγραφέντος προσηκόντως. 2) Επίσης παραχωρεί και μεταβιβάζει εις τον ίδιον λόγω προικός αδιατιμήτου ένα αγρόν εις θέσιν Βουρλοπόταμον⁴⁹ εκτάσεως ενός στρέμματος της περιφερείας του Δήμου Αθηναίων συνορευόμενον ανατολικά με Νικολάου Μαλτέζου, δυτικά με Νικολάου Καράμπαμπα, αρκτικά με Τοτόμη και μεσημβρινώς με Θεοδώρου Μακίνα [βλ. Μαγγίνα;] ως απορρέοντα εξ αγρού μείζονος εκτάσεως περιελθόντος αυτώ εξ αγοράς δυνάμει του υπ' αριθ. 24035 της 30 Ιουνίου του 1917 έτους συμβολαίου μου μεταγραφέντος προσηκόντως και εκτιμηθέντα από συμφώνου υπό των συμβαλλομένων ουχί λόγω πωλήσεως ή υποθηκείσεως αλλ' απλώς και μόνον δια την επιβολήν του τέλους του χαρτοσήμου του παρόντος συμβολαίου δια δραχμάς επτακοσίας. 3) Έτερον αγρόν εις θέσιν Κατσιπόδι εκτάσεως ενός και ημίσεως στρέμματος συνορευόμενον δυτικά με δρόμον και με Δημητρίου Συκαρά, ανατολικά με Νικολάου Καράμπαμπα, αρκτικά με Γεωργίου Καράμπαμπα και μεσημβρινώς με Σταματίου Γκιώνη εκτιμηθέντα από συμφώνου υπό των συμβαλλομένων ουχί λόγω πωλήσεως ή υποθηκείσεως αλλ' απλώς και μόνον δια την επιβολήν του τέλους του χαρτοσήμου του παρόντος συμβολαίου δια δραχμάς χιλίας πεντακοσίας ως απορρέοντα εξ αγρού μείζονος εκτάσεως περιελθόντος αυτώ εξ αγοράς δυνάμει του υπ' αριθ. 35970 της δεκάτης πέμπτης Απριλίου του 1919 έτους συμβολαίου του συμβολαιογράφου Αθηνών Αντωνίου Μπουρνιά και εξ αγοράς παρά της Μαρίας Κουβέλου δυνάμει του υπ' αριθ. 8557 (του 1913) έτους συμβολαίου μου αμφοτέρων μεταγεγραμμένων προσηκόντως. 4) Επίσης παραχωρεί και μεταβιβάζει εις τον ίδιον λόγω προικός αδιατιμήτου τα ανήκοντα αυτώ εμφυτευτικά δικαιώματα μιας αμπέλου πεφτυεμένης υπ' αυτού καλογηρικώς επί εδάφους ανήκοντος εις τον Ιωάννην

⁴⁹ . Χείμαρρος στο Παλαιό Φάληρο.

Γερουλάνον κειμένης εις θέσιν Τράχωνες της περιφερείας Αθηνών του Δήμου Αθηναίων όσης εκτάσεως εστί συνορευομένης γύρωθεν με χέρσους αγρούς Γερουλάνου και με Αικατερίνης χήρας Θεοφίλου Τρακάδα εκτιμηθέντα από συμφώνου υπό των συμβαλλομένων ουχί λόγω πωλήσεως ή υποθηκείσεως αλλ' απλώς και μόνον δια την επιβολήν του τέλους του χαρτοσήμου του παρόντος συμβολαίου δια δραχμάς τετρακοσίας. Ο ίδιος επίσης Νικόλαος Β. Καράμπαμπα και η σύζυγός του παναγιώτα Ν. Καράμπαμπα συνσιτώσιν υπέρ της αυτής θυγατρός την προίκα αδιατιμήτον και τω λόγω τούτω παραχωρούσι και μεταβιβάζουσιν εις τον αυτόν προικολήπτην Κωνσταντίνον Β. Κάκαρην λόγω προικός αδιατιμήτου ένα αγρόν των εκτάσεως επτά στρεμμάτων κείμενον εις θέσιν Άγιοι Θεόδωροι της περιφερείας Αθηνών του Δήμου Αθηναίων συνορευόμενον αρκτικώς με Ηλία Γκιώνη και Νικολάου Γ. Λέκα, ανατολικώς με κληρονόμους Γεωργίου Δ. Γκιώνη και δυτικώς με Νικολάου Καράμπαμπα απορρέοντα εξ αγρού μεγάλης εκτάσεως περιελθόντος αυτοίς εξ αγοράς δυνάμει του υπ' αριθ. 56360 της δεκάτης τετάρτης Οκτωβρίου του 1904 έτους συμβολαίου του συμβολαιογράφου Αθηνών Σπυρίδωνος Αρμάγου και εξ αγοράς παρά της Μαρίας Κουβέλου δυνάμει του υπ' αριθ. 8557 (του 1913) έτους συμβολαίου μου αμφοτέρων μεταγεγραμμένων προσηκόντως και εκτιμηθέντα από συμφώνου υπό των συμβαλλομένων ουχί λόγω πωλήσεως ή υποθηκείσεως αλλ' απλώς και μόνον δια την επιβολήν του τέλους του χαρτοσήμου του παρόντος συμβολαίου δια δραχμάς εξακοσίας. Μόνη δε και αύτη η Παναγιώτα Ν. Καράμπαμπα συνιστά υπέρ της αυτής θυγατρός της προίκα και τω λόγω τούτω παραχωρεί και μεταβιβάζει εις τον αυτόν προικολήπτην Κωνσταντίνον Β. Κάκαρην λόγω προικός αδιατιμήτου ένα αγρόν της κείμενον εις θέσιν Άσπρη Πέτρα (Μπούρι Μπάρδη)⁵⁰ της περιφερείας Μπραχαμίου του Δήμου Αθηναίων εκτάσεως επτά στρεμμάτων και συνορευόμενον ανατολικώς με Παναγή Τατάκη, μεσημβρινώς με δρόμον, δυτικώς με ρεύμα και αρκτικώς με Νικολάου Καράμπαμπα, απορρέοντα εξ αγρού μεγαλειέρας εκτάσεως περιελθόντος αυτή εξ αγοράς δυνάμει του υπ' αριθ. 55444 της δεκάτης ογδόης Μαΐου του 1904 έτους συμβολαίου του συμβολαιογράφου Αθηνών Σπυρίδωνος Αρμάγου

⁵⁰ . Αν ακολουθήσουμε τη μάλλον ακριβέστερη γλωσσολογική ανάλυση του Π.Α. Φουρίκη, «Συμβολή εις το τοπωνυμικόν της Αττικής», *Αθηνά*, 41, 1929, σ. 105, η ονομασία Άσπρη Πέτρα στα αλβανικά εκφέρεται ως Γκούρι Μπάρδι (*gur I barde*).

και εκτιμηθέντα από συμφώνου υπό των συμβαλλομένων ουχί λόγω πωλήσεως ή υποθηκείσεως αλλ' απλώς και μόνον δια την επιβολήν του τέλους του χαρτοσήμου του παρόντος συμβολαίου δια δραχμάς εξακοσίας.

Οι προικοδότες εδήλωσαν ότι εγεννήθησαν εν τη νήσω Μέθανα.

[Έπονται οι υπογραφές]

Ιδού λοιπόν ο Νικόλαος Καράμπαμπας που είχε έρθει από την Κουνουπίτσα των Μεθάνων μαζί με την οικογένειά του το 1905, είχε πια προκόψει, τόσο που σε λιγότερο από μία εικοσαετία να μπορεί να προικίσει πλούσια και αγόγγυστα την κόρη του Σοφία παντρεύοντάς την με τον Κωνσταντίνο Β. Κάκαρη. Το προικοσύμφωνο συντάχθηκε την Πέμπτη πριν από την Κυριακή του γάμου, κατά μία παλιά παράδοση που τηρούσαν οι οικογένειες στο Μπραχάμι. Την Παρασκευή πήγαιναν τα προικιά και την Κυριακή τελούνταν το μυστήριο στο σπίτι της νύφης. Ας θυμηθούμε σ' αυτό το σημείο μια παλιά αφήγηση της Βασιλικής Λεφάκη-Κουτσούκου⁵¹: «Από την Πέμπτη φιλενάδες, ξαδέρφες στολίζουν το σπίτι, τα κρεμούσα όλα, άνοιγαν τα προικιά, ερχόσαντε με τις σούστες τα φορτώνανε, φανταχτερά-φανταχτερά και όπου τα περνούσανε βγαίνουν οι γυναίκες και τα ραίνανε με ρύζι και λουλούδια. Στην πρώτη σούστα καθότανε ένα αδερφός της νύφης, βαστούσε την εικόνα και όταν φτάνανε στο σπίτι του γαμπρού, αν δεν έδινε κάτι ο γαμπρός να κατέβει η εικόνα, δεν κατεβάζανε τα προικιά και τους παίδευε ο γαμπρός. Αυτή την σούστα την στολίζανε θαρρείς και ήταν το σπίτι, βάζανε δύο καρέκλες κάτω μέσα στη σούστα και ρίχνανε το στρώμα, δίπλα το πάπλωμα, βάνανε δύο-τρεις κουβέρτες φανταχτερές, ωραίες, το νυφικό, άλλα φορέματα της νύφης, τα μαξιλάρια τα πιάνανε με παραμάνες. Πίσω οι άλλες σούστες με ρούχα, τα χαλκώματα, τα γυαλικά και τα πανέρια. Όταν γυρίζανε από την παράδοση της προίκας έπρεπε

⁵¹ . Η αφήγηση στις στήλες της *Ελεύθερης Γνώμης*, αρ. 12, 20 Δεκεμβρίου 1976, σ. 1-2.

να πιάσουνε προζύμι και να ισιώσουνε κουλούρες, μόλις πιάνανε προζύμι ρίχνανε μια ντουφεκιά από του γαμπρού ή από της νύφης το σπίτι. Όποιος έπιανε πρώτος. Ο γάμος ήτανε ένα μεγάλο γεγονός».

Αυτά κατά γράμμα πρέπει να τήρησε και η οικογένεια του Νικόλαου Καραμπάμπα στο γάμο της μοναχοκόρης Σοφίας με τον Κωνσταντίνο Κάκαρη. Το γλέντι άναψε για τα καλά στο Καραμπάμπείο σπίτι κοντά στους Καλογήρους στις 18 Νοεμβρίου 1923.

Στους γάμους του Μπραχαμίου ξεχωριστή ήταν η παρουσία του Κώστα Μαυροβουνιώτη. Έπαιζε τη λεγόμενη μισοφωνία, έτσι ήταν γνωστό το μουσικό όργανο που είναι ένα μικρό ακκορντεόν στην ουσία. Είτε μόνος του, είτε ακόμη καλύτερα με τη συνοδεία κλαρίνου και ταμπούρλου η φυσιογνωμία του Μαυροβουνιώτη είχε ταυτισθεί με τις χαρούμενες εκδηλώσεις στη διάρκεια του γάμου.

Οι γάμοι των νεαρών ήταν συχνοί με γυναίκες αρβανίτικων οικογενειών από τα Μέθανα, τη Βάρη, το Κορωπί, τα Σπάτα, το Λιόπεσι, το Μαρκόπουλο και τον Κουβαρά. Στις συζητήσεις που κάναμε, όλοι οι συνομιλητές μας επέμειναν – χωρίς ωστόσο να μπορούν να ερμηνεύσουν το γιατί- ότι οι Μπραχαμιώτες δεν συνήθιζαν κουμπαριές με Αρβανίτες από τη Θήβα, τη Λιβαδιά, και τη βορειοδυτική Αττική. Οι λόγοι κατά τη γνώμη μας εστιάζονται στη διαφορετική ιστορικογεωγραφική προέλευση. Σύμφωνα με παλαιό μελετητή⁵² υπάρχουν δύο ομάδες χωριών στην Αττική που κατηγοριοποιούνται ευκρινώς από τις γλωσσολογικές διαφορές τους. Σύμφωνα με τον ίδιο οι γλωσσολογικές διαφορές προκύπτουν στη διαφορετική ιστορικογεωγραφική προέλευση των συγκεκριμένων αρβανίτικων πληθυσμών. Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει τα χωριά Κριεκούκι, Βίλια, Μάζι, Μάνδρα, Μαγούλα, Ασπρόπυργος, Λιόσια, Μενίδι, Κουκουβάουνες, Κιούρκα, Μαραθώνας. Η δεύτερη τα χωριά Λιόπεσι, Σπάτα,

⁵² . Π.Α. Φουρικής, «Η εν Αττική ελληνοαλβανική διάλεκτος», *Αθηνά*, 45 (1933), σ. 50.

Κορωπί, Μαρκόπουλο, Καλύβια Κουβαρά, Κερατέα. Σ' αυτή τη δεύτερη ενότητα ανήκουν και το Μπραχάμι και τα Μέθανα. Κατά συνέπεια ήταν εύλογο οι μπραχαμιώτικες οικογένειες να επιλέγουν ως επί το πλείστον νύφες και γαμπρούς από τα συγκεκριμένα χωριά της δεύτερης ενότητας.

ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Στη διάρκεια της Κατοχής το Μπραχάμι μπόρεσε να εκθρέψει τους κατοίκους του. Η πείνα από την αστία και οι θάνατοι που σημάδεψαν τον κόσμο της πρωτεύουσας ήταν άγνωστες για την περιοχή. Ο λόγος είναι προφανής και σχετίζεται με την παρουσία των καλλιεργούμενων εκτάσεων σε μεγάλη ακτίνα. Οι χωρικοί μπόρεσαν να επιβιώσουν γιατί είχαν τη δυνατότητα να καλύψουν τις στοιχειώδεις έστω και μειωμένες ανάγκες τους. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι δεν είχαν να αντιμετωπίσουν τη γερμανική φρουρά.

Στο Μπραχάμι εγκαταστάθηκαν Γερμανοί στρατιώτες αμέσως σχεδόν με την είσοδό τους στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1941. Ο μεγαλύτερος αριθμός τους βρήκε κατάλυμα στο μοναδικό μεγάλο κτίριο της περιοχής, που ήταν το Δημοτικό σχολείο στην Τατάκη. Στις αίθουσες του σχολείου οι Γερμανοί έμειναν σχεδόν όλη την περίοδο της Κατοχής. Αλλά όχι μόνο, επέταξαν και σπίτια, χωρίς ωστόσο να εξαναγκάσουν τους οικούντες να εγκαταλείψουν τις ιδιοκτησίες τους. Πιο συγκεκριμένα διάλεξαν ένα δωμάτιο του σπιτιού και υποχρέωναν την οικογένεια να περιοριστεί στο υπόλοιπο μέρος της οικίας. Μαζί τους οι Γερμανοί είχαν πολλά άλογα που σταυλίστηκαν στην οδό 25^{ης} Μαρτίου, αλλά και στην Πελοπίδα και στην Αναπαύσεως. Το Μπραχάμι είχε άφθονο σανό, κι αυτό αν μη τι άλλο το έκανε ελκυστικό για τους κατακτητές που διέθεταν όλα τα μέσα του πολέμου, συνεπώς και άλογα.

Μέσα στα πασίγνωστα γεγονότα της Κατοχής, την πείνα, τα βασανιστήρια, τις εκτελέσεις των αγωνιστών της Αντίστασης, το Μπραχάμι πρόσθεσε τη δική του συμβολή, ιδιότυπη και αποφασιστική. Πρόκειται για ένα περιστατικό άγνωστο μέχρι σήμερα που αναδεικνύει τις λεπτές ευαισθησίες και τα πανανθρώπινα συναισθήματα ορισμένων ανθρώπων που έζησαν στη διάρκεια της Κατοχής στο

Μπραχάμι. Από τα Αρχεία της Εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου⁵³ μπορέσαμε να εντοπίσουμε ένα μοναδικής αξίας ντοκουμέντο. Συγκεκριμένα στο βιβλίο των βαπτίσεων έχουν καταγραφεί 13 βαπτίσεις Εβραίων. Το γεγονός έλαβε χώρα την 29^η Μαΐου του 1943, τότε δηλαδή που προετοιμαζόταν το κυνηγητό των γερμανικών υπηρεσιών σε βάρος του ελληνικού εβραϊσμού⁵⁴. Βαφτίστηκαν δύο συγγενικές οικογένειες. Η μία υιοθέτησε το όνομα Φέσα, επίτηδες ελληνοποιημένο. Ήταν το αντρόγυνο Σαμουήλ-Σωτήριος (48 ετών) και Λουσί-Λουκία (40) με τα παιδιά τους Ίνος-Κωνσταντίνος (20), Ρίτα-Ειρήνη (18), Αλβέρτος-Αλέξανδρος (16) και Μόρης-Μιχαήλ (11) και τα ανήψια (;) τους Αλβέρτος-Αλέξανδρος (28) και Μαργαρίτα (22). Στη δεύτερη οικογένεια δόθηκε το ελληνοποιημένο όνομα Αρδιτάμη και ήταν ο πατέρας Αλβέρτος-Αλέξανδρος (50), η σύζυγος Μαθίλδη-Σταματίνα (39) και τα τρία παιδιά τους Μήκος-Νικόλαος (18), Μόρης-Μιχαήλ (15) και Σελίκα-Ευαγγελία (13). Ανάδοχοι ήταν ο Εμμανουήλ Κούτσικας και ο Ιωάννης Τσιντάνος, από το Δρουγούτι.

Πρόκειται εμφανέστατα για μία προσπάθεια του παπα-Γιώργη Μακρόπουλου να διασώσει τις οικογένειες των Ισραηλιτών από τις διώξεις των Γερμανών. Και είναι προφανές ότι η κατήχηση και βάπτισή στο χριστιανισμό ήταν σκόπιμη ενέργεια να εξαπατήσει τις Αρχές Κατοχής. Μπορεί να φανταστεί κανείς το σενάριο της υπόθεσης. Απαιτούσε καλή προετοιμασία, μυστικότητα και πάνω απ' όλα γενναιότητα. Διότι είναι σίγουρο ότι καθόλου δεν θα άρεσε στους Γερμανούς, η πληροφορία για τη σκόπιμη παραπλάνησή τους. Τούτο και μόνο αποδεικνύει τη βαθιά ανθρωπιστική συμπεριφορά τόσο του παπα-Γιώργη, όσο και των άμεσων

⁵³ . Βλ. σχετικά *Αρχείον Εκκλησίας Αγίου Δημητρίου*, Πρόχειρον Βιβλίων Γεννήσεων και Βαπτίσεων, 1917-..., σ. 72.

⁵⁴ . Όπως αποδεικνύεται από τη σχετική βιβλιογραφία οι διώξεις των Εβραίων της Αθήνας εντάθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1943. Όσοι Εβραίοι δεν είχαν προνοήσει να διασφαλιστούν, βρέθηκαν στο μάτι του κυκλώνα, πληρώνοντας με τον γνωστό τρόπο. Βλ. ενδεικτικά Γιόμτωβ Γιακοέλ, *Απομνημονεύματα*, εισαγ.-επιμ. Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 16.

συνεργατών του, των επιτρόπων της εκκλησίας δηλαδή και του στενού περιγύρου. Ήταν μία ενέργεια που θα μπορούσε να πληρωθεί με θάνατο.

Μετά την αποχώρηση των Γερμανών τον Οκτώβριο του 1944 η ζωή άρχισε να βρίσκει κανονικούς ρυθμούς. Δεν κράτησε πολύ όμως. Τα Δεκεμβριανά, ο εμφύλιος πόλεμος 1946-49, συντάραξαν την ελληνική κοινωνία της εποχής, το Μπραχάμι δεν θα έμενε αλώβητο από αυτές τις εξελίξεις. Οι Μπραχαμιώτες ήταν στην πλειοψηφία τους φιλοβασιλικοί κι αυτό βάραινε στις επιλογές των κατοίκων, αλλά και των μαχητών της αντίπαλης παράταξης. Έτσι τον Δεκέμβριο του 1944 πολλοί Μπραχαμιώτες αναγκάστηκαν να καταφύγουν στο Καλαμάκι, στα πρόχειρα καταλύματα που είχαν φτιάξει μέσα στα κτήματα. Η περιοχή του Καλαμακίου τελούσε υπό τον έλεγχο και την προστασία των Άγγλων, με αποτέλεσμα εκεί να νιώθουν περισσότερο ασφαλείς. Οι συνθήκες βεβαίως δεν ήταν οι καλύτερες, το αντίθετο μάλιστα. Τα Χριστούγεννα του 1944 προς 1945 οι Μπραχαμιώτες τα πέρασαν σε ένα δωμάτιο τρεις-τρεις οικογένειες μέσα σε ένα διαβολεμένο κρύο και χωρίς θέρμανση, όπως θυμάται ο Κώστας Λέκκας.

Ακόμη ο Ντίνος Γκαμώτος διηγήθηκε ένα τραγικό περιστατικό που έλαβε χώρα μπροστά στο μπακάλικο του Σκαβάντζου στις αρχές του 1945, προφανώς πριν τη Συμφωνία της Βάρκιζας. Στην προσπάθεια των Εαμιτών να μοιράσουν ένα γουρούνι στους πεινασμένους κατοίκους απάντησαν οι αγγλικοί όλμοι, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν επί τόπου οι αδελφές Αθηνά και Κατίνα Στρατηγού, ηλικίας 17 και 15 χρονών περίπου αντίστοιχα. Ένα γεγονός που άφησε και αρκετούς τραυματίες, και που υπογραμμίζει τις δραματικές διαστάσεις αυτής της πολυτάραχης περιόδου.

Στον εμφύλιο οι Μπραχαμιώτες επιλέγουν εύκολα στρατόπεδο, το επίσημο κράτος και τον εθνικό στρατό. Δεν αναφέρονται παρά ελάχιστες περιπτώσεις, μετρούμενες στα δάχτυλα του ενός χεριού, όσοι επέλεξαν τον αντίθετο δρόμο, τον δρόμο του βουνού και του αντάρτικου. Είναι ευνόητο ότι η υπόθεση της

Επανάστασης και της Λαϊκής Δημοκρατίας, δηλαδή τα βασικά προτάγματα που έθετε ο Δημοκρατικός Στρατός στη διάρκεια του εμφυλίου, δεν ήταν διόλου ελκυστικά για τους νοικοκυραίους του Μπραχαμίου. Προσδεμένοι στη γη τους, άκαμπτοι στις ιδέες τους, βέβαιοι για την αξία της εργασίας τους, οι Μπραχαμιώτες το μόνο που δεν αναζητούσαν ήταν οι περιπέτειες ενός σκληρού πολιτικού και ιδεολογικού αγώνα που σημάδεψε την κοινωνική ραχοκοκαλιά της Ελλάδας στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.

Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ

Η Κοινότητα του Μπραχαμίου ιδρύθηκε το 1925. Μέχρι τότε το χωριό Μπραχάμι ανήκε στο δήμο Αθηναίων. Οι οριοθετήσεις του δήμου δεν το ανέφεραν ονομαστικά, αλλά οι προσαρτήσεις συγκεκριμένων οικισμών που γειτνιάζουν με το Μπραχάμι, δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για την ένταξή του στα όρια του δήμου Αθηναίων. Έτσι το 1834 στο δήμο Αθηναίων περιλαμβάνονται οι οικισμοί Κατσιπόδι, Πυριτιδοποιείο, Καράς, Τράχωνες, Χασάνι, Άγιος Κοσμάς και Πικροδάφνη, ήτοι περιοχές που γνωρίζουμε ότι άγγιζαν τα αδιευκρίνιστα έστω όρια του Μπραχαμίου. Επίσημη αναφορά στο Μπραχάμι θα υπάρξει στο 165/1902 ψήφισμα του Δημοτικού Συμβουλίου που κυρώθηκε με βασιλικό διάταγμα της 28 Ιανουαρίου 1903, και στο οποίο αναφέρεται ότι «το τμήμα του δήμου Αθηναίων το ευρισκόμενο μετά τον Ιλισσό ποταμό και κάτωθι του χωρίου Μπραχάμι, θα ονομάζεται εφεξής συνοικία Συγγρού»⁵⁵. Η συγκεκριμένη διατύπωση μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι το Μπραχάμι στις αρχές του 20ού αιώνα είχε καταστεί σε σημαντικό χωριό της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας, που μάλιστα αναπτυσσόταν με γρήγορους ρυθμούς.

Αυτό επιβεβαιώνεται με την εξέλιξη του 1925. Τότε με το Διάταγμα 48/16 Φεβ. 1925 το Μπραχάμι αυτονομήθηκε διοικητικά από το δήμο Αθηναίων και αποτέλεσε κοινότητα που περιλάμβανε τους συνοικισμούς Μπραχαμίου, Αγίας Βαρβάρας (Δάφνης σήμερα), Κατσιποδίου, Πικροδάφνης και Αγίου Κοσμά. Εκτεταμένα τα όρια της κοινότητας αναμφισβήτητα υποδεικνύουν ότι το Μπραχάμι ήταν ο σημαντικότερος οικισμός της νοτιοανατολικής Αθήνας, γεγονός που δικαιολογούσε την επιλογή του ως έδρα της Κοινότητας.

⁵⁵ . Το χωριό δανειστήκαμε από το έργο του Ε.Γ. Σκιαδά, *Ιστορικό διάγραμμα των Δήμων της Ελλάδος 1833-1912*, Αθήνα 1994, σ. 99.

Το 1928 και συγκεκριμένα με το Διάταγμα 166/19 Ιουλίου 1928 η κοινότητα μετονομάστηκε σε Αγίου Δημητρίου. Τούτο υπογραμμίζει ότι η ύπαρξη της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου άρχισε να σηματοδοτεί ολόκληρο το χωριό, πράγμα που επέβαλε και την τυπική αναγνώριση από μέρους των κρατικών αρχών. Μετατράπηκε σε Δήμο Αγίου Δημητρίου, ο οποίος όμως είχε ως έδρα τη Δάφνη το 1942. Το 1947 με το Διάταγμα της 5 Σεπτεμβρίου 1947⁵⁶ ο συνοικισμός του Αγίου Δημητρίου αποσπάστηκε από το δήμο Δάφνης και συγκροτήθηκε σε ξεχωριστή ομώνυμη κοινότητα, που συμπεριλάμβανε αποκλειστικά το Μπραχάμι: «Ο συνοικισμός 'Άγιος Δημήτριος', αποσπώμενος του εις όν νυν υπάγεται Δήμου Αγίου Δημητρίου, εν τη Επαρχία και τω Νομώ Αττικής αναγνωρίζεται εις ιδίαν Κοινότητα, υπό το όνομα 'Κοινότης Αγίου Δημητρίου' με έδραν τον ομόνυμον συνοικισμόν, εν τη αυτή Επαρχία και τω αυτώ Νομώ». Η τελική ρύθμιση έγινε το 1963, όταν ο τότε υπουργός Εσωτερικών Γ. Ράλλης στις 15 Μαρτίου⁵⁷ ενέκρινε τη μετατροπή της Κοινότητας Αγίου Δημητρίου σε ομώνυμο Δήμο, όπως είναι μέχρι σήμερα.

Κάτω από το πλαίσιο που θέσαμε στη διοικητική εξέλιξη του Μπραχαμίου, είναι προφανές ότι οποιαδήποτε προσπάθεια σοβαρής προσέγγισης σε στατιστικά στοιχεία σχετικά με την εξέλιξη του πληθυσμού, μόνο αξιόπιστα δεν μπορεί να είναι.

Από τις βαπτίσεις που βρίσκονται καταχωρισμένες σε σχετικό βιβλίο του έμμεσα μπορούμε να αναχθούμε στο θέμα της αύξησης του πληθυσμού του Μπραχαμίου. Ο παρακάτω πίνακας μας δίνει τις βαπτίσεις που πραγματοποιήθηκαν στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου την πρώτη προπολεμική περίοδο, ήτοι στο διάστημα 1872-1913. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου πραγματοποιούνταν η

⁵⁶ . *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, αρ. 199, 15 Σεπ. 1947, σ. 988.

⁵⁷ . *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, αρ. 45, 19 Απρ. 1963, Διάταγμα 212.

μεγάλη πλειοψηφία των βαπτίσεων, αφού ήταν η μόνη με μόνιμο εφημέριο, συνεπώς τακτικά λειτουργούσα εκκλησία της ευρύτερης περιοχής. Από τα στοιχεία γίνεται εμφανές ότι ο ρυθμός ανάπτυξης του πληθυσμού του χωριού (περιλαμβανομένων δηλαδή των συνοικισμών Καρά, Τράχωνες και Χασάνι) ήταν πολύ χαμηλός μέχρι πριν τον Α' παγκόσμιο πόλεμο.

Βαπτίσεις στην Εκκλησία του Αγίου Δημητρίου (1872-1913)

Έτος	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1872	1	1	2
1874	1		1
1875	5	9	14
1876	7	7	14
1877	4	7	11
1878	11	7	18
1879	3	9	12
1880	10	11	21
1881	4	7	11
1882	5	6	11
1883	10	4	14
1884	4	4	8
1885	9	10	19
1886	4	6	10
1887	2	5	7
1888	19	11	30
1889	3	3	6
1890	7	11	18
1891	9	8	17
1892	8	10	18
1893	10	14	24
1894	10	13	23
1895	11	11	22
1896	9	15	24
1897	11	15	26

1898	7	7	14
1899	14	12	26
1900	8	7	15
1901	12	7	19
1902	13	13	26
1903	14	6	20
1904	11	11	22
1905	6	3	9
1906	9	11	20
1907	14	20	34
1908	14	10	24
1909	18	11	29
1910	17	13	30
1911	10	19	29
1912	14	15	29
1913	13	7	20
ΣΥΝΟΛΟ	371	376	747

ΠΗΓΗ: Αρχείο Εκκλησίας Αγίου Δημητρίου, Βιβλίο Βαπτίσεων

Ένας σχετικός πίνακας της συνολικής εξέλιξης του πληθυσμού μετά το 1928, δηλαδή αμέσως μετά την ίδρυση της Κοινότητας Μπραχαμίου ορίζει τα ακόλουθα:

Εξέλιξη του Πληθυσμού

1928	Κοινότητα Μπραχαμίου (σύνολο)	4309
	Μπραχάμι	1816
	Καράς	569
	Κατσιπόδι	785
	Σπιθάρι	299
	Σωρός	840
1940	Άγιος Δημήτριος	14608
1951	Άγιος Δημήτριος	4621
1961	Άγιος Δημήτριος	22365
1971	Άγιος Δημήτριος	
1981	Άγιος Δημήτριος	
1991	Άγιος Δημήτριος	

Και σε ότι αφορά στο 1928 είναι εμφανές ότι το σύνολο προκύπτει από το άθροισμα των οικισμών που συμπεριέλαβε η Κοινότητα Μπραχαμίου. Όπως είναι εξίσου εμφανής η υπεροχή του Μπραχαμίου σε πληθυσμιακό μέγεθος σε σύγκριση με τα υπόλοιπα χωριά που συνέθεσαν την κοινότητα. Το δεύτερο σε μέγεθος χωριό, ο Σωρός, υπολείπεται σχεδόν κατά 50% του Μπραχαμίου που έχει 1816 κατοίκους. Συνεπώς αναφέραμε ήδη ότι τα μεγέθη αυτά δικαιολογούν την επιλογή του ως έδρα της νεοϊδρυθείσας κοινότητας.

Είναι αδιανόητο να πιστέψει κανείς ότι το 1940 ο πληθυσμός του Αγίου Δημητρίου είχε αυξηθεί σε 14608 κατοίκους. Πρέπει όμως να συμπεριλάβουμε σ' αυτό το μέγεθος το Κατσιπόδι και τα άλλα μικρότερα χωριά που ανήκαν στην κοινότητα. Μάλιστα για το Κατσιπόδι είναι λογικό να υποθέτει κανείς την ταχύτατη αύξηση του πληθυσμού. Η εξάπλωση της αστικής Αθήνας είναι λογικό να άγγιζε κατά πρώτο λόγο τα πλησιέστερα προς το κέντρο της Αθήνας προάστια, και το Κατσιπόδι ανήκε σ' αυτή την κατηγορία. Άλλωστε έτσι μπορεί να εξηγηθεί ότι το

1942 σχηματίστηκε ο επονομαζόμενος Δήμος Αγίου Δημητρίου, ο οποίος όμως όπως τονίσαμε ήδη, είχε έδρα το Κατσιπόδι. Είναι ακριβώς δηλαδή η εποχή που αμφισβητείται η πληθυσμιακή υπεροχή του Μπραχαμίου στο συγκρότημα της τοπικής αυτοδιοίκησης που ανήκει.

Η πραγματική εικόνα γίνεται περισσότερο ευκρινής στην απογραφή του 1951, οπότε μπορεί να γίνει και σχετικά αξιόπιστη σύγκριση με την απογραφή του 1928, στο μέτρο που τα μεγέθη αναφέρονται στην ίδια οικιστική μονάδα, δηλαδή στο Μπραχάμι. Το 1951 λοιπόν η πρόσφατα αυτονομημένη Κοινότητα Αγίου Δημητρίου που περιλάμβανε αποκλειστικά το χωριό του Μπραχαμίου αριθμεί 4621 κατοίκους. Είναι βεβαίως φανερό η αύξηση του πληθυσμού σε σύγκριση με τους 1816 κατοίκους του 1928. Μέσα σε 23 χρόνια ο πληθυσμός είχε αυξηθεί κατά μιάμισυ περίπου φορά. Όχι θεαματική αύξηση σε σχέση με τις αναλογίες που παρατηρούνται σε άλλες συνοικίες της Αθήνας. Αύξηση που στο μεγαλύτερο βαθμό πρέπει να προήλθε από δύο παράγοντες: αφενός από τις γεννήσεις των παλαιών οικιστών και αφετέρου από νέες προσελεύσεις από τον ίδιο τόπο, ο οποίος άλλωστε πάντοτε προμήθευε το Μπραχάμι με πληθυσμό, από τη γενέθλια γη των Μεθάνων. Ας μας επιτραπεί συνεπώς η εκτίμηση ότι μέχρι και το τέλος του εμφυλίου πολέμου το Μπραχάμι παρέμενε μία κλειστή κοινότητα Αρβανιτών, ανθρώπους τους οποίους χαρακτήριζε ως επί το πολύ η κοινή προέλευση από τα χωριά των Μεθάνων. Κλειστή κοινωνία με ότι αυτό συνεπάγεται: κοινωνικός συντηρητισμός και αγροτικές εργασίες. Είναι φανερό ότι δεν είχε ξεκινήσει ακόμη η αστικοποίηση του χωριού με τις προσελεύσεις ανθρώπων από τις επαρχίες της χώρας, ανθρώπων που σημάδεψαν την εσωτερική μετανάστευση.

Αυτή η τάση, η τάση της προσέλκυσης πληθυσμών από την ύπαιθρο υπογραμμίζεται στα στοιχεία της απογραφής του 1961. Μέσα σε διάστημα 10 χρόνων ο πληθυσμός του Αγίου Δημητρίου πια, αυξήθηκε 4 φορές (από 4621 σε

22365 κατοίκους), εκπληκτική αύξηση που επισφραγίζει τους έντονους ρυθμούς εγκατάστασης πληθυσμών της ελληνικής ενδοχώρας. Αυτός ο δυναμισμός που χαρακτηρίζει την πληθυσμιακή εξέλιξη σε σχέση με το παρελθόν, θα αλλάξει εννοείται τα συνολικά φυσιογνωμικά στοιχεία του παλαιού οικισμού, θα τον μετατρέψει σε συνοικία της πρωτεύουσας, σε πόλη με αστικά χαρακτηριστικά.

Φόρος Τιμής

Η υπόθεση της μαζικής εσωτερικής μετανάστευσης προς την Αθήνα ξεκίνησε ουσιαστικά μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου. Οι σκληρές συνθήκες που επιβλήθηκαν στο στρατόπεδο των ηττημένων, στους χιλιάδες μαχητές που είχαν πάρει μέρος στην Εθνική Αντίσταση και πολλοί απ' αυτούς και στον αγώνα του Δημοκρατικού Στρατού, επιβλήθηκαν εκτελέσεις με συνοπτικές διαδικασίες, διώξεις, φυλακίσεις και απειλές. Η εκδικητικότητα των νικητών περίσσευε, έτσι που από τη μια στιγμή στην άλλη μπορούσες να βρεθείς, χωρίς να το καταλάβεις καλά-καλά, σε τόπους εξορίας, στα κρατητήρια, απολυμένος από τον εργοδότη σου. Με δύο λέξεις νικημένος μια φορά-ηττημένος ολόκληρη ζωή! Η Αθήνα γι' αυτό τον κόσμο ήταν λύτρωση. Χανόσουν μέσα στο πλήθος, προσευχόμενος να σε ξεχάσουν εχθροί και φίλοι.

Από την άλλη είναι και η απασχόληση. Οι δουλειές δεν έφταναν στην ύπαιθρο, οι καταστροφές του εμφυλίου ήταν βραχυχρονίως τουλάχιστον, ανεπανόρθωτες. Το 1950 ο ανθρωπογεωγραφικός χάρτης ολόκληρων περιοχών είχε αλλάξει ριζικά σε σχέση με το προπολεμικό παρελθόν. Η Αθήνα και σ' αυτό έδινε προοπτική, έδινε ευκαιρίες, όρεξη νάχεις για δουλειά!

Η εικόνα που θα προκύψει ευθέως απ' αυτές τις τάσεις είναι εύκολο να περιγραφεί. Το Μπραχάμι είναι μία από τις συνοικίες της Αθήνας που θα 'προκαλέσει' χιλιάδες επαρχιώτες. Ο λόγος είναι απλός. Αραιή δόμηση,

διαθέσιμες εκτάσεις, κοντινή απόσταση από το κέντρο της Αθήνας, είναι αρκούτως ελκυστικά στοιχεία για το Μπραχάμι. Επιπλέον ο συνοικισμός παρείχε και άλλα 'πλεονεκτήματα' και προσφερόταν για αστική εκμετάλλευση. Η περιοχή ήταν εκτός σχεδίου στο μεγαλύτερο μέρος της και φτωχή σε υποδομές, συνεπώς οι τιμές των οικοπέδων ήταν συγκριτικά χαμηλότερες από άλλες συνοικίες που είτε είχαν ενταχθεί στο σχέδιο πόλης, είτε διέθεταν στοιχειώδεις υποδομές (δίκτυο ύδρευσης, ηλεκτροφωτισμό, οδικό δίκτυο, συγκοινωνίες).

Η προϋπόθεση λοιπόν ήταν μία και μοναδική: Οι καλλιέργειες ή τα χέρσα εδάφη να μετατραπούν σε οικόπεδα. Οι παλαιοί κάτοικοι ένωσαν κανένα δίλημμα, δεν επρόκειτο καν για πειρασμό. Τα διαγραφόμενα κέρδη ήταν πολύ υψηλά, συνεπώς και η οικοπεδοποίηση των κτημάτων συνιστούσε οπωσδήποτε μονόδρομο.

Η ζήτηση ήταν τρομερή. Οι τιμές των οικοπέδων λογίζονταν σε λίρες, ποιός έδινε εμπιστοσύνη στη διαρκώς υποτιμώμενη σε ύψος και υπόληψη δραχμή; Τα φτωχόπαιδα της επαρχίας που σωρεύθηκαν στην Αθήνα δεν είχαν πολλές επιλογές. Δουλειά, υπερωρίες, ελαχιστοποίηση των εξόδων να μπει το πιο πολύ εισόδημα στην άκρη.

Να αγοραστεί το οικόπεδο, να κτιστεί, να βάλει το κεφάλι του κάτω από το κεραμίδι που λέμε ... Οι συνθήκες ήταν επιεικώς δραματικές και σειρά τραγικών περιστατικών έχουν εκτυλιχθεί στο εσωτερικό των οικογενειών. Στα ήθη της μεταπολεμικής Ελλάδας ο ιστός της οικογένειας είχε παντοδύναμη θέση. Ως εκ τούτου το αλύγιστο από κόπο και πόνο παληκάρι που παλεύει να παντρέψει τις αδελφές προικίζοντάς τες με σπίτι στην Αθήνα, αλλά και οι συγκρούσεις γύρω από την ατομική ιδιοκτησία που στις περισσότερες των περιπτώσεων περιοριζόταν στο σπίτι, αυτά και άλλα πολλά δεν ήταν μόνο μελό στην ηθογραφία του μεταπολεμικού ελληνικού κινηματογράφου, πάνω απ' όλα ήταν οδυνηρή πραγματικότητα.

Στο Μπραχάμι λοιπόν εκτυλίχθηκαν τέτοιες σκηνές. Συγκροτήθηκαν κοινότητες κατά προέλευση, όπως άλλωστε συμβαίνει πάντα σε παρόμοιες συνθήκες και περιπτώσεις, όπου οι αρχικοί μετανάστες 'έλκουν' συγγενείς και φίλους από τους τόπους καταγωγής. Τα κτήματα έγιναν μικρά οικόπεδα προς πώληση στον κόσμο της δουλειάς. Λαγκαδινοί και Ηπειρώτες, δεξιότεχνες μάστορες στις οικοδομές, προτάσσοντας μοναδική ενδοκοινοτική αλληλεγγύη εργάστηκαν και χωρίς μεροκάματο στις αργίες και τις σχόλες, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τον πατριώτη, να βοηθήσουν στην εκχέρσωση, στη θεμελίωση, στα μπετά, στο σήκωμα. Σπίτια αυθαίρετης κατασκευής που άλλοτε γκρεμίζονταν και ξαναφτιάχνονταν, ενταφιάζοντας ή αναγεννώντας όνειρα και προσδοκίες.

Κι όπως συνέβη και σε άλλους τομείς κοινωνικής πολιτικής, το ελληνικό κράτος έλαμψε δια της απουσίας του. Το ίδιο και οι τράπεζες. Η ανυπαρξία θεμελιώδους στεγαστικής πολιτικής σε μία φάση που οικοδομήθηκε το μεγαλύτερο μέρος της Αθήνας έκανε σκληρότερες τις συνθήκες εξεύρεσης των πόρων. Αλλά αν αυτή ήταν η συμπεριφορά που επιφυλάχθηκε από το Δημόσιο στις οικογένειες των μεταναστών που εγκαταστάθηκαν στην πρωτεύουσα, περισσότερο καταστροφική ήταν η συμπεριφορά των Αρχών προς το οικιστικό περιβάλλον. Χωρίς διάθεση να επεκταθούμε σε ζητήματα οικεία σε όλους μας σήμερα, είναι περισσότερο από εμφανές ότι η άναρχη δόμηση, η έλλειψη ενιαίων κανόνων πολεοδομίας, η απουσία εν τέλει σεβασμού στη φύση και το περιβάλλον της, σημάδεψαν την αστική συγκρότηση, σημάδεψαν και τη φυσιογνωμία του σημερινού Αγίου Δημητρίου.

Η περίπτωση που μας αφηγήθηκε στο πρόσωπό του ο Νίκος Καραμπάμπας είναι απολύτως ενδεικτική της εξέλιξης που πήρε ο τόπος. Από το 1950 ασχολήθηκε ως μεσίτης. Μας είπε ότι το 1961 περίπου, 2 κτήματα μετατράπηκαν, κόπηκαν σε 50 οικόπεδα και πουλήθηκαν μέσα σε τρεις ημέρες! Μαρτυρία που υπογραμμίζει με τον καλύτερο τρόπο τη δυναμικότητα των

αγοραπωλησιών. Η επιτυχία του συστήματος του γραφείου του παίχθηκε στις δόσεις, αυτή ήταν η λέξη κλειδί. Για πρώτη φορά ο κόσμος, οι νεοφερμένοι και οι παλαιοί κάτοικοι της πρωτεύουσας έβαλαν στο καθημερινό λεξιλόγιό τους τη μαγική λέξη: **δόσεις**. Ένα καταπληκτικό στην αποτελεσματικότητα που είχε μέτρο, που έμελλε να αποτελέσει το θεμέλιο της απόκτησης στέγης, ακόμη και σε φτωχούς μεροκαματιάρηδες. Από την άλλη πλευρά βεβαίως οι παλαιοί ιδιοκτήτες κτημάτων με ομολογουμένως χαμηλή αξία βρέθηκαν μέσα σε λίγα χρόνια με μεγάλες περιουσίες εξαιτίας της δίψας των επαρχιωτών για στέγη. Έτσι μπόρεσαν και κάλυψαν και πάγιες ανάγκες των δικών τους οικογενειών: σπουδές των παιδιών, να παντρέψουν τις κόρες, να βρεθούν με λίγες ή περισσότερες ανέσεις.

Εκεί που κάποτε λοιπόν έβλεπες μάντρες που πουλούσαν ασβέστη ή ρετσίνα, στάβλους για κότες, ξεφνικά γίνονταν οικόπεδα, σπίτια, δρόμοι. Σιγά-σιγά ο συνοικισμός επεκτάθηκε προς τον Ασύρματο, τον Άγιο Βασίλη, το Τσουκάλι. «Το εκτός σχεδίου αγρόκτημα το κόβανε σε οικόπεδα, ερχότανε ο φουκαράς δος μου το, έπαιρνε πέντε τσιμεντόλιθους, έβαζε δύο λαμαρίνες από πάνω και έμπαινε μέσα» μας είπε παραστατικά ο Κώστας Λέκκας.

Στο Μπραχάμι οι εσωτερικοί μετανάστες διαφοροποίησαν έντονα τη διάρθρωση του ενεργού πληθυσμού. Οι караγωγείς και οι γεωργοί του παρελθόντος έχουν σχεδόν εξαφανιστεί. Πληθαίνουν οι σωφέρ, κι αυτό ήταν επόμενο αφού το αυτοκίνητο κυρίως ως δημόσιο μεταφορικό μέσο έμπαινε ταχύτατα στους ρυθμούς της πρωτεύουσας. Επίσης οι εργάτες που συνδέονται με τη γιγαντιαία ανοικοδόμηση της Αθήνας (κτίστες, ελαιοχρωματιστές), με την αναπτυσσόμενη βιομηχανία (βιομηχανικοί εργάτες), αλλά και με τις πάσης φύσεως εργαστηριακές δραστηριότητες και υπηρεσίες που σχετίζονται με τη βελτίωση του μέσου

οικονομικού επιπέδου (υποδηματοποιοί, υπάλληλοι)⁵⁸. Οι Λαγκαδινοί αφού είχαν χτίσει ολόκληρη σχεδόν την Πελοπόννησο λειτουργώντας σε συντεχνιακή βάση (τα γνωστά συνάφια), ανέλαβαν να οικοδομήσουν και τις συνοικίες της Αθήνας. Αρκάδες, οι Ηπειρώτες, οι Κρητικοί, συνιστούν σήμερα ακόμη κοινοτικές ενότητες, με έντονη πολιτιστική και πατριωτική δραστηριότητα.

Κοινότητα και Δήμος: οι εκπρόσωποι και το έργο

Κοινοτάρχες και Δήμαρχοι

1925-1929	Μαλτέζος Αναστάσιος	Πρόεδρος κοινότητας
1929-1933	Τζανέτος, Αλέξανδρος Δ.	Πρόεδρος κοινότητας
1933-1936	Τρακάδας Χρήστος Δ.	Πρόεδρος κοινότητας
1947-1949	Στριγγάρης Κυριάκος Αργ.	Πρόεδρος κοινότητας
1949-1954	Τρακάδας Χρήστος Δ.	Πρόεδρος κοινότητας
1954-1955	Τσορός Χρήστος	Πρόεδρος κοινότητας
1955-1959	Τρακάδας Ιωάννης Σταμ.	Δήμαρχος
1959-1964	Δρακάκης Στυλιανός Χ.	Δήμαρχος
1964-1967	Μπουκογιάννης Γεώργιος	Δήμαρχος
1967-1974	Τρακάδας Ιωάννης Σταμ.	Δήμαρχος
1975-1978	Μπουκογιάννης Γεώργιος	Δήμαρχος
1978-1982	Μπουκογιάννης Γεώργιος	Δήμαρχος
1982-1986	Βερυκάκη Βασιλική	Δήμαρχος
1986-1990	Βερυκάκη Βασιλική	Δήμαρχος
1990-1994	Βερυκάκη Βασιλική	Δήμαρχος
1994-1998	Ειρηνάκης Παντελής	Δήμαρχος
1998-σήμερα	Ειρηνάκης Παντελής	Δήμαρχος

⁵⁸ . Για την αποτύπωση αξιόπιστης εικόνας στο ζήτημα αυτό αρκεί να συμβουλευθεί κανείς τα Μαθητολόγια της μεταπολεμικής περιόδου. Βλ. Αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Μπραχαμίου.

Πρώτος πρόεδρος της Κοινότητας Μπραχαμίου το 1925 υπήρξε ο Αναστάσιος Μαλτέζος, από τα Μέθανα κι αυτός. Ο Τάσος ο Μαλτέζος ήταν παλαιός οικιστής, απ' αυτούς που είχαν νιώσει γερά τη δουλειά στα κτήματα των μεγαλογαιοκτημόνων. Πρέπει να ήταν αγαπητός και αλτρουϊστής, αφού αναφέρεται ότι είχε βοηθήσει πολλούς συμπατριώτες του από τα χωριά των Μεθάνων στην αρχική φάση εγκατάστασης στο Μπραχάμι⁵⁹. Δεν είναι τυχαίο ότι τόσο ο Νίκος Καραμπάμπας, όσο και ο Τάσος Ν. Τριανταφύλλου συμπίπτουν στην αναφορά τους στο όνομα του Τάσου Μαλτέζου.

Στις αρχές του 1950 υποψήφιοι στις κοινοτικές εκλογές ήταν ο Χρήστος Δημ. Τρακάδας και από την άλλη πλευρά ο Ιωάννης Σταμ. Τρακάδας. Ο πρώτος είχε διατελέσει πριν πρόεδρος της ενιαίας Κοινότητας Αγίου Δημητρίου, όταν δηλαδή περιλαμβάνονταν και το Κατσιπόδι. Ο δεύτερος ένας Bon-Viveur της εποχής, γενικευμένη αίσθηση που προκαλούσε το ντύσιμό του, οι χαμηλοί τόνοι της συμπεριφοράς του, συνολικά η κόσμια παρουσία του. Ήταν επιπλέον γόνος παλιάς εύπορης οικογένειας με καλό συγγενολό και άφθονες κουμπαριές. Ανήκε σαφώς στο συντηρητικό πολιτικό χώρο –γεγονός που σηματοδότησε τις μετέπειτα πολιτικές επιλογές του-, όπως άλλωστε οι περισσότερες οικογένειες των παλαιών Μπραχαμιωτών.

Το πλειοψηφικό σύστημα επέτρεψε στο νικητή Χρήστο Τρακάδα να εκλέξει το σύνολο των συμβούλων. Ήταν ανάμεσά τους ο Γιώργος Τρακάδας, ο Θανάσης Βαρβιτσιώτης, ο Στέλιος Δρακάκης, ο Μιχάλης Τριανταφύλλου και ο Χρήστος Τσορός. Στη διάρκεια της τετραετίας πέθανε ο πρόεδρος Χρήστος Τρακάδας, πράγμα που απέφερε τη διχογνωμία στα μέλη του συνδυασμού για την επιλογή του διαδόχου του. Ο Γιώργος Τρακάδας, διευθυντής της Sindler, φαινόταν ως επικρατέστερος καθότι είχε φτιάξει καλό όνομα, εξαιτίας της θετικής ανάμιξής του

⁵⁹ . Την πληροφορία αυτή μας έδωσε ενδεικτικά ο Τάσος Ν. Τριανταφύλλου, τον οποίο και ευχαριστούμε. Ο πατέρας του ερχόμενος στο Μπραχάμι το 1917 βρήκε στήριγμα στον Τάσο Μαλτέζο.

στα αθλητικά πράγματα της συνοικίας. Όμως η πλειοψηφία του συμβουλίου επέλεξε τελικά τον Χρήστο Τσορό. Ήταν φανερό μετά την ατυχή εξέλιξη του θανάτου του επικεφαλής του συνδυασμού, ότι επρόκειτο για μία μεταβατική θητεία.

Πράγματι το 1954 κυοφορήθηκε ένα νέο σχήμα με επικεφαλής τον Στέλιο Δρακάκη, συνταξιούχο και παλαιό ποδοσφαιρικό παράγοντα στον ιστορικό Αρίωνα της Γούβας. Ο συνδυασμός με την επωνυμία *ΔΡΑΚΑΚΗΣ-ΕΡΓΑ* 'σχηματίστηκε' μέσα στο καφενείο του Λυμπέρη στη στοά της κεντρικής πλατείας. Νέο πρόσωπο στο συνδυασμό ο Βασίλης Κλέντζερης που έμελλε να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στα δημοτικά για αρκετές δεκαετίες. Ο συνδυασμός στηριζόταν θεμελιακά σε νεόφερτους κατοίκους, γεγονός εν πολλοίς καινοφανές για τα δεδομένα του οικισμού. Ήταν προφανές ότι τα πράγματα είχαν διαφοροποιηθεί και στο πολιτικό επίπεδο. Κατά μία έννοια ο Δρακάκης αμφισβητούσε το μονοπώλιο των παλαιών οικογενειών στη διαχείριση των δημοτικών πραγμάτων.

Βασικός αντίπαλος βέβαια ο *Φιλοπροοδευτικός Συνδυασμός Αγίου Δημητρίου*, που είχε επικεφαλής τον Ιωάννη Τρακάδα. Κατέβαινε και ο Χρήστος Τσορός, χωρίς ωστόσο σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας.

Η προεκλογική περίοδος σημαδεύτηκε με την ανάμιξη των κομμάτων, ίσως για πρώτη φορά τόσο έντονα στις τοπικές εκλογές. Η νεοσύστατη αλλά με μεγάλη πολιτική επιρροή στο χώρο της αριστεράς ΕΔΑ, η κυβέρνηση Παπάγου, ο χώρος του κέντρου, όλα τα στοιχεία έπαιζαν τον ρόλο τους. Είναι εποχή που η Αριστερά αναζητεί συμμάχους εναντίον της δεξιάς κυβέρνησης, στην προσπάθεια να βγει από την απομόνωση, στην οποία την είχε θέσει η τραγική ήττα του εμφυλίου

πολέμου. Υπάρχει μία εκτίμηση⁶⁰ ότι μετά από παλινωδίες και φλερτ η ΕΔΑ κατέληξε να ενισχύσει την υποψηφιότητα του Ι. Τρακάδα.

Το αποτέλεσμα των εκλογών έδωσε τη νίκη στον Ι. Τρακάδα, ο συνδυασμός του οποίου εξέλεξε 8 συμβούλους (Ι. Τρακάδας, Στ. Μαυρίδης, Μιχ. Τράκας, Γ. Ζαχαριάς, Ανδ. Μαλτέζος, Γιώργ. Τζανέτος, Γιάν. Στρατηγός) έναντι 3 από τον συνδυασμό Δρακάκη (Δρακάκης, Κλέντζερης, Ζωή Σεβροπούλου).

Στις επόμενες εκλογές του 1959 για πρώτη φορά εκλέγεται ο συνδυασμός Δρακάκη. Είναι η είσοδος των νέων κατοίκων στη θέση της πλειοψηφίας της δημοτικής αρχής. Άλλωστε στο τέλος της δεκαετίας του 1950 η εσωτερική μετανάστευση έχει αλλάξει σημαντικά τη φυσιογνωμία του συνοικισμού. Βάσιμα μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι οι νέοι κάτοικοι ψήφισαν μαζικά το συνδυασμό του Δρακάκη.

Αυτή η περίοδος, η δημαρχιακή θητεία του Δρακάκη, συνδέεται στενά με την πραγματοποίηση έργων υποδομής στη συνοικία (ηλεκτροφωτισμός, υδροδότηση, παρεμβάσεις στο νεκροταφείο). Βελτιώνεται επίσης η λειτουργία των υπηρεσιών του δήμου, όπου αναδεικνύονται ικανά διοικητικά στελέχη. Ο Αναστάσιος Σγάντζος είναι Γραμματέας, ο Πέτρος Σαρτζής Ληξιαρχος, ο Γιώργος Κασιδάκης υπεύθυνος των οικονομικών υπηρεσιών και ο Κώστας Τρακάδας υπεύθυνος για το νεκροταφείο.

Το 1964 στις δημοτικές εκλογές οι περισσότεροι σύμβουλοι που ανήκαν στο στρατόπεδο του Δρακάκη αποχώρησαν και συνέπραξαν με έναν νέο δημοτικό παράγοντα, τον Γιώργο Μπουκογιάννη, καταγόμενο από την Αιτωλοακαρνανία. Δεν ήταν άγνωστος. Είχε ασχοληθεί κι αυτός επί πολλά χρόνια με τα ποδοσφαιρικά σωματεία της περιοχής, γεγονός που τον είχε κάνει ευρύτερα

⁶⁰ . Μας την έθεσαν σε συνομιλία μας ο Βασίλης Κλέντζερης και ο Ντίνος Γκαμάτος. Στον Βασίλη Κλέντζερη οφείλονται και πολλές πληροφορίες για τις δημοτικές εξελίξεις της μεταπολεμικής περιόδου. Ο ίδιος μας ενεχείρισε και έντυπο υλικό από παλιές εφημερίδες που εκδίδονταν στο παρελθόν στον Άγιο Δημήτριο (*Δημοτικόν Φως*, *Ελεύθερη Γνώμη*). Συνεπώς οι ευχαριστίες μας προς τον Βασίλη Κλέντζερη είναι πολλές και δικαιολογημένες.

γνωστό. Νέος, δραστήριος, ανήκων στον φιλελεύθερο πολιτικό χώρο. Στις εκλογές πλειοψήφισε ο συνδυασμός του Γ. Μπουκογιάννη, που είχε αντιπάλους τον απόστρατο στρατηγό Γ. Μπρούσαλη, τον Ι. Τρακάδα και τον Δρακάκη. Ο Μπουκογιάννης γίνεται δήμαρχος, ο Κ. Ζαχαριάς αντιδήμαρχος και ο Κλέντζερης πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου.

Η σύνθεση εκείνου του Δημοτικού Συμβουλίου ήταν η παρακάτω: Μπουκογιάννης, Κλέντζερης, Κ. Ζαχαριάς, Δ. Γεωργόπουλος, Π. Καϊμάκης, Κ. Σπηλιόπουλος, Γ. Τρακάδας, Σπ. Ντέλος, Αρ. Αλεξόπουλος, Γ. Βασιλόπουλος, Ι. Τρακάδας, Π. Κασιδόκωστας, Μιχ. Τράκας, Αν. Μαλτέζος, Νικ. Κάκαρης, Ι. Στρατηγός, Γ. Μπρούσαλης, Χρ. Τσορός, Π. Ταραμπίκος, Δ. Αλεβίζος.

Με το συγκεκριμένο δημοτικό συμβούλιο συνδέεται ένα κατά το μάλλον σημαντικό γεγονός που με ορισμένο τρόπο υποδεικνύει τις πολιτικές εντάσεις της εποχής. Η εκλογή των συμβούλων έγινε με το σύστημα της απλής αναλογικής, πράγμα που υποχρέωνε τον πλειοψηφίσαντα συνδυασμό του Μπουκογιάννη να συμφωνήσει με τα μειοψηφούντα σχήματα. Ο χώρος που κάλυπτε το ψηφοδέλτιο Μπρούσαλη θεωρούνταν πλησιέστερος πολιτικά προς την παράταξη του δημάρχου. Όμως οι συνεννοήσεις οδήγησαν στην ουσιαστική διάσπαση του σχήματος Μπρούσαλη. Ο τελευταίος είχε απαιτήσει να παραιτηθούν 4 σύμβουλοι της ΕΔΑ που είχαν εκλεγεί με την παράταξη Μπουκογιάννη, προκειμένου να προσχωρήσει στην πλειοψηφία. Όταν εύλογα δεν έγινε δεκτή η απαίτησή του, η παράταξη Μπρούσαλη διαλύθηκε. Δύο σύμβουλοι (μαζί και ο Μπρούσαλης) προσεταιρίστηκαν την παράταξη του Ι. Τρακάδα, ενώ οι δύο εναπομείναντες προσδέθηκαν στην πλειοψηφία του Μπουκογιάννη.

Αυτή η εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα τη συγκρότηση ενός συμβουλίου που το χαρακτήριζε η ρήξη. Με δεδομένο μάλιστα το ταραχώδες πολιτικό κλίμα στην Ελλάδα εκείνης της εποχής η αντιπαράθεση έγινε το κύριο χαρακτηριστικό των συνεδριάσεων. Ίσως για πρώτη φορά τόσο έντονα οι γενικότερες πολιτικές

συνθήκες έριξαν τη σκιά τους στον δήμο. Το χωριό του οποίου η Διοίκηση είχε κατεξοχήν τοπικιστικό χαρακτήρα, είχε πάψει πια να υπάρχει. Τη θέση του είχε πάρει μία αυξανόμενη πληθυσμιακά και επεκτεινόμενη χωροταξικά πόλη της οποίας η Διοίκηση συνδεόταν ευθέως με τη φυσιογνωμία των πολιτικών συγκυριών. Ο Ανένδοτος αγώνας, η άνοδος του Κέντρου, η Αποστασία, η πολιτική της Αριστεράς βρέθηκαν φυσικώς λόγω στο επίκεντρο των συνεδριάσεων και του Δήμου Αγίου Δημητρίου.

Για παράδειγμα το αίτημα για την αποφυλάκιση του αριστερού δήμαρχου Δάφνης Χρ. Μιχαλόπουλου, η υποστήριξη στον παραιτηθέντα πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου, η διαμαρτυρία για τις διώξεις εκλεγμένων αρχών των Δήμων της Αττικής, και άλλα ανάλογα ζητήματα απασχόλησαν δια μακρών εν μέσω εντάσεων και διαξιφισμών τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου⁶¹.

Η ασφαλτόστρωση, η επέκταση της υδροδότησης στην οδό Αναπαύσεως και στην οδό 25ης Μαρτίου (5ο πρόγραμμα), η αγορά 2 απορριματοφόρων, συνιστούν ορισμένα από τα έργα της δημοτικής αρχής στην πρώτη θητεία του Γ. Μπουκογιάννη.

Υπάρχει και μία αρκούντως ενδοαφέρουσα απόφαση που έλαβε ομόφωνα μάλιστα το Δημοτικό Συμβούλιο στη συνεδρίασή του της 18ης Απριλίου 1966. Αναφέρεται στην αστική συγκοινωνία του προαστίου. Η πρώτη παράμετρος που τίθεται είναι η απαίτηση να αναλάβει ο δήμος τη διενέργεια της αστικής συγκοινωνίας, ελπίζοντας στη βελτίωση των όρων διακίνησης του κοινού. Η δεύτερη παράμετρος είναι η πρόταση για τη δημιουργία πρόσθετης γραμμής με σκοπό την εξυπηρέτηση των κατοίκων των περιοχών Αγίου Βασιλείου και Σουλίου. Είναι δείγμα του ότι οι παράγοντες του Δήμου διέβλεπαν την αστική ανάπτυξη της περιοχής. Είναι γνωστό βεβαίως ότι η απόφαση του Δ.Σ. δεν έγινε

⁶¹ . Βλ. Σχετικά τις αποφάσεις του Δημ. Συμβουλίου με αριθμ και ημερομηνίες 38/9 Απρ. 1965, 108/12 Ιουλ. 1965, 110/1 Σεπ. 1965, 132/1 Σεπ. 1965.

δεκτή. Η τρίτη παράμετρος είναι η παράκληση να δοθούν 25 άδειες λεωφορείων σε Μπραχαμιώτες. Το έχουμε ήδη γράψει. Βρισκόμαστε στην εποχή που αρκετοί παλαιοί κάτοικοι, ομαδικά ως επιτραπεί η έκφραση, μετατρέπονται σε λεωφορειούχους.

Το έργο της δημαρχίας Μπουκογιάννη ανέκοψε η δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967. Το καθεστώς διόρισε ‘φιλικά’ της πρόσωπα στην τοπική αυτοδιοίκηση. Ο Άγιος Δημήτριος βρέθηκε σ’ όλη την επταετία με δήμαρχο τον Ιωάννη Τρακάδα και διορισμένο συμβούλιο. Ο Τρακάδας ήταν ένας έμπειρος στα δημοτικά παράγοντας, γηγενής Μπραχαμιώτης, συνεπώς ήταν γνώστης των προβλημάτων του Δήμου. Το τι έγινε, ή τι δεν έγινε επί των ημερών του το γνωρίζουμε καλά όσοι ζήσαμε στην πόλη εκείνη την περίοδο. Είναι η περίοδος της άναρχης και χωρίς προγραμματισμό δόμησης, της ανεπάρκειας των υποδομών. Θα ήταν άδικο όμως να επιρρίψει κανείς τις ευθύνες στο δήμαρχο και το συμβούλιο. Στο τέλος-τέλος η καταστροφή του οικιστικού περιβάλλοντος δεν ήταν καινούργια υπόθεση. Αντίθετα είχε ξεκινήσει στις αρχές του 1950 για να πάρει βέβαια την πιο δραματική ολοκλήρωσή της στα χρόνια της δικτατορίας. Από την άλλη πλευρά η χωροταξική αναρχία έγινε γενικό γνώρισμα ολόκληρης της Αττικής και των αστικών πόλεων της Ελλάδας την περίοδο της δικτατορίας. Και οι ευθύνες κύρια και πρωταρχικά πρέπει να αποδοθούν στο Δημόσιο και στην έλλειψη στοιχειώδους προγραμματισμένης χωροταξικής πολιτικής, αλλά και στην ανάπτυξη μιας ιδιότυπης κουλτούρας στον κόσμο που συνδέεται ευθέως με την ανάδειξη του ατομικού συμφέροντος σε βάρος του δημοσίου⁶², και την

⁶² . Σε επίρρωση του ισχυρισμού ότι η οικιστική αναρχία στη νεότερη Ελλάδα και βεβαίως και στο Μπραχάμι είναι σύμπτωμα μιας ορισμένης πολιτισμικής συναντίληψης ευρύτερων μαζών, επικαλούμαστε μία μεταγενέστερη αναφορά της εφημερίδας *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 1, Οκτώβριος 1975. Σε άρθρο με τίτλο “Το Σχέδιο Πόλεως δώρο άδωρο για πολλούς κατοίκους του Δήμου Αγίου Δημητρίου” αντιγράφουμε: “Μήπως υπάρχει η δυνατότητα, προσφεύγοντας ο Δήμος στο Συμβούλιο Επικρατείας να καταργηθεί η πρασιά, τουλάχιστον για τους δρόμους που δεν προβλέπει το εγκεκριμένο σχέδιο ρυμοτομίας; Αν ναι, επειδή οι περισσότεροι ιδιοκτήτες είναι φτωχοί βιοπαλαιστές, μεροκαματιάρηδες και επειδή η προσφυγή στο Ανώτατο Δικαστήριο απαιτεί σοβαρή δαπάνη, ο Δήμος θα πρέπει να αναλάβει την πρωτοβουλία

επιδίωξη για τη θεσμοθέτηση και νομιμοποίηση της αυθαίρετης ατομικής ιδιοκτησίας. Ήταν εύλογο τα περιορισμένα έργα υποδομής του Δήμου, (προέκταση λεωφ. Αγίου Δημητρίου, πλατείες, διάνοιξη δρόμων) να μην ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες του πληθυσμού που αύξανε με ταχύτατους ρυθμούς, πολύ περισσότερο βέβαια οι γοργόνες, τα παπάκια και οι λιμούλες που φύτρωναν παντού συγκροτώντας το πλαίσιο της επικρατούσας αισθητικής. Αλλά κι αυτό ακόμη ήταν σύμπτωμα της γενικότερης αισθητικής και του κιτς της δικτατορίας. Τέλος οι συχνές και επαναλαμβανόμενες παράτες υπέρ της χούντας ήταν απλώς το απαραίτητο συμπλήρωμα του σκηνικού.

Η επιστροφή στο ομαλό πολιτικό κλίμα, η μεταπολίτευση, επανέφερε στο προσκήνιο όσους είχαν μπει στο περιθώριο των δημοτικών πραγμάτων επί δικτατορίας. Η κυβέρνηση Καραμανλή διόρισε –μέχρι τη διενέργεια εκλογών- δικαστικούς επικεφαλής των δήμων, παρά την αντίθεση των κομμάτων αλλά και πολλών αιρετών αρχόντων. Στον Άγιο Δημήτριο τοποθετήθηκε ο πρωτοδίκης Σωκ. Λεκέας ως δημαρχεύων, ενώ επανήλθαν οι προ της δικτατορίας δημοτικοί σύμβουλοι.

Στις 30 Μαρτίου έγιναν οι πρώτες μεταπολιτευτικές δημοτικές εκλογές ανάμεσα σε πέντε παρατάξεις, που είχαν επικεφαλής τους Γ. Μπουκογιάννη, Μιχ. Τράκα, Κ. Ζαχαριά, Β. Μπρέγιαννη και Δ. Αλεβίζο⁶³. Ο Μπουκογιάννης υποστηριζόταν από τον χώρο της κεντροαριστεράς, ενώ ο Τράκας από τη συντηρητική παράταξη, που είχε θριαμβεύσει προηγουμένως στις βουλευτικές εκλογές. Ο θρίαμβος του συνδυασμού Μπουκογιάννη ήταν ομολογουμένως απρόβλεπτος, τουλάχιστον για τις διαστάσεις που πήρε. 61,5% έναντι μόλις 18,1% του βασικότερου αντιπάλου του ήταν πράγματι εντυπωσιακό. Ένα ακόμη

(εκτός από τις γενικές ενέργειες που κάνει για την κατάργηση τελείως της πρσαιάς”. Κι αυτά από μία εφημερίδα –ας μου επιτραπεί- που σε όλη τη διάρκεια του βίου της επέδειξε ευαισθησία και συνέπεια στο χειρισμό των τοπικών προβλημάτων.

⁶³. Τα των δημοτικών εκλογών μελετήσαμε μέσα από τις στήλες της τοπικής εφημερίδας *Δημοτικόν Φως* και συγκεκριμένα στα φύλλα 38 (Φεβρουάριος 1975), 39 (Μάρτιος) και 40 (έκτ. έκδ.).

χαρακτηριστικό είναι ότι οι εκπρόσωποι των παλαιών κατοίκων εξακολουθούσαν να πολιτεύονται με το συντηρητικό δημοτικό σχήμα. Να επισημανθεί η πρωτιά της Βασιλικής Βερυκάκη σε αριθμό σταυρών ανάμεσα σε όλους τους υποψήφιους. Ήταν –αποδείχθηκε αργότερα– μια καλή παρακαταθήκη για τη μελλοντική της εκλογή ως δημάρχου το 1982. Συνολικά όλοι οι εκλεγέντες ήταν: Από τη Δημοκρατική Δημοτική Ένωση (Μπουκογιάννης) Β. Βερυκάκη, Κ. Αλεβίζος, Β. Κλέντζερης, Γ. Κουρής, Ι. Καναβός, Ν. Μοσχόπουλος, Α. Παπδόπουλος, Δ. Τσέκερης. Α. Βράχας, Ι. Κουκουτσάκης, Χ. Διαμαντόπουλος, Δ. Γεωργόπουλος, Ε. Περάκης, Ε. Βασιλόγαμβρος, Α. Κόμης, Γ. Σαρρής και Κ. Σπηλιόπουλος. Από την Εθνική Δημοκρατική Κίνηση Νέων (Τράκας) Ν. Κάκαρης, Β. Στρατηγός, Ν. Καλογερόπουλος, Ν. Σαμαράς, Ι. Ευθυμίου, Ε. Λαμπρόπουλος και Χ. Αντωνιάδης.

Η νέα δημοτική αρχή είχε πολύ έργο μπροστά της. Οι ελλείψεις, το επισημίναμε, ήταν μεγάλες, κυρίως στα λεγόμενα έργα υποδομής, αυτά δηλαδή που τα χαρακτηρίζουμε απολύτως απαραίτητα για να βελτιώσουν στοιχειωδών το επίπεδο ζωής των κατοίκων. Ιδού πως περιέγραφαν την κατάσταση στην περιοχή τους κάτοικοι των οδών Γενναδίου και Σαχτούρη (Ασύρματος) στις αρχές του 1976: «Για μας το **πρώτο** είναι το νερό. Δεν έχουμε νερό. **Δεύτερο** είναι η αποχέτευση. **Τρίτο** είναι οι δρόμοι μας, και **τέταρτο** χώρος να παίζουν τα παιδιά»⁶⁴. Στη φράση ουσιαστικά περιγράφονται και ιεραρχούνται τα μείζονα προβλήματα ευρύτερων περιοχών στον Άγιο Δημήτριο,

Πράγματι στα 1975 δεν είχε λυθεί το ζήτημα της υδροδότησης των νέων συνοικιών (Ταξιάρχες, Ασύρματος, Κοψαχύλα, Μοναστήρι), των περιοχών δηλαδή στις οποίες είχε προσέλθει πληθυσμός στην τελευταία περίοδο. Πολλά σπίτια προμηθεύονταν ακόμη το νερό από βυτιοφόρα αυτοκίνητα⁶⁵. Για τη

⁶⁴ . *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 6, 31 Μαρ. 1976, σ. 5.

⁶⁵ . Βλ. Την ανάλογη επισημάνση στην *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 3, 31 Δεκεμβρίου 1975, σ. [6].

δυνατότητα επίλυσης του ζητήματος παραπέμπουμε στην επιστολή του δημάρχου Λεκέα, η οποία δημοσιεύτηκε στο *Δημοτικόν Φως*. Σύμφωνα με αυτήν η πλήρης υδροδότηση του Δήμου απαιτούσε συνολικές δαπάνες ύψους 37 εκατομ. Δραχμών, στον δε προϋπολογισμό το εγγεγραμμένο κονδύλιο ανερχόταν μόλις σε 3 εκατομ. δρχ. «δια την εκτέλεσιν μέρους του όλου έργου»⁶⁶. Φαίνεται ότι στην ύδρευση τα πήγε καλά η δημαρχία Μπουκογιάννη. Στον απολογισμό της πρώτης χρονιάς που έγινε στη συνεδρίαση του Δ.Σ. στις 2 Απριλίου 1976 πολλοί σύμβουλοι –και της αντιπολίτευσης συμπεριλαμβανομένων- τόνισαν τη θετική πορεία του έργου στον πρώτο χρόνο της δημοτικής αρχής⁶⁷.

Η υπαγωγή στο σχέδιο πόλης ορισμένων κατοικημένων ήδη συνοικιών ήταν το μεγαλύτερο ίσως πρόβλημα. Το Μεσονήσι-Άγιος Βασίλειος ήταν η πιο κραυγαλέα περίπτωση, κι αυτό γιατί χουντικό διάταγμα χαρακτήριζε την περιοχή 'ζώνη πρασίνου' τη στιγμή που πολλοί κάτοικοι διέθεταν άρτια και οικοδομήσιμα οικόπεδα ή είχαν ήδη οικοδομήσει κατοικίες. Ο παραλογισμός στο αποκορύφωμα! η Κοψαχύλα, ο Ασύρματος ανήκαν ασφαλώς σ' αυτές. Η ένταξη στο σχέδιο πόλης καθυστέρησε χαρακτηριστικά. Έπρεπε να περάσουν αρκετά χρόνια για να δοθεί κάποια λύση.

Τι να πει κανείς για τη συγκοινωνία! Ήταν κι αυτό ένα από τα μεγάλα προβλήματα της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου. Η επέκταση της υπάρχουσας γραμμής προς το Καλαμάκι δεν είχε συνοδευτεί με την αύξηση του αριθμού των λεωφορείων, με αποτέλεσμα να μην εξυπηρετείται παρά ελάχιστα ο Άγιος Δημήτριος. Η γραμμή που είχε λειτουργήσει από τη δεκαετία του 1950 συνδέοντας το τότε Μπραχάμι με το κέντρο της Αθήνας, είχε στην ουσία καταργηθεί⁶⁸. Η πόλη εξυπηρετούνταν πλέον από διερχόμενα λεωφορεία.

⁶⁶. *Δημοτικόν Φως*, αρ. 42, Ιούν. 1975, σ. 4.

⁶⁷. *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 7, 9 Μαΐου 1976, σ. 4.

⁶⁸. Υπάρχουν συχνές αναφορές στον τοπικό τύπο για το πρόβλημα της αστικής συγκοινωνίας. Ενδεικτικά μόνο αναφέρουμε το αφιέρωμα της *Ελεύθερης Γνώμης*, αρ. 5, 28 Φεβ. 1976, σ. 1 και 4. Προτείνεται η

Σημειώθηκαν σκηνές απερίγραπτες στη στάση της εκκλησίας ή της παλαιάς Αστυνομίας, με κορυφαίο γεγονός την ημέρα της 16ης Φεβρουαρίου 1976 όταν οι εκατοντάδες συγκεντρωμένοι αδηγμονούντες κάτοικοι σταμάτησαν το διερχόμενο λεωφορείο και δεν επέτρεπαν να συνεχίσει την πορεία του. Ορισμένοι ήταν τόσο εξαγριωμένοι ώστε επιχείρησαν να τουμπάρουν και να βάλουν φωτιά στο λεωφορείο. Όλο το δημοτικό συμβούλιο βρέθηκε στα γεγονότα, ανήμπορο στην ουσία να αντιμετωπίσει την κατάσταση. Σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 18 Φεβρουαρίου υπήρξαν συγκεκριμένες προτάσεις προς το αρμόδιο υπουργείο, όμως η απάντηση του τελευταίου ήταν σκέτη απογοήτευση⁶⁹. Ωστόσο το δράμα δεν είχε ολοκληρωθεί. Πέρασε αρκετός καιρός και το συγκοινωνιακό παρέμενε ένα κορυφαίο πρόβλημα για την περιοχή.

Ακολούθησε και δεύτερη θητεία του δήμαρχου Μπουκογιάννη, μετά ήρθε η Κική Βερυκάκη, αργότερα ο Παντελής Ειρηνάκης, σημερινός δήμαρχος. Αλλά εμείς εδώ δεν θα επεκταθούμε στα πεπραγμένα τους. Γιατί τότε η ιστορία κινδυνεύει να καταστεί τρέχουσα πολιτική, κι αυτό δεν είναι στις προθέσεις μας. Σημασία έχει να τιμήσουμε την παρουσία **όλων ανεξαιρέτως** των εκλεγμένων δημοτικών παραγόντων της πολύχρονης ιστορίας του Αγίου Δημητρίου, από την παρέα του μπαρμπα-Τάσου Μαλτέζου ως το συμβούλιο που λειτουργεί σήμερα υπό τη δημαρχία του Παντελή Ειρηνάκη. Είναι σίγουρο ότι υπηρέτησαν τον τόπο, αυτή τουλάχιστον ήταν η πρόθεσή τους. Τους τίμησε ο κόσμος με την ψήφο τους, κι αυτή είναι η σπουδαιότερη τιμή στους δημοκρατικούς θεσμούς, όπως είναι και η τοπική αυτοδιοίκηση.

δημοτικοποίηση των αστικών λεωφορείων. Ήταν μία ευρέως αποδεκτή πρόταση εκείνο τον καιρό την οποία πρόβαλαν οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης. Αλλά και κόμματα της κεντροαριστεράς.

⁶⁹. Βλ. Τα αιτήματα του Δήμου στην *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 5, 28 Φεβ. 1976, σ. 4 και την απάντηση του υπουργείου Συγκοινωνιών στην *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 6, 31 Μαρ. 1976, σ. 1

ΧΩΡΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΗΣ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΑΝΑΣΤΡΟΦΗ

Η Πλατεία, έτσι συνηθίσαμε να την αποκαλούμε, ήταν μέχρι τα πρόσφατα χρόνια ο πόλος έλξης για νέους και ηλικιωμένους. Τα καφενεία γύρω-γύρω από την εκκλησία ήταν οι χώροι κοινωνικής συνάθροισης. Πέρασαν από πολλούς ιδιοκτήτες, μάζευαν κόσμο όλων των ηλικιών και όλων των επιπέδων μόρφωσης. Φοιτητές, καθηγητές, δίπλα σε εργαζόμενους, υπαλλήλους, μεοκαματιάρηδες. Γνωστές φυσιογνωμίες σε παλαιότερους και νεότερους, άνθρωποι που έμειναν γνωστοί με τα παρωνύμιά τους, τα παρατσούκλια τους. Χωρίς παρεξήγηση, χωρίς κοροϊδευτικό περιεχόμενο, γυρνούσαν το κεφάλι τους μόνο αν τους φώναζες με το παρωνύμιο, πολύ σπανιότερα αν τους αποκαλούσες με τα μικρά τους ονόματα.

Η πλατεία και ο κόσμος της με την ιδιότυπη και ηγεμονική παρουσία στα δημόσια πράγματα της πόλης. Η πλατεία, αυτός ο τόσο περιορισμένος χωροταξικά χώρος, ήταν ο καταλύτης της κοινωνικής ζωής στο Μπραχάμι. Η επιτυχία ενός εγχειρήματος στο αθλητικό, στο πολιτικό, στο δημοτικό επίπεδο κρινόταν από την αποδοχή του κόσμου της πλατείας. Εδώ εξυφαίνονταν οι θεμιτοί και αθέμιτοι πολιτικοί ανταγωνισμοί, εδώ 'έβγαιναν' οι δήμαρχοι και οι σύμβουλοι, εδώ 'άλλαζαν' οι προπονητές του ΠΑΟ, εδώ στήνονταν πλάκες. Εδώ η αποθέωση και η αποδοκιμασία, εδώ η διακωμώδηση και η μελαγχολία. Θυμάμαι ακόμη τον δήμαρχο Μπουκογιάννη να περιφέρεται στα καφενεία επιδεικνύοντας ότι κατάφερε να πείσει τον Στράτο (υπουργό Δημοσίων Έργων στην κυβέρνηση Καραμανλή του 1974) για κάποιο έργο του δήμου. Θυμάμαι ακόμη τις ατάκες του –συνήθως πετυχημένες και πάντοτε ειρωνικές για αντιπάλους- που έκαναν τον γύρο της πλατείας σε ελάχιστο χρόνο. Θυμάμαι την απήχηση της *Ελεύθερης*

Γνώμης του Μάκη Παπούλια, που η κυκλοφορία της προκαλούσε άπειρες συζητήσεις και σχόλια. Θυμάμαι τις συζητήσεις στο κουρείο του Βερέκου για κυφορούμενα δημοτικά σχήματα στις επερχόμενες εκλογές. Θυμάμαι τους λεκτικούς διαξιφισμούς στο καφενείο του Λεφάκη αν ήταν ΚΚΕ εξωτερικού ή σκέτο. Θυμάμαι την απαίτηση των θαμώνων του καφενείου Σαΐνη να απομακρυνθεί ο προπονητής Λουκανίδης. Ότι τα 'πήρε' ο τάδε τερματοφύλακας και άλλα συναφή. Θυμάμαι ακόμη να απονέμονται παρωνύμια από ευφάνταστους ανθρώπους των καφενείων της πλατείας: Στον Μαρίνο, στον Ογλού, στον Δεσπότη, στον Βουρδούλακα, στον Γιάννη τον Χότζα, στον Χάρο, στον Μυτζήθρα, στον Τσουλαφά, στον Μπούρδα, στον Άκωλο, στον Τάμππα-τούμπα, στον Τζόβα, στον Σούρα, στον Κολαράκια, στον Τσόντα, στον Τσετσέ. όλοι τους –χωρίς να με παρεξηγήσουν κι εμένα- δημιούργησαν τον μύθο της πλατείας. Θυμάμαι το πρώτο σουβλάκι που έφαγα στη ζωή μου καμωμένο από τα χέρια του μπαρμπα-Βαγγέλη, θυμάμαι τη ζήλεια, εμένα του ανίδεου και ατζαμή, παρατηρώντας τις μονομαχίες των άσων του μπιλιάρδου στα σφαιριστήρια του μπαρμπα-Τάσου.

Η πλατεία είχε τους κανόνες της. Όφειλες να τους αντιληφθείς μόνος σου, αυτές ήταν οι εξετάσεις σου άλλωστε. Να μεθέξεις με σεβασμό στις παρέες, να δεισδύσεις χωρίς εξυπνακισμούς και φιοριτούρες, γιατί εύκολα γινόσουν περίγελως, να συμμετάσχεις έχοντας επίγνωση μέτρου στη γνώμη και στη γνώση.

Φιγούρες γνωστές κι αγαπημένες, όλες μαζί συνάδοντας στο σχηματισμό του κόσμου της πλατείας. ζώντας και μη σήμερα, συνέβαλαν χωρίς να το έχουν συνείδηση οι ίδιοι ίσως, στη συγκρότηση αυτού που οι ιστορικοί λένε **συλλογική ταυτότητα της τοπικής κοινωνίας**.

Τα προπολεμικά καφενεία ήταν: της κυρα-Δέσποινας (Κάζαγλη) το παλιότερο. Συγκέντρωνε του πιο ηλικιωμένους κατοίκους, εκείνους που είχαν γηγενή

προέλευση. Πρέφα, συζήτηση για δουλειές και την επικαιρότητα. Της κυρα-Κατίνας της Νιάρχαινας, που μάζευε περισσότερο τη νεολαία. Μετά τον πόλεμο προστέθηκε το καφενείο του Καλασαρύνη και του Βασίλη Μαγγίνα. Οι ιδιοκτήτες άλλαζαν συχνά. Ο Χριστοφιδέλης, ο Σαΐνης (ποδοσφαιριστής του ΠΑΟ), ο Λεφάκης, ο Περράκης, ο Καραμούζης ήρθαν να προστεθούν σε μία μακριά λίστα ανθρώπων που συνέδεσαν την οικονομική τους επιβίωση με τους χώρους συνάθροισης της πλατείας.

Εύλογη αν και αδιαφανής και υποβόσκουσα η αντίθεση δύο κόσμων. Από τη μία η πλατεία και ο κόσμος της, ελευθεριάζων μέσα σε θορυβώδεις εκδηλώσεις ως επί το πολύ. Από την άλλη η εκκλησία, ο Άγιος Δημήτριος, με την κυριαρχική παρουσία στη συνοικία, κόσμος δογματικά συντηρητικός, προσηλωμένος με ευλάβεια στην εκτέλεση των θρησκευτικών του καθηκόντων.

Ήδη από το 1948 η συνύπαρξη των δύο κόσμων ήταν κατά φυσιολογικό τρόπο προβληματική. «Το Εκκλ. Συμβούλιον κατόπιν των πολλών παρεκτροπών αίτινες παρατηρούνται εκ μέρους των καθημένων τοις καφενείοις τοις κειμένοις έναντι του Ιερ. Ναού ημών και άτινα προς ωφέλειάν των επεκτείνουν τα καθίσματά των και εις τα πεζοδρόμια του περιβόλου του Ι. Ναού μη σεβομένων τους Ιερούς κανόνας ...»⁷⁰

Κι αργότερα δεν ήταν λίγες οι φορές που στη διάρκεια του διπλού στον μικρό χώρο της πλακόστρωτης πλατείας η μπάλα του ποδοσφαίρου από το πόδι του Καλούμπα κτυπούσε με πάταγο στη βόρεια πλευρά, την ώρα που στο εσωτερικό ψάλλονταν οι Θρήνοι της Μεγάλης Εβδομάδος. Τη λύση –προσωρινά μόνο- την έδινε η 'Ασπρούλα', το 100 της Αστυνομίας, πάντοτε και δίκαια εννοείται υπέρ της Εκκλησίας.

⁷⁰ . Ιστορικό Αρχείο Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου, *Πρακτικά Εκκλησιαστικού Συμβουλίου*, αριθ. 192, πρακτικό με ημερομ. 10 Οκτ. 1948.

Οι ταβέρνες

Οι ταβέρνες ήταν προσφιλείς χώροι στους παλιούς κατοίκους. Κι αυτό ήταν επόμενο. Αποκαμωμένοι από τη σκληρή δουλειά στους αγρούς και στις μεταφορές έβρισκαν καταφύγιο στην κοινωνική συναναστροφή, στη γνώριμη όσο και σταθερή παρέα της ταβέρνας. Η ταβέρνα του Γ, Μπέτση στη θέση του σημερινού φούρνου του Ανδρέα Μαλτέζου, ήταν μάλλον η παλαιότερη στο Μπραχάμι. Η θέση της σε κεντρικό σημείο του χωριού την έκανε ελκυστική για πολλούς κατοίκους. Ήταν περισσότερο για τους βαρελόφρονες λάτρεις του κρασιού. Καλό κρασί και λίγο κοκκινιστό για συνοδεία, όχι για να σβήσεις την πείνα σου, έπρεπε νάχεις φάει στο σπίτι. Η ταβέρνα του αδελφού του Θανάση Μπέτση (Αγίου Δημητρίου και Ερατοσθένους, όπου σήμερα βρίσκεται καφενείο) διέγραψε ωραία ιστορία διασκεδάσεων και γλεντιών. Συνέβαλαν οι μεζέδες, ο ωραίος κήπος με τα δέντρα και την πίστα για χορό, αλλά και οι φίρμες β' έστω διαλογής που έφερνε ο ιδιοκτήτης προς τέρψη των Μπραχαμιωτών.

Το κουτούκι του μπαρμπα-Αντρέα Γκαμώτου, τα 'Τσίλικά Άλογα' –τι ωραίος τίτλος αλήθεια- στην οδό Θουκυδίδου και Απ. Παύλου. Σπεσιαλιτέ οι πατσούλες γιαχνί και η γαρδούμπα, αλλά και με άφθονο κρασί, τόσο που απαγορευόταν το νερό στους θαμώνες.

Καλές ταβέρνες έφτιαξε και ο Λουκάς. Στη Μουριά που έφερνε και όργανα, ο Νίκος Νιάρχος μας είπε μάλιστα ότι είχε φέρει και τον Βαμβακάρη με ορχήστρα. Μετά συνέχισε τη δραστηριότητά του στους Τράχωνες, αλλά κι εκεί οι θαμώνες ήταν σχεδόν αποκλειστικά Μπραχαμιώτες. Η «Σαγιονάρα», προφανώς ο τίτλος ήταν επηρεασμένος από την ομώνυμη επιτυχία του Μάρλον Μπράντο στον κινηματογράφο, των αδελφών Λουδάρου, καλή ταβέρνα πίσω από το Νεκροταφείο. Του Μητσάκου στην οδό Ρήγα Φεραίου, υπόγειο με καλό κρασί και φήμη σε καλά γλέντια. Του Ποθητού στη σημερινή Αλκινόου, εκεί που σήμερα βρίσκεται το ΙΚΑ. Για καλό κρασί θα πήγαινες στον μπαρμπα-Νίκο τον Μαλτέζο

(στο ρέμα, στην αρχή της οδού Αιγαίου) που στα χρόνια της δικτατορίας έβαλε και τραπέζια για λίγο κόσμο. Φίνος λογοπλάστης και απύθμενος βλάσφημος μάζεψε ωραίες φυσιογνωμίες που τρωγόπιναν και γλεντούσαν στους ήχους του τζουκ-μποξ.

Κοντά στους Καλογήρους με θαμώνες από το βόρειο Μπραχάμι λειτουργούσε και η ταβέρνα του μπαρμπα-Σταύρου Δαγρέ. Ήδη από τη δεκαετία του 1940 είχε καλή φήμη και μάζευε ήσυχο κόσμο. Τα πολλά βαρέλια γεμάτα κρασί ήταν μόνιμο ντεκόρ του μαγαζιού.

Η δόξα του κινηματογράφου

Οι λαϊκές μάζες που επέδραμαν στο Μπραχάμι βίωναν το κλίμα της εποχής. Κι αυτό δεν ήταν άλλο από τις πλημμυρισμένες με κόσμο κινηματογραφικές αίθουσες και την παρακολούθηση ελληνικών και ξένων ταινιών. Έχει γραφτεί εύστοχα πως ο κινηματογράφος στη δεκαετία του '50 και του '60 παίζει το ρόλο της αποκατάστασης της ψυχικής υγείας στην τραυματισμένη από τους πολέμους ψυχοσύνθεση της δεκαετίας του 1940. Πολύ απλά ο κόσμος θέλει να γελάσει, να διασκεδάσει. Ο κινηματογράφος, όπως και το γήπεδο, θα αποβούν τα φθηνά λαϊκά θεάματα, που θα προκαλέσουν άφθονη συγκίνηση και έντονα συναισθήματα. Το Μπραχάμι εύλογα προσχώρησε σ' αυτή την υπόθεση. Οι παιδικές και εφηβικές μνήμες είναι γεμάτες σινεμά, είναι εικόνες από το ΑΤΤΙΚΟΝ, από τον ΑΣΤΕΡΑ, την ΗΡΑ, τη ΛΟΥΛΑ, τη ΜΠΕΛΑ, από την ΑΤΛΑΝΤΙΔΑ ακόμη, τη ΝΑΝΑ και το ΜΕΤΡΟΠΟΛΙΤΑΝ.

Στο Μπραχάμι οι Καραμπαμπαίοι 'υπάκουοι' στα μηνύματα του καιρού τους, θα ανταποκριθούν το 1957 φτιάχνοντας τον πρώτο κινηματογράφο, θερινό στην αρχική φάση, στο κτήμα τους, στη μάντρα οικοδομών που είχαν επί της οδού Αγίου Δημητρίου. Τον ονόμασαν Αχίλλειον και μετέπειτα **Αττικόν**, όπως το

θυμούνται οι παλαιότεροι. Πρόκειται βεβαίως για την αίθουσα που στεγάζει σήμερα το Ακρωτήρι, κέντρο λαϊκού τραγουδιού.

Την ευθύνη του κινηματογράφου αναλαμβάνει ο βενιαμίν της οικογένειας Δημήτρης Καραμπάμπας. Οι γνώσεις του γύρω από το αντικείμενο περιορίζονται σε εκείνες ενός γνήσιου κινηματογραφόφιλου της εποχής. Ο ίδιος πήγαινε τακτικά στην Αθηναΐδα (χειμερινό), στη Νανά (καλοκαιρινό). Παρακολουθούσε την κριτική παρουσίαση των ταινιών στις εφημερίδες, ήξερε την πρόσφατη κινηματογραφική παραγωγή, αλλά και τι παιζόταν στις αίθουσες. Ευκαιρία λοιπόν, να μεταλλάξει το χόμπυ σε επάγγελμα.

Το καλοκαιρινό Αττικόν παίζει ταινίες με 5,5 δραχμές εισιτήριο. Τις Τετάρτες όμως επιφυλάσσει εκπλήξεις στην αυξανόμενη πληθυσμιακά κοινωνία του Μπραχαμίου. Μετακαλεί καλλιτέχνες που παρουσιάζονται μπροστά στο διψασμένο για διασκέδαση κοινό. Λαϊκοί τραγουδιστές με τις ορχήστρες τους (Ζαγοραίος, Περπινιάδης), κωμικοί ηθοποιοί (Σταυρίδης, Αγκόπ, Ζανίνο) σε θεατρικά νούμερα από σκηνές επιθεώρησης των αθηναϊκών θιάσων, αποτελούν συχνούς επισκέπτες του Αττικόν. Ο κόσμος ανταποκρίνεται, η αίθουσα είναι σχεδόν πάντοτε γεμάτη και το εισιτήριο είναι φθηνό. Οι Καραμπάμπαίοι γνωρίζουν καλά πού απαυθύνονται επιχειρηματικά.

Τα κέρδη είναι υψηλά, επόμενο είναι λοιπόν με την είσοδο στη δεκαετία του 1960 να αποφασίσουν ουσιαστικές βελτιωτικές παρεμβάσεις στην κινηματογραφική επιχείρηση. Αγοράζουν μηχανή από τον κινηματογράφο Αθηνά και το 1962 διαμορφώνουν τον ίδιο χώρο σε χειμερινή αίθουσα. Το Αττικόν δεν θα πάψει μέχρι την ημέρα που σταμάτησε να λειτουργεί ως κινηματογράφος, να έχει λαϊκό χαρακτήρα. Η εξωτερική αισθητική, η εσωτερική διακόσμηση, η σκηνή, ακόμη κι αυτή η απόδοση των μηχανημάτων προσέδιδαν ανέκαθεν λαϊκό περιεχόμενο, σαν τις ταινίες που κατά χιλιάδες πρόβαλε στους θεατές Μπραχαμιώτες, έργα που απευθύνονταν ως επί το πολύ στο πλατύ κοινό του δήμου. Ο Ξανθόπουλος,

η Χριστίνα Σύλβα, ο Ορέστης Μακρής στη δραματική του εκδοχή, θυμάμαι ακόμη και την Ελένη Ζαφειρίου, μάνα ξεχωριστή. Ο πόνος τους πλημμύριζε το Αττικόν, άγγιζε την ψυχή μας. Εκεί είδαμε και πολύ Βέγγο, να τρέχει αδιάκοπα και να μας αγχώνει!

Ο κινηματογράφος **Αστήρ** κατασκευάστηκε το 1955 από τον Αντώνη Καραμπάμπα. Χειμερινή αίθουσα υψηλού κόστους, ποιοτική αισθητική, άριστο αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα, αυτός ήταν ο Αστέρας. Στην επιχείρηση ενεπλάκη φυσιολογικά ο γαμπρός της οικογένειας Τάσος Μαρκεζίνης, που ανέλαβε υπεύθυνος του προγράμματος. Μηχανικός ο Νίκος Μαρκεζίνης (με τον οποίο συνομιλήσαμε), αδελφός του Τάσου. Ο τελευταίος επιφορτίσθηκε αφενός με την επιλογή και εξασφάλιση των ταινιών από τα μεγάλα γραφεία διανομής (Σκούρας, Φίνος, Δαμασκηνός-Μιχαηλίδης) και αφετέρου με τη διαμόρφωση του συνολικού θεάματος που πρόσφερε ο Αστέρας.

Έτσι τα κυριακάτικα πρωινά μας γέμισε τις ώρες μας με *Μασίστα*, *Ταρζάν*, *Ηρακλή*, *Τάρας Μπούλμπα*, *Σπάρτακος* κλπ. Στηβ Ρηβς, Γκόρντον Σκοτ, Γιουλ Μπρίνερ, Κερκ Ντάγκλας και πάει λέγοντας. Μουσικά έργα του Έλβις Πρίσλεϋ να λικνίζεται και να τραγουδάει ροκ εν ρολ. Ποιος δεν θυμάται ωστόσο τα συγκροτήματα στην τεράστια σκηνή του Αστέρα; Οι Hooks, ο Παπακωνσταντίνου σε ήχους διαφορετικούς και άλλοι πολλοί μας μύησαν στο θαυμάσιο κόσμο της ροκ-ποπ μουσικής, τότε που τα πικ-απ ήταν είδος εν ανεπαρκεία και στο μοναδικό ραδιόφωνο του σπιτιού κουμάντο έκανε αποκλειστικά ο πατέρας.

Το 1961 ξεκίνησαν οι προβολές του καλοκαιρινού Αστέρα στην ταράτσα του κτιρίου. Τα διερχόμενα αυτοκίνητα στην Αγίου Δημητρίου ήταν τόσο λίγα, που καν δεν ενοχλούσαν τον θεατή στην παρακολούθηση της ταινίας. Έγχρωμες ταινίες με πολύ φως, γελαστά χαρούμενα πρόσωπα, λαμπερά μάτια και μπριγιόλ στα μαλλιά. Τέτοιοι ήταν οι πρωταγωνιστές που απολαμβάναμε στον καλοκαιρινό

Αστέρα, παλεύοντας να τους καταχωρίσουμε στη μνήμη μας, μήπως και μπορέσουμε να τους αντιγράψουμε στην καθημερινότητά μας.

Στο Αττικόν πήγαμε πιτσιρικάδες. Επόμενο ήταν. Με τη μάνα και τον πατέρα μαζί, ο θεσμός της οικογένειας. Ο Αστέρας σήμαινε αυτονομηση, ενηλικίωση. Μία απόσταση 50 μέτρων σηματοδοτούσε τη φάση ωρίμανσής μας, ισοδυναμούσε με μετάβαση. Από τον Ξανθόπουλο στον Κούρκουλο, από τη δακρύβρεχτη Ναργκίς στο φιλμ νουάρ και τον Υβ Μοντάν.

Και στους δύο κινηματογράφους οι ουρές έφταναν δεκάδες μέτρα. Η ορθοστασία ήταν μόνιμο φαινόμενο, ιδιαίτερα τις Κυριακές τα βράδια. Όχι μόνο στον Αστέρα και στο Αττικόν. Και στη Λούλα⁷¹ ακόμη. Η πορεία όλων των κινηματογράφων της πόλης υπήρξε κοινή. Σούπερ-μάρκετ, πολυκατοικίες, ιδού η εξέλιξη. Τους έκοψε τα πόδια η άτιμη η τηλεόραση, τότε δηλαδή που εμείς χάσαμε την κοινωνικότητα της επαφής που σου επιτρέπει η κινηματογραφική αίθουσα και κλειστήκαμε στα σπίτια μας, ζωσμένοι τη μοναξιά μας μπροστά σε τρίτους.

Οι Σύλλογοι

Η προϊστορία των πολιτιστικών συλλόγων μάλλον εγκαινιάστηκε με την ίδρυση του Προσκοπικού Συνδέσμου το 1952. Ο πρόεδρος της Κοινότητας Χρήστος Τρακάδας βοήθησε τον Πέτρο Σαρτζή, έναν ακάματο υπάλληλο του κοινοτικού γραφείου, που μπήκε επικεφαλής μιας παρέας δημοτών, που δραστηριοποιήθηκαν στις εκδηλώσεις του Προσκοπικού Συνδέσμου. Την αποτελούσαν μεταξύ άλλων ο Γιώργος Τζανέτος, ο Δημήτριος Σκούρτης, ο Θεοδόσιος Παπαδόπουλος, η Ζωζώ Σεβροπούλου και οι δάσκαλοι Τσακόγιαννης και Μυρισιώτης.

⁷¹ . Η Λούλα λειτούργησε σαν χειμερινός κινηματογράφος μέχρι το 1975. Τον Ιούλιο του 1976 είχε πλέον μεταραπεί σε χώρο που στέγαζε σούπερ-μάρκετ.

Το 1966 η ομάδα που αποτελούσε την ψυχή του Προσκοπικού Συνδέσμου προχώρησε στην ίδρυση της Πνευματικής Στέγης. Ήταν ένα πολιτιστικό κατόρθωμα για τα δεδομένα της εποχής στην πόλη. Με διαλέξεις σε θέματα λογοτεχνίας, με ποιητικές βραδιές, με θεατρικές εκδηλώσεις, η Πνευματική Στέγη έγινε χώρος αναφοράς για την πολιτιστική ζωή της συνοικίας. Η αίθουσα λειτουργούσε ως εντευκτήριο, καθένας μπορούσε να περάσει την ώρα του συζητώντας, διαβάζοντας, παίζοντας επιτραπέζια παιχνίδια.

Χρήσιμη στάθηκε η ίδρυση του τμήματος βιβλιοθήκης, εκατοντάδες βιβλία που υπομονετικά συγκέντρωσε ο Πέτρος Σαρτζής στο χώρο της Στέγης. Ιδιαίτερα την εποχή της δικτατορίας τότε που ο πνευματικός πολιτισμός των κρατούντων ήταν απέραντο κιτς και κακογουσιά, η Πνευματική Στέγη αθόρυβα αλλά άκρως αποτελεσματικά συνέβαλε στην ανάπτυξη δημιουργικής πολιτιστικής δραστηριότητας στη συνοικία.

Τις σχέσεις μεταξύ των μελών και φίλων της Πνευματικής Στέγης προώθησαν σημαντικά και οι εκδρομές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Πολλοί κάτοικοι του Αγίου Δημητρίου γνώρισαν ξένους πολιτισμούς, αλλά και τη φυσιογνωμία πολλών περιοχών στην Ελλάδα με ξεχωριστές τοπικές ιδιαιτερότητες, μέσα από τις εκδρομές της Στέγης.

Το θεατρικό τμήμα που δημιούργησε η Πνευματική Στέγη και λειτούργησε στην αίθουσα του Δήμου, ήταν η πρώτη σοβαρή θεατρική προσπάθεια που εκδηλώθηκε στην πόλη, πολύ πριν από τη σημερινή δραστηριότητα που αναπτύσσει η θεατρική ομάδα του Πνευματικού κέντρου του Δήμου. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι η Στέγη λειτουργεί μέχρι σήμερα με ελαφρά παραλλαγή στο όνομα. Με την επωνυμία Πολιτιστική Στέγη και ψυχή τον αγέραστο Πέτρο Σαρτζή, ο σύλλογος εξακολουθεί να προσφέρει πολλά στον τομέα του πολιτισμού στους ανθρώπους της συνοικίας.

Ο Εκπολιτιστικός Σύλλογος Νέων

Η κατάκτηση των μεταπολιτευτικών χρόνων ήταν ο Εκπολιτιστικός Σύλλογος Νέων. Του αξίζει η μνεία κι όχι άδικα. Σε μια εποχή που περίσσευε ο κομματισμός και ο φανατισμός των πολιτικών παθών κάμποσοι νεαροί, γνώριμοι από τα χρόνια του Γυμνασίου, προχώρησαν στην ίδρυση του Συλλόγου. Τα γραφεία του κοντά στην οδό Παπάγου στο ύψος του Αρίωνα, αυτά κι αν ήταν χώρος κοινωνικής συνάθροισης. Συζητήσεις, κεράσματα, παρέες, ενθουσιασμός για δημιουργική, ανιδιοτελή προσφορά. Υποδειγματικές εκλογές, απουσία φατριασμού και αποθέωση της συλλογικότητας. Αυτός ήταν ο ΕΣΥΝ. Τι να πρωτοθυμηθεί κανείς από δημόσιες εκδηλώσεις. Νταλάρας, Αλεξίου, Λιζέττα Νικολάου, όλο το πρόγραμμα της μπουάτ «Διαγώνιος». Λίγο μετά ο Σαββόπουλος με τους φίλους μας τους Κατσιμιχαίους, τον Νίκο Παπάζογλου, τον Ηλία Λιούγκο, τον Μπουλά κι άλλους έφεραν τους «Αχαρνής». Δωρεάν μουσική μπροστά σε χιλιάδες κόσμου, και τους τότε χωροφύλακες να παραφυλάνε μην «διαστρέψεις τα εθνικά ήθη της νεολαίας». Από διαλέξεις η Έλλη Αλεξίου, ένας λογοτεχνικός μύθος εκείνης της εποχής, η Πόπη Αλκουλή που είχε γυρίσει τις «Γυναίκες», το πρώτο φεμινιστικό φιλμ στον ελληνικό κινηματογράφο, ο Νίκος Ζακόπουλος κι άλλοι πολλοί. Δημιουργήθηκαν μουσικά συγκροτήματα, πολλά παιδιά έκαναν καριέρα μουσικού στη συνέχεια.

Διαμορφώθηκαν ισχυρές φιλίες στην αίθουσα του ΕΣΥΝ. Αργότερα έγιναν και γάμοι ανάμεσα σε μέλη που γνωρίστηκαν εκεί, αυτό κι αν αποδεικνύει πόσο καλά τα πήγε ο ΕΣΥΝ σαν χώρος κοινωνικής συναναστροφής. Ήταν επόμενο να πάρει την κατιούσα στη συνέχεια. Δεν ήταν και το μόνο πράγμα στη ζωή μας άλλωστε που παρήκμασε. Άφησε όμως τα ίχνη του ο ΕΣΥΝ. Είναι αυτοί, οι λίγο πάνω-λίγο κάτω συνομήλικοί μου, που αγκαλιαζόμαστε σαν μικρά παιδιά, όταν συναντιόμαστε στους δρόμους της μικρής μας πόλης.

ΑΘΛΗΤΙΚΑ

Η ιστορία του Μπραχαμίου και του Αγίου Δημητρίου στη συνέχεια στο αθλητικό επίπεδο έχει συνταυτισθεί με το ποδόσφαιρο. Στην αρχή ήταν ο ΑΡΗΣ, προπολεμικά δηλαδή, αφού δημιουργήθηκε το 1928⁷², με χρώματα πράσινο και άσπρο και σήμα το στάχυ. Το σύμβολο αν μη τι άλλο υπογράμμιζε την αγροτική φυσιογνωμία του Μπραχαμίου εκείνη την περίοδο.

Για την οργάνωση και τις αθλητικές του επιτυχίες πάλευαν ο Δημήτρης Τριανταφύλλου, με το παρατσούκλι Ζαμόρας, ευρέως γνωστός για τις ικανότητές του στη θέση του τερματοφύλακα, οπότε δίκαια του αποδόθηκε το όνομα του θρυλικού ισπανού τερματοφύλακα Ζαμόρα. Μαζί ήταν ο Αλέκος Στριγγάρης, ο Νότης Τζανέτος, ο Σωτήρης Μούρτος, αλλά και ο κουρέας Βασίλης Βερέκος. Το κουρείο του στη στοά της κεντρικής πλατείας του Αγίου Δημητρίου έγινε κέντρο πολιτικών και αθλητικών διεργασιών στην πόλη.

Γήπεδο; Όρεξη να έχεις για μπάλα. Άλλωστε η ομάδα δεν έπαιζε επίσημους αγώνες, η αγωνιστική της δραστηριότητα περιοριζόταν στα φιλικά παιχνίδια. Οι αλάνες περίσσευαν και οι εγκαταστάσεις δεν απαιτούσαν υψηλές δαπάνες. Καδρόνια για δοκάρια, ασβέστης για τις γραμμές, και αργότερα σχοινάκι για το διαχωρισμό του γηπέδου από τους θεατές. Τα γήπεδα που χρησιμοποιήθηκαν από τον ΑΡΗ ήταν πολλά και αυτό οφείλεται στην γρήγορη ανοικοδόμηση. Με άλλα λόγια όταν ο ιδιοκτήτης του κτήματος αποφάσιζε να το αξιοποιήσει ο σύλλογος όφειλε να μεταφέρει τις δραστηριότητές του σε άλλο χώρο. Ο ΑΡΗΣ φέρεται να χρησιμοποίησε σαν γήπεδο τις περιοχές πίσω από το Α' Δημοτικό σχολείο (Τατάκη), το χώρο που σήμερα είναι η παιδική χαρά στις οδούς Λ.

⁷² . Δεν είναι τυχαία η ίδρυση του Άρη αυτή την περίοδο. Τα περισσότερα ποδοσφαιρικά σωματεία στις ελληνικές πόλεις δημιουργήθηκαν την πρώτη δεκαετία του μεσοπολέμου. Την ανάλυση βλ. στο Β. Καρδάσης, *Κατάλογος Ιστορικού Αρχείου Ολυμπιακού Πειραιώς*, δοκιμές, Αθήνα 1997, σ. 11-17.

Ακρίτα και Μύρωνος, τον χώρο του θερινού κινηματογράφου ΑΡΙΩΝ (Παπάγου), στην οδό Θουκυδίδου στο ξυλάδικο των αδελφών Στρατηγού.

Ο ποδοσφαιρικός ρουχισμός ήταν προϋπόθεση για τη λειτουργία του συλλόγου. Στην προπολεμική περίοδο ήταν λίγο πρόχειρος, ανεπιτήδευτος, περισσότερη σημασία είχε να τηρούνται τα βασικά χρώματα. Οι ποδοσφαιριστές είχαν την ευθύνη να συντηρούν την εμφάνιση, η οποία ουσιαστικά ήταν δανεισμένη από τη Διοίκηση. Αυτό σήμαινε ότι οι μανάδες των παικτών έπλαιναν, μαντάριζαν, έραβαν κουμπιά. Αγόγγυστα εννοείται. Ήταν το αντίτιμο της δημοσιότητας που απολάμβανε η οικογένεια χάρη στο νεαρό-ποδοσφαιριστή, έστω μέσα στα σύνορα του συνοικισμού. Αργότερα όμως στη δεκαετία του 1950 οι παράγοντες πλήρωναν μια γυναίκα της περιοχής που φρόντιζε την καθαριότητα των στολών. Στη μεταπολεμική περίοδο έχουν εμφανιστεί στο δυναμικό του συλλόγου ο Γιάννης Μπόγρης, τερματοφύλακας, ο Ντίνος Γκαμώτος, σέντερ-μπακ, ο Δημήτρης Ζαβιτσάνος, ο Διονύσης Χρυσικός, ο Κώστας Τρακάδας, ο επονομαζόμενος 'τίγρης' στη θέση του σέντερ-φορ και ακόμη ο Νότης Δουζίνας, ο Σπύρος Μάντζαρης, ο Μανώλης Πούλης και ο Σίμος Δεσύπρης. Παίκτης-προπονητής είναι ο Καραμολέγκος, που είχε έρθει από τη Νίκη Πλάκας.

Η Νίκη, ο Αστέρας Εξαρχείων, η Νεάπολη Αθηνών, η Δόξα Αθηνών, ήταν ορισμένοι μόνο από τους συχνούς αντιπάλους που έπαιξαν εναντίον του ΑΡΗ εκείνη την περίοδο. Για μεταγραφές ούτε λόγος να γίνεται! Συνήθως οι παίκτες άλλαζαν ομάδα, μόνο για αλλαγή περιβάλλοντος. Ένας τσακωμός, η μετεγκατάσταση, μία καινούργια φιλία ήταν οι ισχυρότεροι λόγοι για να μετακινηθούν. Σπανίως είχαμε μεταγραφές αντί χρημάτων. Σ' αυτές ανήκει η περίπτωση του Ντίνου Γκαμώτου. Μετακινήθηκε στον Απόλλωνα Αθηνών, τον σπουδαίο Απόλλωνα εκείνης της περιόδου, πράγμα που δείχνει και την αξία του παίκτη. Το αντίτιμο ήταν 3 λίρες, ένα ποσό γύρω στις 65 δραχμές, όταν το ημερομίσθιο ανερχόταν στις 12 περίπου δραχμές. Ούτε ένα βδομαδιάτικο

δηλαδή! Τα οικονομικά του ΑΡΗ ήταν δύσκολα και για να συγκεντρωθούν τα αναγκαία ήταν σημαντική η συνεισφορά του κόσμου. Αυτός ήταν ο χρηματοδότης της ομάδας, αυτός είχε τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο. Γιατί ο επηρεασμός των αποφάσεων ήταν άμεσος. Οι παράγοντες δεν ήταν απρόσιτοι, αντίθετα βρίσκονταν πάντα στα γνωστά στέκια της πλατείας (καφενείο, κουρείο), συνεπώς και η επικοινωνία μαζί τους ήταν εύκολη και αποτελεσματική ως προς τις αποφάσεις.

Κι επειδή οι διενέξεις και οι θεμιτές αντιζηλίες είναι δεδομένες σε ανάλογες περιπτώσεις συνοικιακού ποδοσφαιρικού σωματείου, το 1947 μία ομάδα αθλητικών παραγόντων πήρε την πρωτοβουλία να ιδρύσει άλλο ποδοσφαιρικό σύλλογο με την επωνυμία ΗΡΑΚΛΗΣ, πρωτοβουλία που θα πάρει σάρκα και οστά το 1951. Μην ψάχνετε για κοινωνικές διαστρωματώσεις ή για πολιτικές διαφοροποιήσεις. Περισσότερο πρέπει να αναζητήσουμε τον ερχομό των νέων κατοίκων. Αυτοί οι επαρχιώτες που ήρθαν στη συνοικία, ένωσαν –δίκαια ή άδικα δεν έχει σημασία- παραγκωνισμένοι από τους παράγοντες του ΑΡΗ. Οι καινούργιοι κάτοικοι αντιμέτωποι με τους παλιούς, τους γηγενείς Μπραχαμιώτες. Έτσι το Μπραχάμι βρέθηκε με δύο ποδοσφαιρικούς συλλόγους.

Ο Φώτης Νικόλης, άλλος κουρέας, κι αυτός στην κεντρική πλατεία, βρέθηκε να είναι καρδιά και ψυχή του Ηρακλή. Τον πλαισιώνουν ο δικαστικός Νίκος Σπαλιάρας, ο Γιώργος Χανιώτης, κρεοπώλης, ο Θωμάς Ντίντας, έμπορος και ο Παντελής Μπιρλής. Όλοι επαγγελματίες απέναντι από την κεντρική είσοδο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου. Το σύμβολο του νέου συλλόγου ήταν εύλογα ο Ηρακλής ροπαλοφόρος, ενώ τα χρώματα που υιοθετήθηκαν ήταν το κιτρινόμαυρο.

Σ' αυτά έπαιξε ρόλο το καταστατικό που παραχώρησε στον καινούργιο σύλλογο ο Μπινιχάκης. Μία παρένθεση σ' αυτό το σημείο. Εκείνη την ανώμαλη πολιτική περίοδο δεν ήταν όσο εύκολο φαίνεται σήμερα, να ιδρυθεί ένας ποδοσφαιρικός

σύλλογος. Οι διατυπώσεις, οι απαιτήσεις για λευκά ποινικά μητρώα, ο άγνωστος σε περιεχόμενο «φάκελος» στην Ασφάλεια, ήταν σχεδόν ανυπέρβλητα εμπόδια. Κατά συνέπεια ήταν δύσκολο να εγκριθεί ένα καινούργιο σωματείο. Οι φιλόδοξοι ιδρυτές δεν είχαν άλλη λύση, παρά μόνο να καταφύγουν σε παράγοντες διαλυμένων σωματείων που είχαν κρατήσει στην κατοχή τους τα καταστατικά. Η ονομασία, τα χρώματα, το σύμβολο, ήταν λοιπόν για ορισμένη περίοδο δεδομένα, απόρροια της προηγούμενης ταυτότητας του σωματείου.

Το γήπεδο του Ηρακλή βρισκόταν ανάμεσα στις οδούς Ναυάρχου Νοταρά και Θάλειας, περίπου πίσω από το οίκημα του κινηματογράφου ΑΣΤΗΡ. Πρόεδρος ανέλαβε ο Βανάκος, βοηθός του σκηνοθέτη Βασίλη Γεωργιάδη, κάτοικος της Πλάκας στην Αθήνα, αλλά που διατηρούσε καλές φιλίες στα κουτούκια στο Μπραχάμι, όπου διέθετε και εξοχικό! Γενικός αρχηγός ο Φώτης Νικόλης και γενικός γραμματέας ο Μίμης Πλουμπίδης, στέλεχος της Αριστεράς στην περιοχή, συγγενής του εκτελεσμένου Νίκου Πλουμπίδη. Στο Διοικητικό Συμβούλιο επίσης ο νεότατος αλλά πολύ δραστήριος Νίκος Μαρσώνης, ο καθηγητής Μαυρίδης και ο Θωμάς Ντίντας.

Στο ποδοσφαιρικό δυναμικό του ΗΡΑΚΛΗ αγωνίστηκαν κυρίως παίκτες που είτε πρόσφατα είχαν εγκατασταθεί στο Μπραχάμι, είτε διέμεναν σε γειτονικές περιοχές. Ο Μπαγιάτης με τον Γεωργίου ήταν τερματοφύλακες, ο Θανάσης Σάλτας, ο Χρήστος Τζαβάρας, ο Κάτσικας, ο Νίκος Τριανταφύλλου, ο Σωτήρης Παπανίκος και ο Γιάννης Μωραϊτής ήταν ο κορμός του ΗΡΑΚΛΗ.

Τα στρατηγεία των δύο συλλόγων του Μπραχαμίου στήθηκαν σε απόσταση λίγων δεκάδων μέτρων. Το κουρείο του Βερέκου, το κουρείο του Νικόλη. Όταν περνούσες απέξω κι έβλεπες φως αλλά και τραβηγμένες κουρτίνες, αμέσως καταλάβαινες ότι συνεδρίαζαν τα συμβούλια των συλλόγων⁷³. Περιπτώ εν

⁷³ . Πληροφορίες για την αθλητική ιστορία του Αγίου Δημητρίου αντλήσαμε από τις συνομιλίες που είχαμε με τους Βασίλη Βερέκο, Φώτη Νικόλη, Ντίνο Γκαμάτο και Νίκο Μαρσώνη. Όλοι τους ανταποκρίθηκαν με

προκειμένω να αναλυθεί ο φανατισμός και η σκληρότητα που επικρατούσε στους αγώνες των δύο συλλόγων στις μεταξύ τους ποδοσφαιρικές συναντήσεις. Υπάρχει ένα αξιομνημόνευτο περιστατικό, δείγμα της σκληρότητας στις αναμετρήσεις. Το 1955 ο δήμαρχος Ιωάννης Τρακάδας προσφέρθηκε να αθλοθετήσει ένα κύπελλο για το νικητή ενός φιλικού αγώνα ανάμεσα στον ΑΡΗ και στον ΗΡΑΚΛΗ. Ο τελευταίος ευνοήθηκε από την κλήρωση, κι έτσι ο αγώνας ορίστηκε να γίνει στο γήπεδό του. Όλο το χωριό μαζεύτηκε γύρω από το σχοινάκι που απλώθηκε. Ο δήμαρχος Τρακάδας, το δημοτικό συμβούλιο, ο αστυνομικός διευθυντής Καρτερολιώτης, και άλλοι επώνυμοι της μικρής κοινωνίας. Ο ΗΡΑΚΛΗΣ προηγήθηκε 3-2, ο ΑΡΗΣ ισοφάρισε 3-3! Τότε έγινε γενική σύρραξη. Παίκτες, φίλαθλοι, όλοι συμμετείχαν στον πόλεμο. Η παράτα και το κύπελλο που είχε ετοιμάσει ο δήμαρχος έμειναν αμανάτι.

Οι αντικειμενικοί πάντως ισχυρίζονται ότι η μονομαχία ανάμεσα στα δύο σωματεία κατέληγε συνήθως υπέρ του ΑΡΗ, που είχε διατηρήσει το προβάδισμα στη δύναμη εξαιτίας της ύπαρξης καλών παλαιών παικτών. Οι νίκες γιορτάζονταν στο ίδιο περιβάλλον, έστω και σε διαφορετικούς χώρους: στα κουτούκια της περιοχής και κυρίως λόγω της συγγένειας στο κουτούκι του μπαρμπα-Αντρέα Γκαμώτου στην οδό Θουκυδίδου και Απ. Παύλου. Οι νικητές αποθέωναν εαυτούς και οίκτιραν αντιπάλους.

Οι αγώνες λοιπόν είτε στο γήπεδο του ΑΡΗ στη Θουκυδίδου, είτε στο γήπεδο του ΗΡΑΚΛΗ στη Θάλειας, προκαλούσαν το ενδιαφέρον όλου ανεξαιρέτως του ανδρικού πληθυσμού της συνοικίας. Άλλωστε ο κόσμος δεν διέθετε παρά ελάχιστες διεξόδους στα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που τον βασάνιζαν καθημερινά. Το ποδόσφαιρο, κατεξοχήν λαϊκό θέαμα, και οι ομάδες που δημιουργήθηκαν ρίζωσαν για καλά στο Μπραχάμι. Οι παράγοντες, οι

χαρά στην πρόσκλησή μας. Εννοείται βεβαίως ότι όλοι εμπλούτισαν τις πληροφορίες τους με στοιχεία για γεγονότα και περιστατικά από το παλιό Μπραχάμι. Συνεπώς οι ευχαριστίες μας είναι ακόμη μεγαλύτερες.

παίκτες, οι φίλαθλοι ήταν πλέον μέλη της ίδιας οικογένειας, ήταν ο κόσμος του ποδοσφαίρου.

Το δέλεαρ για τους παίκτες του ΑΡΗ και του ΗΡΑΚΛΗ το διαθέτει ο Γιώργος Τρακάδας, δημοτικός σύμβουλος και παράγοντας της συνοικίας. Δεν είναι τίποτα άλλο από διευθυντής στη Sindler, εταιρεία κατασκευής ανελκυστήρων. Η πρόσληψη στην εταιρεία ήταν ένα καλό δώρο στον υποψήφιο παίκτη, τότε που το ταλέντο αρκούσε για να παίξεις σπουδαία μπάλα στο ξερό γήπεδο, αλλά δεν έφτανε για να βγάλεις χρήματα.

Το 1954-55 ο ΗΡΑΚΛΗΣ με πρόεδρο τον Βανάκο και γενικό αρχηγό τον Νίκο Μαρσώνη εντάσσεται πρώτος στα επίσημα πρωταθλήματα της ΕΠΣΑ διαγωνιζόμενος στην Δ' κατηγορία Αθήνας. Τον ακολουθεί ύστερα από ένα χρόνο ο ΑΡΗΣ, ο οποίος στο μεταξύ διαθέτει έναν νεότατο και πολλά υποσχόμενο πρόεδρο, τον Γιώργο Μπουκογιάννη, ο οποίος θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στα τοπικά πράγματα για μία 30ετία περίπου.

Οι συνθήκες έχουν διαφοροποιηθεί σε μεγάλο βαθμό. Ο ΗΡΑΚΛΗΣ στηρίζει πολλά στις παιδικές ηλικίες, χώρος στον οποίο ο Μαρσώνης κινείται με ευστροφία και επιτυχία. Έτσι καταφέρνει και ανοίγεται στις παραδοσιακές οικογένειες των ντόπιων. Οι μάχες βέβαια ανάμεσα στα δύο σωματεία παραμένουν αμείωτα σκληρές. Στο γήπεδο του Βύρωνα το 1958 σε αγώνα πρωταθλήματος της Γ' κατηγορίας βρέθηκαν 4.000 Μπραχαμιώτες φίλαθλοι του ΑΡΗ και του ΗΡΑΚΛΗ. Νίκησε ο τελευταίος, αλλά οι παράγοντες του ΑΡΗ εκμεταλλευόμενοι τυπικές αβλεψίες σε δελτίο παίκτη, διεκδίκησαν και κέρδισαν τον αγώνα στα χαρτιά. Ο φανατισμός και η αντιπαλότητα έφτασαν στο αποκορύφωμά τους. Φίλοι και συγγενείς έπαψαν να μιλούν μεταξύ τους, οι σχέσεις των «ανθρώπων της πλατείας» διακόπηκαν.

Ίσως αυτό το γεγονός έδωσε το έναυσμα της πρωτοβουλίας που ανέλαβαν και οι δύο πλευρές για συγχώνευση των σωματείων. Το 1959 ήρθε στο προσκήνιο ο

Ποδοσφαιρικός Αθλητικός Όμιλος Αγίου Δημητρίου. Με 14μελές συμβούλιο (7 μέλη από κάθε πλευρά), με πρόεδρο τον Μπουκογιάννη, γενικό αρχηγό τον Μαρσώνη και δύο γενικούς γραμματείς, τον Πλουμπίδη και τον Χρυσοβιτσάνο. Η πίτα κόπηκε στη μέση δηλαδή. Ο ΑΡΗΣ ως πιο παλαιός πήρε την προεδρία, ο ΗΡΑΚΛΗΣ κέρδισε τη θέση του γενικού αρχηγού στο πρόσωπο του δραστήριου Μαρσώνη. Ο Μαρσώνης στη συνομιλία μας ισχυρίστηκε ότι αυτός πρότεινε τα χρώματα του νέου συλλόγου. Κι αυτό γιατί ήταν έντονη η διαφωνία ανάμεσα σε φιλοολυμπιακούς, φιλοπαναθηναϊκούς και φιλοαεκτζήδες. Πρότεινε τα χρώματα του γειτονικού Πανιωνίου της Νέας Σμύρνης, κόκκινο και μπλε.

Ο ΠΑΟ ξεκίνησε το 1959 στο πρωτάθλημα της Γ' Αθήνας με προπονητή τον Στέλιο Χριστόπουλο, τον Στελλάρα, γκολτζί του Ολυμπιακού στη μεταπολεμική περίοδο και διάδοχο του Βάζου. Ήταν και κάτοικος του Μπραχαμίου, κι έτσι όλα ευνοούσαν την επιλογή του. Η χρονιά τερμάτισε με τον ΠΑΟ πρωταθλητή και τέρματα 93-2, επίδοση που τον ανέβασε στη Β' κατηγορία. Ήταν τότε που ο κόσμος της περιοχής προσέδωσε στην ομάδα το προσωνύμιο ΜΠΑΡΤΣΑ, δανειζόμενοι το θαυμασμό για την θρυλική ισπανική ομάδα Μπαρτσελόνα, που είχε επιπλέον τα ίδια χρώματα. Η ενδεκάδα του πρωταθλητή ήταν: Γεωργίου (τερμ.), Δεσύπρης, Τζαβάρας, Σαλαμανίκας, Σάλτας (άμυνα), Γ. Τριανταφύλλου, Γρηγ. Τρακάδας, Τάκης Κουτσουράκης, Σγούρος (Νικολός), Αντ. Δεδεγκίκας και Τ. Χρήστου.

Σ' αυτή τη φάση η μοναδική πλέον ομάδα του Αγίου Δημητρίου άρχισε να χρησιμοποιεί το γήπεδο του Καλαμακίου και αραιότερα το γήπεδο των Τραχώνων, με τον φίλαθλο κόσμο της συνοικίας πάντοτε στο πλευρό. Η δύναμη των παικτών ήταν το κύριο χαρακτηριστικό του παιχνιδιού. Πάθος και σκληράδα κοινά γνωρίσματα όλων σχεδόν των παικτών. Τόσο που ο κωμικός Μίμης Φωτόπουλος έφτασε να λέει σε νούμερο της Επιθεώρησης: «Θες να φας ξύλο;

Πήγαινε στο Μπραχάμι, να παίξεις μπάλα!». Ήταν φανερό ότι ο ΠΑΟ Αγίου Δημητρίου είχε αρχίσει να κάνει όνομα και εκτός της περιοχής.

Η ανοδική πορεία συνεχίστηκε μέχρι το 1964-65, όταν η φουρνιά των πολύ καλών παικτών αυτής της πρώτης περιόδου μετά τη συγχώνευση άρχισε βαθμιαία να αποχωρεί. Η κάμψη ήταν αναπόφευκτη, και η αγωνιστική υποχώρηση δεδομένη. Το κακό συμπληρώθηκε το 1967, όταν το πρωτοπαλήκαρο της χούντας Γενικός Γραμματέας Αθλητισμού Ασλανίδης προχώρησε σε εκτεταμένη αναδιάρθρωση των κατηγοριών του ποδοσφαίρου. Ομάδες από αριστερές περιοχές και ύποπτες πολιτικά διοικήσεις εξαφανίστηκαν μέσα σε μία νύκτα, ενώ ομάδες που υιοθέτησαν το 'πουλί της δικτατορίας' ως προσθήκη στο σύμβολό τους ευνοήθηκαν εντυπωσιακά. Ο ΠΑΟ, με διοίκηση χωρίς ιδιαίτερες γνωριμίες στον κύκλο του πανίσχυρου Ασλανίδη, βρέθηκε ξαφνικά στη Γ' Αθήνας, χωρίς καλά-καλά να το καταλάβει.

Όμως αγωνιστικά άρχισε μία νέα πορεία που οδήγησε σε μεγάλες αγωνιστικές επιτυχίες. Η αναγέννηση οφείλει πολλά στο πρόσωπο του Φώτη Γιαννίτσα, ενός ταλαντούχου κεντρικού αμυντικού που είχε παίξει στο παρελθόν στον Εθνικό και μετέπειτα σε ομάδα ομογενών στις ΗΠΑ. Ήρθε και ο Σταυράκης, ικανός να παίξει με την ίδια επιτυχία στο κέντρο της άμυνας και στο χώρο του κέντρου. Ένας παίκτης που τον χαρακτήριζε το 'πονηρό' παίξιμο πάνω στον αντίπαλο. Η ομάδα του Γιαννίτσα το 1969-70 ήταν ήδη στην Α' Αθήνας. Η πορεία προς τις εθνικές κατηγορίες είχε ξεκινήσει.

Το 1971 προστέθηκαν δύο παίκτες από τα Σούρμενα με κόστος 50.000 δραχμών. Ο Θέμης Σημαιοφορίδης, σπουδαίος τεχνίτης αλλά με προβλήματα υγείας που τον εμπόδισαν να κάνει καριέρα στον Πανιώνιο, απ' όπου είχε αποχωρήσει λίγο πριν. Και ο Γιώργος Σαρίκης, βαρύς σεντερ-φορ που τον αισθανόταν έντονα η αντίπαλη άμυνα. Προπονητής ο Ηλίας Ρωσσίδης, πασίγνωστος αρχηγός και δεξί μπακ του Ολυμπιακού και της εθνικής Ελλάδας

στην περίοδο 1948-1962. Ως προπονητής είχε καλό όνομα στο αθηναϊκό ποδόσφαιρο, πράγμα που το απέδειξε και στο Μπραχάμι.

Τότε ήταν που ο φίλαθλος κόσμος της συνοικίας και οι παράγοντες της Διοίκησης πρόβαλαν το 'Όνειρο της Β' Εθνικής'. Να σημειώσουμε μόνο ότι τότε η Β' Εθνική διέθετε πανίσχυρες ομάδες, που εκπροσωπούσαν πόλεις με σπουδαία ποδοσφαιρική παράδοση. Ο ΟΦΗ, το Αιγάλεω, η Λάρισα, ο Ολυμπιακός Βόλου, ο Πανελευσινιακός, η Καλαμάτα, ο Ιωνικός ήταν ορισμένες απ' αυτές. Η πίστη στην άνοδο της ομάδας, μόνο ουτοπία θεωρήθηκε στην αρχή.

Η ομάδα που δημιούργησε ο Ρωσσίδης, έκανε 55 αγώνες χωρίς ήττα, έχασε μάλιστα την άνοδο στη Β' Εθνική στα μπαράζ στην περίοδο 1971-72. Φάνηκε σε όλους ότι το αρχικό 'όνειρο' ήταν κοντά στην πραγματικότητα, πράγμα που προκάλεσε μεγαλύτερη υποστήριξη. Αυτό αποδείχθηκε στα εισιτήρια που έκοβε ο σύλλογος στους αγώνες του. Με αποκορύφωμα τον αγώνα εναντίον του Μοσχάτου και διαιτητή τον Ν. Ζλατάνο, όταν στο γήπεδο του Καλαμακίου κόπηκαν 10.500 εισιτήρια, αριθμός που σήμερα δεν εμφανίζεται ούτε σε αγώνες πρωταθλήματος των τριών μεγάλων του ελληνικού ποδοσφαίρου.

Τη χρονιά 1972-73 λοιπόν ο ΠΑΟ χάνει την άνοδο στη Β' Εθνική στα πέναλτυ. Η απογοήτευση ήταν δεδομένη, αλλά εξίσου και η διάθεση για συνέχεια στην προσπάθεια για την άνοδο. Στην ομάδα έχουν προστεθεί νέοι παίκτες, ταλέντα μοναδικά που είχαν αναδειχθεί στις προπονήσεις του Μπραχαμιακού, στο κατηφορικό γήπεδο της περιοχής Τσουκάλι που 'ακουμπούσε' το ρέμα της Πικροδάφνης. Ο Γιώργος Φλώρος, ο Γιάννης Ντούνας, ο Γιάννης Φωτουλάκης. Όλοι τους από το Μπραχάμι, είχαν αντικαταστήσει τα 'αστέρια' της προηγούμενης περιόδου, που είχαν αποτύχει να ανεβάσουν την ομάδα. Υπάρχει και καινούργιο γήπεδο, στον κεντρικό δρόμο προς το Καλαμάκι. Ας μην μιλάμε για ανέσεις, αλλά ποιος κοιτάει τέτοια. Σημασία έχει να παίζει και να κερδίζει η ομάδα.

Η δικαίωση μετά από τρία χρόνια σκληρής προσπάθειας θα έρθει το 1974-75! Ο ΠΑΟ, με προπονητή τον Μάκη Εξαπειχίδη, καταφέρνει να ανέβει στη Β' Εθνική για πρώτη φορά στην ιστορία του. Ο καθοριστικός αγώνας (νίκη 2-0) είχε γίνει στο Ναύπλιο εναντίον του Παναυπλιακού. Αλλά και στο Ρέθυμνο στη νίκη 3-0 με τρία γκολ του Φλώρου. Πρόεδρος ήταν ο Γ. Ζωγράφος και γενικός αρχηγός – ποιος άλλος;- ο Ν. Μαρσώνης. Με μειωμένο προϋπολογισμό έναντι των προηγούμενων ετών, με παίκτες που δεν είχαν το όνομα των παικτών που είχαν σηματοδοτήσει την προσπάθεια του παρελθόντος. Ίσως η επιτυχία να οφείλεται στο δέσιμο των νέων παικτών (Φλώρος, Φωτουλάκης, Ντούνας, Μπόγγρης, Πάτσης) με τους παλιούς (Φραγκάκης, Κατσιρμάς, Κορωνέλλος, Κουλιανός). Για το συνολικό πριμ των 500.000 δραχμών που υποσχέθηκε η Διοίκηση στους παίκτες, άρχισε ένας αγώνας για τη συγκέντρωση εισφορών. Η ευφορία στον πληθυσμό ήταν πρωτόγνωρη: «Δίκαια λοιπόν ο εφετεινός άθλος πανηγυρίστηκε τόσο πολύ. Οι πανηγυρικές εκδηλώσεις προς κάθε κατεύθυνση συνεχίστηκαν επί ημέρες ολόκληρες. Κυριολεκτικά ολόκληρη η περιοχή δεν κοιμήθηκε νύχτες ολόκληρες», έγραψε η τοπική εφημερίδα *Το Δημοτικόν Φως*⁷⁴ του Γιώργου Μαραφή.

Η ένταξη του ΠΑΟ στο πρωτάθλημα της Β' Εθνικής απαιτούσε ποιοτικού τύπου αναπροσαρμογές. Η Διοίκηση με νέο πρόεδρο τον Αντώνη Γαλανό βρέθηκε μπροστά σε νέες και πρωτόγνωρες συνθήκες. Η ανάγκη ενίσχυσης της ομάδας με παίκτες ώστε να γίνει ανταγωνιστική στο πρωτάθλημα με τις υψηλές απαιτήσεις έφερε στην επιφάνεια το οικονομικό. Ο προϋπολογισμός από 800.000 δρχ. ανήλθε στις 3.800.000 δρχ. Το οικονομικό πρόβλημα έγινε οξύ, τόσο που η Διοίκηση αναγκάστηκε να βρει νέους χρηματοδότες. Ο Δήμος, υπουργοί και βουλευτές που είχαν σημαντική πολιτική επιρροή στην περιοχή και εξασφάλιζαν υψηλό αριθμό ψήφων, αποδείχθηκαν συνεπείς στις εκκλήσεις της

⁷⁴ . *Το Δημοτικόν Φως*, αρ. 43, Ιούλιος 1975, σ. 3.

Διοίκησης, αλλά βεβαίως η συνεισφορά τους είχε πρόσκαιρο χαρακτήρα. Ο μόνιμος χρηματοδότης ήταν ο φίλαθλος κόσμος. Όμως το πρόβλημα ήταν μεγάλο. Το αποδεικνύει η δήλωση του προέδρου Γαλανού στην εφημερίδα *Ελεύθερη Γνώμη*: «Υφίσταται οξύ οικονομικόν πρόβλημα, η λύσις του οποίου θα αποτελέση και την λύσιν πλήθους ετέρων προβλημάτων ... προέβημεν εις συγκρότησιν Οικονομικής Επιτροπής από επίλεκτα μέλη του συλλόγου και της περιοχής μας, απεφασίσθη η εγγραφή νέων μελών, η τέλεσις αγώνων με ομάδας Α' Εθνικής κατηγορίας, ο ορισμός ειδικού εισπράκτορος δια την είσπραξιν των συνδρομών των μελών»⁷⁵.

Η εμπειρία της Β' Εθνικής ξεκίνησε με προπονητή τον Θανάση Λουκανίδη, παλαιό παίκτη του Ολυμπιακού. Είχε σχηματίσει παράδοση πλέον ο ΠΑΟ να απευθύνεται σε προπονητές που είχαν καταξιωθεί ως παίκτες στον μεγάλο σύλλογο του Πειραιά. Οι αγώνες συνοδεύτηκαν με άσχημα αποτελέσματα που έβαλαν από νωρίς την ομάδα στο τραίνο του υποβιβασμού. Διότι το πρόβλημα ήταν και αγωνιστικό. Οι περισσότεροι παίκτες δεν διέθεταν επαγγελματική νοοτροπία, και αυτό αποδείχθηκε σε κρίσιμα ζητήματα, όπως ήταν η πειθαρχία και η υπακοή στις εντολές του Λουκανίδη⁷⁶, η συνέπεια στην προπόνηση, ο εγκλιματισμός στις συνεχείς μετακινήσεις. Όπως ήταν επόμενο η αντικατάσταση του Λουκανίδη (παραιτήθηκε τον Φεβρουάριο) με τους Καρποδίνη-Μπεχράκη (ανέλαβαν στις 26 Μαρτίου 1976) δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα. Ο ΠΑΟ έπεσε στην Α' Αθήνας.

Οι ποδοσφαιριστές που αγωνίστηκαν στο Νότιο Όμιλο της Β' Εθνικής ήταν μεταξύ άλλων: Μάλλιος, Μπόγρης, Τίγκος (τερματοφύλακες) Κατσιρμάς, Καπώνης, Ντούνας, Φραγκάκης, Κουλιανός, Ολύμπιος, Μάθας (αμυντικοί), Γρηγορακάκης, Καπαματζιάν, Φωτουλάκης, Τσεβάς, (μέσοι), Φλώρος,

⁷⁵ . *Ελεύθερη Γνώμη*, αρ. 1, σ. [3].

⁷⁶ . Βλ. τη συνέντευξη που παραχώρησε ο Θ. Λουκανίδης στην έναρξη της αγωνιστικής περιόδου στην εφημερίδα *Δημοτικόν Φως*, αρ. 45, Σεπτέμβριος 1975, σ. 3.

Καραπουλιτίδης, Κανέλλος, Χαϊτίδης, Πάτσης, Δουλμούσης (επιθετικοί). Στη διάρκεια της χρονιάς προστέθηκαν και οι Ξύδας, Μανώλης, Σημαιοφορίδης (επανήλθε).

Η νέα περίοδος βρήκε την ομάδα με προπονητή τον Θανάση Μπέμπη (κι αυτός του Ολυμπιακού εννοείται), αλλά τα ατυχή πρώτα αποτελέσματα έφεραν αντικαταστάτη του τον Κεφαλίδη. Κύριο χαρακτηριστικό ήταν η συγκρότηση μιας νέας ομάδας με μέσο όρο ηλικίας τα 23 χρόνια.

Είναι σαφές ότι είχαν μπει τα θεμέλια μιας νέας αγωνιστικής ανόδου. Την περίοδο 1977-78 ο ΠΑΟ θα ξαναβρεθεί στη Β' Εθνική μετά από δύο δραματικούς αγώνες στο Λουτράκι εναντίον του τοπικού Ολυμπιακού. Ο πρώτος διακόπηκε εξαιτίας επεισοδίων που δημιούργησαν οι γηπεδούχοι, αλλά δυστυχώς οι αγαθές σχέσεις τους με τα κυκλώματα της ΕΠΟ επέβαλαν την επανάληψη του παιχνιδιού. Στην αυλαία των μπαράζ βρέθηκαν 30 πούλμαν με Μπραχαμιώτες φιλάθλους. Πολλοί είχαν ταξιδέψει και με ιδιωτικά αυτοκίνητα, ανεβάζοντας σε 5.000 περίπου τους φιλάθλους που ξεκίνησαν από τον Άγιο Δημήτριο, για να ενισχύσουν την ΜΠΑΡΤΣΑ στο κρίσιμο παιχνίδι. Ο ΠΑΟ Αγίου Δημητρίου ήταν για μία ακόμη φορά στο επαγγελματικό πρωτάθλημα της Β' Εθνικής. Στο μεταξύ ένα χρόνο πριν είχε κατακτήσει και το κύπελλο ερασιτεχνικών σωματείων Αθήνας.

Τον Οκτώβριο του 1976 ιδρύθηκε ο Γυμναστικός Σύλλογος Κρόνος, ομάδα μπάσκετ, ύστερα από πρωτοβουλία πολλών φίλων της πλατείας. Πρώτος προπονητής ο Νίκος Τσοσκούνογλου, παλαιός διεθνής παίκτης της ΑΕΚ.

Στηρίχθηκε στο καλό κλίμα, τη ζεστή παρέα παραγόντων και παικτών, στην ανιδιοτελή προσφορά, στον προσωπικό μόχθο. Γι αυτό κι έπιασε τόπο, το ξέρουμε όλοι, όσοι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ασχολήθηκαν στενά με την ομάδα. Στο ανοιχτό γήπεδο που φτιάχθηκε από την εθελοντική δουλειά

ορισμένων στο πλάι του ρέματος της Πικροδάφνης, εκεί που σήμερα υπάρχει στεγασμένο γήπεδο, δημιουργήθηκε μετά το 1976 κυψέλη στα τμήματα υποδομών, τόσο που αναδείχθηκαν πολλοί καλοί παίκτες. Ο Κρόνος έφτασε να αγωνιστεί στην Α2 του πρωταθλήματος μπάσκετ, πράγμα που θεωρήθηκε κατόρθωμα, στο βαθμό τουλάχιστον που ληφθούν υπόψη οι οικονομικές αντιξοότητες και η έλλειψη γηπεδικών εγκαταστάσεων.